

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANAYASA MAHKEMESİ

GENEL KURUL

KARAR

AYDIN YAVUZ VE DİĞERLERİ BAŞVURUSU

(Başvuru Numarası: 2016/22169)

Karar Tarihi: 20/6/2017

R.G. Tarih ve Sayı: 30/6/2017-30110

GENEL KURUL

KARAR

- Başkan** : Zühtü ARSLAN
Başkanvekili : Burhan ÜSTÜN
Başkanvekili : Engin YILDIRIM
Üyeler : Serdar ÖZGÜLDÜR
Serruh KALELİ
Osman Alifeyyaz PAKSÜT
Recep KÖMÜRCÜ
Nuri NECİPOĞLU
Hicabi DURSUN
Celal Mümtaz AKINCI
Muammer TOPAL
M. Emin KUZ
Hasan Tahsin GÖKCAN
Kadir ÖZKAYA
Rıdvan GÜLEÇ
Recai AKYEL
Yusuf Şevki HAKYEMEZ
Raportör : Aydın ŞİMŞEK
Başvurucular : 1. Aydın YAVUZ
Vekili : Av. Birol TAŞ
2. Birol BAKİ
3. Burhan GÜNEŞ
4. Salih Mehmet DAĞKÖY
Vekili : Av. Hasan HELVACI

I. BAŞVURUNUN KONUSU

1. Başvuru; darbe teşebbüsüyle bağlantılı olarak yürütülen soruşturmada uygulanan tutuklama tedbirinin hukuki olmaması, tutukluluğun makul süreyi aşması, soruşturma dosyasına erişimin kısıtlanması ve tutukluluk incelemelerinin duruşmasız olarak yapılması nedenleriyle kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlal edildiği iddialarına ilişkindir.

II. BAŞVURU SÜRECİ

2. Başvurular 20/10/2016 ve 21/12/2016 tarihlerinde yapılmıştır.
3. Başvurular, başvuru formları ve eklerinin idari yönden yapılan ön incelemesinden sonra Komisyona sunulmuştur.

4. Yapılan incelemede 2016/39931, 2016/39939 ve 2016/39944 numaralı başvuruların konu bakımından aynı nitelikte olması nedeniyle 2016/22169 sayılı başvuru ile birleştirilmesine ve incelemenin bu dosya üzerinden yapılmasına karar verilmiştir.

5. Komisyonca başvurunun kabul edilebilirlik incelemesinin Bölüm tarafından yapılmasına karar verilmiştir.

6. Bölüm Başkanı tarafından başvurunun kabul edilebilirlik ve esas incelemesinin birlikte yapılmasına karar verilmiştir.

7. Başvuru belgelerinin bir örneği bilgi için Adalet Bakanlığına (Bakanlık) gönderilmiştir. Bakanlık görüşünü bildirmiştir.

8. Başvurucular, Bakanlığın görüşüne karşı beyanda bulunmamışlardır.

9. İkinci Bölüm tarafından 13/6/2017 tarihinde yapılan toplantıda, niteliği itibarıyla Genel Kurul tarafından karara bağlanması gerekli görüldüğünden başvurunun Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü'nün (İçtüzük) 28. maddesinin (3) numaralı fıkrası uyarınca Genel Kurula sevkine karar verilmiştir.

III. OLAY VE OLGULAR

10. Başvuru formları ve eklerinde ifade edildiği şekliyle ve Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi (UYAP) aracılığıyla erişilen bilgi ve belgeler çerçevesinde ilgili olaylar özetle şöyledir:

11. Başvurucuların tutuklanmasına ve ülkemizde olağanüstü hâl ilan edilmesine sebebiyet veren olayların değerlendirilmesi bakımından öncelikle bu olayların meydana geliş şekline ilişkin birtakım bilgilere yer verilmesi gerekir.

A. Darbe Teşebbüsü Süreci

12. Türkiye, 15 Temmuz 2016 gecesi silahlı bir darbe teşebbüsüyle karşı karşıya kalmıştır.

13. Darbe teşebbüsünde bulunanlarca hazırlanan "sıkıyönetim direktifi" ile Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından emir komuta bütünlüğü içinde devletin yönetimi maksadıyla "Yurtta Sulh Konseyi" teşkil edildiği, yönetime el konulduğu, tüm yurtta sıkıyönetim ve sokağa çıkma yasağı ilan edildiği, kamu yetkisi ile yapılan tüm atama ve görevlendirmelerin teşkil edilen "Yurtta Sulh Konseyi" tarafından veya onun vereceği yetkiye istinaden yapılacağı, bunun haricinde yapılacak işlemlerin yok hükmünde olduğu, mevcut yürütme erkinin görevden el çektirildiği, Türkiye Büyük Millet Meclisinin (TBMM) feshedildiği, tüm valilerin görevden alındığı, tüm vali, kaymakam ve belediye başkanlığı atamalarının "Yurtta Sulh Konseyi" tarafından yapılacağı, siyasi partilerin tüm faaliyetlerinin sonlandırıldığı, polis teşkilatının sıkıyönetim komutanları emrine alındığı belirtilmiştir. Anılan direktifin ve ekindeki sıkıyönetim komutanlıklarına ilişkin atama listesinin, darbe teşebbüsünde bulunanlar tarafından ilgili askerî birimlere ve bakanlıklara gönderildiği anlaşılmıştır.

14. Teşebbüste bulunan grup, işgal ettiği Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu (TRT) aracılığıyla "Yurtta Sulh Konseyi" adına bir bildiri yayımlamıştır. Anılan bildiride "sıkıyönetim direktifi"ndeki hususlara genel olarak yer verilmiştir.

15. Darbe teşebbüsü sırasında TBMM, Cumhurbaşkanlığı Külliyesi, Ankara Emniyet Müdürlüğü, Emniyet Genel Müdürlüğü Özel Harekât Daire Başkanlığı, Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT) yerleşkelerinin de aralarında bulunduğu birçok yere uçak ve helikopterlerin de kullanıldığı bombalı ve silahlı saldırılar yapılmıştır. Öte yandan Cumhurbaşkanı'nın konakladığı otele silahlı baskın yapılmış ancak Cumhurbaşkanı kısa süre

önce otelden ayrıldığı için baskın amacına ulaşamamıştır. Ayrıca Başbakan'ın aracının bulunduğu konvoya silahla ateş edilmiş, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarının da aralarında bulunduğu birçok üst düzey askerî yetkili rehin alınmıştır. Yine Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan Boğaz köprüleri ile İstanbul'da bulunan havalimanları tanklar ve zırhlı araçlar marifetiyle ulaşımına kapatılmış, ülkenin birçok yerindeki çok sayıda kamu kurumu silah zoruyla işgal edilmiş veya buna teşebbüs edilmiştir.

16. Teşebbüs sırasında ülke genelindeki televizyon yayınlarının ve İnternet erişiminin kesilmesi için TÜRKSAT Uydu Haberleşme Kablo TV ve İşletme Anonim Şirketinin (TÜRKSAT) de aralarında olduğu ilgili kurum ve kuruluşlara saldırılmış, bazı özel televizyon kanallarının binaları işgal edilmiş ve yayın akışına müdahalede bulunulmuştur.

17. Genelkurmay Başkanlığı tarafından yapılan açıklamada; ilk belirlemelere göre anılan teşebbüse 8.000'in üzerinde askerî personelin karıştığı, teşebbüs sırasında savaş uçakları dâhil 35 uçağın, 3 geminin, 37 helikopterin, 74 tanesi tank olmak üzere 246 zırhlı aracın ve 4.000'e yakın hafif silahın kullanıldığı bilgisine yer verilmiştir.

18. Darbe teşebbüsü tüm anayasal organlar tarafından reddedilmiştir. Cumhurbaşkanı'nın çağrısı üzerine halk sokağa çıkarak darbe teşebbüsüne tepki göstermiştir. Meşru devlet otoritelerinin emir ve talimatlarına göre hareket eden güvenlik güçleri tarafından darbe teşebbüsüne karşı konulmuştur. TBMM'de temsil edilen tüm siyasi partiler ile sivil toplum örgütleri darbe teşebbüsünü kabul etmediklerini açıklamışlardır. Basın yayın organlarının neredeyse tamamı darbe teşebbüsü aleyhine yayınlar yapmıştır. Yurt genelinde Cumhuriyet başsavcılıkları darbe teşebbüsünde bulunanlar hakkında soruşturma başlatarak güvenlik güçlerine teşebbüse katılanların yakalanması emrini vermişlerdir. Nihayetinde darbe teşebbüsü kapsamlı ve güçlü bir dirençle engellenmiştir.

19. Darbe teşebbüsüne karşı koyan güvenlik görevlileri ile tepki göstermek üzere sokaklara çıkan sivillere uçaklar, helikopterler, tanklar, diğer zırhlı araçlar ve silahlarla saldırılmış; bu saldırılar sonucunda 4'ü asker, 63'ü polis ve 183'ü sivil olmak üzere toplam 250 kişi hayatını kaybetmiş; 23'ü asker, 154'ü polis ve 2.558'i sivil olmak üzere toplam 2.735 kişi yaralanmıştır. Başbakan; darbecilerden 36'sının öldüğünü, 49'unun yaralandığını açıklamıştır.

20. Darbe teşebbüsünün engellenmesinden sonra da milyonlarca insan yeni bir darbe girişimine karşı ülkenin neredeyse her yerinde şehirlerin meydanlarında yaklaşık bir ay boyunca gece sabaha kadar beklemiştir.

B. Darbe Teşebbüsünün Arkasındaki Yapılanmaya İlişkin Olgular

21. Başvurucuların 15 Temmuz darbe teşebbüsü kapsamında bir faaliyete katıldıkları iddiasıyla silahlı terör örgütü üyesi olmanın yanı sıra cebir ve şiddet kullanarak anayasal düzeni değiştirmeye çalışma suçuyla da itham edilmeleri ve bu suçlamalar temelinde yürütülen soruşturmada tutuklanmaları nedeniyle darbe teşebbüsünün arkasındaki yapılanmaya ilişkin bir kısım olguya yer verilmesi gerekir.

22. Türkiye'de Fetullah Gülen isimli kişi tarafından kurulan, 1960'lı yıllardan itibaren faaliyette bulunan ve son yıllara kadar dinî bir grup olarak nitelenen, "Cemaat", "Gülen Cemaati", "Fetullah Gülen Cemaati", "Hizmet Hareketi", "Gönüllüler Hareketi" ve "Camia" gibi isimlerle anılan bir yapılanma bulunmaktadır. Bu yapılanmanın örgütlenmesi ve faaliyetlerine ilişkin olarak pek çok soruşturma ve kovuşturma yürütülmüştür. Son yıllardaki soruşturma ve kovuşturma belgelerinde, yapılanma "Fetullahçı Terör Örgütü" (FETÖ) ve/veya "Paralel Devlet Yapılanması" (PDY) olarak isimlendirilmiştir.

23. Millî Güvenlik Kurulu (MGK), 20/7/2016 tarihli toplantısında darbe girişimini değerlendirmiştir. Bu değerlendirmede darbe girişiminin FETÖ tarafından TSK içindeki mensupları vasıtasıyla başlatıldığı, bu örgütün kuruluş aşamasından itibaren etkisi altına aldığı eğitim kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, medya kuruluşları, ticari kuruluşlar ve kamu görevlileri aracılığıyla milleti ve devleti kontrol altında tutmayı amaçladığı belirtilmiştir.

24. Yetkili makamlar tarafından yapılan çok sayıda sözlü ve yazılı açıklamada genel olarak, darbe teşebbüsünün Fetullah Gülen'in talimatı ile başlatıldığı ve onun onayladığı plan doğrultusunda TSK içinde yuvalanmış FETÖ/PDY mensupları, örgüt yöneticisi konumundaki kamu görevlileri, siviller ile polis ve jandarma içine sızmış FETÖ/PDY üyeleri tarafından icra edildiği belirtilmiştir.

25. Bunların yanı sıra ülke genelinde Cumhuriyet başsavcılıkları tarafından darbe girişimiyle bağlantılı ya da doğrudan darbe girişimiyle bağlantılı olmasa bile FETÖ/PDY ile bağlantılı olarak yürütülen soruşturmalar sonunda düzenlenen çok sayıdaki iddianamede, teşebbüsün Fetullah Gülen'in bilgisi ve talimatı doğrultusunda FETÖ/PDY mensuplarınca gerçekleştirildiğine yönelik birtakım tespit ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Bu tespit ve değerlendirmelere esas olguların bir kısmı şöyle özetlenebilir:

1. Tanık Beyanları

i. Genelkurmay Başkanı ifadesinde, FETÖ/PDY'nin TSK içindeki yapılanmasına yönelik mücadele kapsamında 2016 yılı Ağustos ayında yapılacak Yüksek Askerî Şura (YAŞ) toplantısında ciddi kararların alınmasının gündemde olduğunu, terör örgütünün bunun muhtemel sonuçlarını öngörerek silahlı kalkışmada bulunduğunu; darbe teşebbüsü sırasında darbeci askerler tarafından kendisinin rehin alındığını ve kendisine bildiri imzalatılmak istendiğini ancak buna direndiğini, kendisini rehin alanlardan Tuğgeneral H.E.nin "*Dilerseniz sizi kanaat önderimiz Fetullah Gülen ile görüşürüz.*" dediğini, darbe teşebbüsünü planlayan ve yapanların FETÖ/PDY üyesi olduklarını belirtmiştir (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 3/3/2017 tarihli ve E.2017/7327 sayılı iddianamesi).

ii. İzmir Cumhuriyet Başsavcılığınca dinlenen iki gizli tanık (Şapka ve Kuzgun) ifadelerinde, irtibatla oldukları FETÖ/PDY mensuplarının çağrısı üzerine darbe teşebbüsünden kısa süre önce Ankara'da bir villada gerçekleştirilen bazı toplantılara katıldıklarını, (darbe teşebbüsünün sivil yöneticisi olduğu ifade edilen) A.Ö.nün yanı sıra bazı üst düzey rütbedeki askerlerin katıldığı bu toplantılarda darbenin planlamasının yapıldığını, A.Ö.nün bir konuşmasında 15 Temmuz akşamını kastederek "*yapılacak ilk işlerden birinin görevlendirme verilecek kuvvetlerle cezaevlerinde tutuklu bulunan cemaat mensubu kişileri vakit kaybetmeksizin cezaevlerinden çıkarmak olduğunu*" söylediğini, diğer bir konuşmasında "*Arkadaşlar biraz önce içerideki odada büyüğümüzle (Fetullah Gülen) görüştüm, sizlere selamı var. Ben cumartesi veya pazar İstanbul'da olacağım, oradan yurt dışına uçacağım, bir aksilik olmazsa salı günü büyüğümüzle görüşüp çarşamba veya perşembe döneceğim.*" dediğini, silahlı darbe girişiminin başarı ile sonuçlanmayabileceği görüşü belirtildiğinde ise orada bulunan herkese "*Bu tür olumsuz düşüncelerle şeytanı içimize karıştırmayalım. Allah'ın yardımı ile bu iş olumlu sonuçlanacaktır.*" dediğini; bu toplantılarda Cumhurbaşkanı, Başbakan, İçişleri Bakanı, MİT Müsteşarı, Emniyet Genel Müdürü, Terörle Mücadele Daire Başkanı, Emniyet İstihbarat Daire Başkanı ve Özel Harekât Daire Başkanı'nın rehin alınmasına ilişkin planlamaların yapıldığını belirtmişlerdir (İzmir Cumhuriyet Başsavcılığının 2016/61972 sayılı soruşturması, Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 3/3/2017 tarihli ve E.2017/7327 sayılı, 31/3/2017 tarihli ve 2017/10698 sayılı iddianameleri).

2. Şüpheli Beyanları

i. Amfibi Deniz Piyade Tugay Komutanı Tuğamiral H.İ.Y. ifadesinde; darbe teşebbüsünden önceki Ramazan Bayramı tatilinde Ankara'da bir kısım askerle birlikte darbe planlamasına ilişkin toplantı yaptıklarını, bu toplantıya A.Ö. isimli FETÖ/PDY imamının katıldığını, toplantıda A.Ö.nün kendilerine "*Ben bu çalışmalarını Amerika'ya gidip Fetullah Gülen hocama sunacağım.*" dediğini, toplantıda darbeye karşı olan bir kısım generali rehin alma görevinin kendisine verildiğini, kendisinin de darbe girişimi sırasında bu generallerden ikisini rehin aldığını belirtmiştir (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 2/1/2017 tarihli ve E.2017/26 sayılı iddianamesi).

ii. Genelkurmay Başkanı'nın emir subayı olan Yarbay L.T. ifadesinde; yıllarca FETÖ/PDY'ye gönüllü olarak hizmet ettiğini, bu yapıya mensup bir kişinin askerî okula giriş sınavının sorularını kendisine sınavdan önce verdiğini, emir subayı olduğu bir önceki Genelkurmay Başkanı'nın makam odasına FETÖ/PDY'deki üstlerinin talimatıyla dinleme cihazı yerleştirdiğini ve ses kayıtlarını FETÖ/PDY'deki üstüne (cemaat abisine) teslim ettiğini, darbe yapılacağını bir önceki gün sabah saatlerinde yine FETÖ/PDY mensubu olduğunu bildiği Genelkurmay Başkanı Başdanışmanı Albay O.Y.den öğrendiğini, plana göre Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakanlar, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının tek tek alınarak sessiz sedasız işlerinin bitirileceğini, kendisinin görevinin de Genelkurmay Başkanı'nı etkisiz hâle getirmek olduğunu, bu görevi sorgulamadan kabul ettiğini, planlandığı üzere Genelkurmay Başkanı'nın odasına girdiklerini ve kendisini rehin aldıklarını belirtmiştir (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 3/3/2017 tarihli ve E.2017/7327 sayılı iddianamesi).

iii. Jandarma Genel Komutanlığında görev yapmakta olan Binbaşı H.H. ifadesinde; irtibatla olduğu FETÖ/PDY mensuplarınca darbe teşebbüsünden bir gün önce bir araya getirildiği bir kişinin "*artık sürecin dayanılmaz boyutlara ulaştığı, cemaat ile ilişkili kişilerin tespit edildiği, bu kişilerin tamamının meslekten atılacağı ve yıllarca hapiste yatırılacağı, yapacak bir şeyin kalmadığı, Fetullah Gülen'in bu yönde telkinde bulunduğu*" yönündeki açıklamalarından etkilenerek teşebbüse ilişkin faaliyetlere katıldığını belirtmiştir (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 2016//105585 sayılı soruşturması, Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 3/3/2017 tarihli ve E.2017/7327 sayılı iddianamesi).

iv. Jandarma Komando Özel Asayiş Komutanlığında görev yapmakta olan Yarbay F.E. ifadesinde; ortaokul yıllarından itibaren FETÖ/PDY ile irtibatlı olduğunu, tayin ile ilgili birimde görev yaptığı dönemde "askerîyenin cemaat imamı" olduğunu düşündüğü "Osman" kod ismini kullanan bir öğretmenin kendisine atanacak personelle ilgili liste verdiğini, bu listelerden uygun olanların atamalarını yaptığını, darbe teşebbüsünü 12/7/2016 tarihinde bu kişiyle ve onun üstünde yer alan kod ismi "Hakan" olan biriyle bir ofiste görüşmesi sonucunda öğrendiğini, burada yapılan toplantıda "Hakan" kod adlı FETÖ/PDY yöneticisinin "*yakın zamanda askerîye içindeki cemaat mensuplarına yönelik büyük bir operasyon yapılacağını, böyle bir operasyon yapılırsa cemaatin kökten biteceğini, bunu engellemek için de 15/7/2016 Cuma gününü Cumartesi'ye bağlayan gece saat 03.00 sıralarında askerîyenin yönetime el koyacağını, talimatın Fetullah Gülen'den geldiğini, harekâtın ilk önce Genelkurmay karargâhının ele geçirilmesi ile başlayacağını, bütün karargâhların ele geçirileceğini ve akabinde bütün illerde sıkıyönetim komutanlıklarının kurulacağını, bu darbenin emir komuta zinciri dâhilinde olmayacağını, kolordu ve tugay seviyesinde kendilerine destek olunacağını*" söylediğini, bu kapsamda kendisine de görev verildiğini belirtmiştir (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 2016//105585 sayılı soruşturması, Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 3/3/2017 tarihli ve E.2017/7327 sayılı iddianamesi).

v. Yüzbaşı F.T.Ç. ifadesinde; TSK'da pilot olarak görev yaptığını, küçük yaşlardan itibaren FETÖ/PDY ile irtibatlı olduğunu, darbe teşebbüsünden iki gün önce bazı

subaylarla Ankara'da bir evde darbeye ilişkin toplantı yaptıklarını, teşebbüs sırasında kendisinin kullandığı helikopter ile Ankara'da değişik askerî ve sivil hedefe atışlar yapıldığını belirtmiştir (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 2016//108299 sayılı soruşturması, Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 3/3/2017 tarihli ve E.2017/7327 sayılı iddianamesi).

vi. Müşterek İstihbarat Koordinasyon Merkezi Başkanlığında görev yapan Jandarma Yarbay A.K. ifadesinde; ortaokuldan beri FETÖ/PDY ile irtibatının olduğunu, darbe teşebbüsünden birkaç gün önce görüştüğü bir yarbay arkadaşının kendisini "abisi" (FETÖ/PDY'deki üstü) olarak tanıttığı bir kişinin yanına getirdiğini, bu kişinin *"Ağustos ayında yapılacak YAŞ toplantısında 3.000 civarında asker in ihraç edileceğini, bu gidişata dur demenin zamanının geldiğini, Hükûmetin YAŞ toplantısını yapmasının engellenmesi gerektiğini, kısa bir zaman içinde darbe yapılacağını ve sıkıyönetim ilan edileceğini, bu darbeyi Fetullah Gülen'in istediğini"* ifade ettiğini, kendisine de bu kapsamda görev verildiğini belirtmiştir (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 2016/105585 sayılı soruşturması, Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 3/3/2017 tarihli ve E.2017/7327 sayılı iddianamesi).

vii. Jandarma İstihbarat Okul Komutanlığında görev yapan Binbaşı M.T. ifadesinde; küçük yaşlardan beri FETÖ/PDY ile irtibatının olduğunu, 15 Temmuz günü öğleden sonra bir yarbay arkadaşının kendisini bir eve getirdiğini, burada tanıdığı başka askerlerin de olduğunu, evde bulunan bir sivilin *"cemaat ile ilişkisi bulunan herkesin bu yılki YAŞ kararıyla ordudan atılacağını, cemaat ile ilgisi olanlara yaşama şansı tanınmadığını, bu nedenle gece yönetime el koyacaklarını"* söylediğini, kendisine de bu kapsamda görev verildiğini belirtmiştir (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 2016//105585 sayılı soruşturması, Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 3/3/2017 tarihli ve E.2017/7327 sayılı iddianamesi).

viii. Hava Kuvvetleri Komutanlığı Müşterek Hedef Analiz Yönetim Başkanı Tuğgeneral G.Ş.S. ifadesinde; darbe teşebbüsünün TSK içinde FETÖ/PDY'ye müzahir generallerin komutasında bir süre önce planlandığını, FETÖ/PDY'ye müzahir olduğu bilinen alt kademedeki subaylara ve generallere 15 Temmuz 2016 tarihinden önce görevleri hakkında bilgi aktarıldığını, söz konusu talimatların TSK'nın kendi içinde kullandığı güvenli hatlar aracılığıyla gizlilik içinde iletildiğini belirtmiştir (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 2/1/2017 tarihli ve E.2017/26 sayılı iddianamesi).

ix. Hava Kuvvetleri Komutanlığı Müşterek Hedef Üretim Analiz Merkezinde görev yapmakta olan Yüzbaşı A.P. ifadesinde, öğrenciliğinden beri FETÖ/PDY ile irtibatının olduğunu, bu süreçte görev yeri değiştikçe kendisiyle irtibat kuran "abi"nin de değiştiğini, Kara Harp Okulunda öğrenci takım komutanı olarak görev yaptığı dönemde kendisinden sol görüşlü bazı öğrencilere onları okuldan uzaklaştırmak amacıyla kötü muamelede bulunmasının istendiğini, bu durumu sorguladığında FETÖ/PDY'deki "abi"sinin *"Bu öğrencilere kötü muamele yapılması kul hakkına girmez. Çünkü bunların TSK'dan atılması, vatana millete ve İslama hizmettir ve bu şahısların verecekleri zararı önceden önleme amaçlıdır."* diye cevap verdiğini, görev yaptığı askerî birliğin komutanı olan Tuğgeneral G.Ş.S.nin, 10/7/2016 tarihinde kendisinden "MİT Müsteşarlığının, Polis Özel Harekâtın eğitim alanının, İçişleri Bakanlığının, Başbakanlığın, Gölbaşı Özel Harekâtın, Dikmen Vadisi'nde bulunan bir binanın, Ahlatlıbel'de bulunan Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı (TİB) binasının, Ümitköy'deki Türk Telekom'a ait binanın, üzerinde küçük çanakların (antenlerin) olduğu bir binanın, Gölbaşı'ndaki TÜRSAT binasının; İstanbul'da bulunan Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün, Kalender Orduevi'nin, Fenerbahçe Orduevi'nin ve Samandıra Askerî Kışlası'nın" harita üzerinden fotoğraflandırılmasını ve bu fotoğrafların altına söz konusu yerlerin koordinat bilgilerinin yazılmasını istediğini, bu görevi yerine getirdiğini, birkaç gün sonra G.Ş.S.nin getirdiği bir haritada işaretlenmiş Ankara'daki 80-90 civarında

kavşakla ilgili olarak da aynı işlemleri yaptığını; 15 Temmuz gecesi darbe faaliyetleri devam ederken saat 23.00 sıralarında G.Ş.S.nin kendisini telefonla arayarak Marmaris Okluk Koyu'nda bulunan Cumhurbaşkanlığı binasının koordinatlarını istediğini, bu koordinatları bir yarbay aracılığıyla G.Ş.S.ye ilettiğini belirtmiştir (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 31/3/2017 tarihli ve 2017/10698 sayılı iddianamesi).

x. Yarbay İ.A. ifadesinde; TSK'da pilot olarak görev yaptığını, küçük yaşlardan itibaren FETÖ/PDY bünyesinde bulunduğunu, darbe teşebbüsü öncesi kendisi gibi pilot olan bazı subaylarla Ankara'da toplantı yaptıklarını, darbe gecesinde kendisinin kullandığı helikopter ile Ankara'da değişik sivil hedeflere atışlar yapıldığını belirtmiştir (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 2/1/2017 tarihli ve E.2017/26 sayılı iddianamesi).

xi. Akıncı 4. Ana Jet Üssü Komutanlığında pilot olarak görev yapan Teğmen M.M. ifadesinde; lise yıllarından itibaren FETÖ/PDY ile bağlantısının olduğunu, teşebbüsün yaşandığı gün akşam saatlerinde üste yapılan toplantıda bir yarbayın "*Bizim isim listemiz var, hepsi ellerinde, hepimiz bu listedeyiz, bazı generallerden alınmaya başlandı, sonra tek tek bize gelecek, bu işi bugün yapmamız gerekiyor, onlardan önce davranmamız gerekiyor.*" şeklinde açıklama yaptığını, kendisine de bu kapsamda görev verildiğini ve kullandığı uçakla Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nin yanındaki otopark ve köprülü kavşağı bombaladığını, bu sırada kendilerinin yani "cemaatin" darbe yaptığını bildiğini belirtmiştir (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 31/3/2017 tarihli ve 2017/10698 sayılı iddianamesi).

xii. Akıncı 4. Ana Jet Üssü Komutanlığında filo komutanı olarak görev yapan H.H.B. ifadesinde; teşebbüs gecesinde kendisine verilen görev uyarınca TBMM'yi bombaladığını, kendisinin FETÖ/PDY ile ilgisinin olmadığını ancak darbe girişiminin Fetullah Gülen'in kontrolündeki bu yapı mensuplarınca gerçekleştirildiğini belirtmiştir (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 31/3/2017 tarihli ve E.2017/10698 sayılı iddianamesi).

xiii. Akıncı 4. Ana Jet Üssü Komutanlığında pilot olarak görev yapan M.M.K. ifadesinde; FETÖ/PDY ile irtibatının olduğunu, teşebbüsün yaşandığı gece üsse getirilen (rehin alınmış) komutanları kendisine önceden bildirilmiş olan odalara götürdüğünü ancak bu olaylardan sonra yanlış yolda olduğunu anladığını belirtmiştir (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 31/3/2017 tarihli ve 2017/10698 sayılı iddianamesi).

xiv. Akıncı 4. Ana Jet Üssü Komutanlığında pilot olarak görev yapan A.K. ifadesinde; lise son sınıftan itibaren FETÖ/PDY ile irtibatının olduğunu, darbe teşebbüsünün bu yapı tarafından yapıldığını, kendilerinin de bu faaliyette kullanıldığını belirtmiştir (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 31/3/2017 tarihli ve 2017/10698 sayılı iddianamesi).

xv. Kara Kuvvetleri Tayin Daire Başkanlığında astsubay olarak görev yapmakta olan T.F.D. ifadesinde; FETÖ/PDY ile ilgisinin olduğunu, darbe teşebbüsünden bir gün önce kendisiyle irtibat kuran FETÖ/PDY mensubu bir kişinin yönlendirmesiyle bazı askerlerle bir araya geldiğini, onların emirleriyle hareket ettiğini, bu kapsamda general lojmanlarının bulunduğu yerden alıkoydukları bir kişiyle (Jandarma Genel Komutanı) birlikte Akıncılar Üssüne gittiklerini, bu olayda FETÖ tarafından kullanıldığını belirtmiştir (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 31/3/2017 tarihli ve 2017/10698 sayılı iddianamesi).

xvi. Yukarıda belirtilenlerin dışında darbe teşebbüsüne katılmakla suçlanan çok sayıda asker şüpheli ifadelerinde; darbe teşebbüsünün FETÖ/PDY tarafından gerçekleştirildiği yönünde bir açıklamada bulunmaksızın anılan yapılanma ile çok uzun yıllardır devam eden ilişkilerinin olduğunu belirtmişlerdir (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 3/3/2017 tarihli ve E.2017/7327 sayılı, 31/3/2017 tarihli ve 2017/10698 sayılı iddianameleri).

xvii. Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğünde görev yapan M.U. ifadesinde; Başbakan'a gelen davetiyeleri Özel Kaleme sunma görevini yürüttüğünü, FETÖ/PDY

mensubu olup örgüt içinde "abi" tabir edilen konumda bulunduğunu, değişik yerlerde ve kademelerde örgüt adına sorumlu olduğu sivil ve askerî kişilere örgütsel eğitim verdiğini, 14/7/2016 tarihinde kendisi evde yokken evinde bazı kişilerce darbeye ilgili toplantı yapıldığını, darbe teşebbüsünü FETÖ/PDY mensuplarının planlayıp gerçekleştirdiklerini belirtmiştir (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 2/1/2017 tarihli ve E.2017/26 sayılı iddianamesi).

3. Darbe Teşebbüsünün Sivil Yöneticilerine İlişkin Olgular

i. Soruşturma mercilerince darbe teşebbüsünün sivil yöneticileri oldukları belirtilen beş kişinin (A.Ö., K.B., H.Ç., N.O. ve H.B.) darbe teşebbüsü sırasında teşebbüsün yönetildiği ana merkez olan Akıncılar Hava Üssünde olduğu, A.Ö.nün teşebbüs sürecini bizzat buradan yönettiği, K.B.nin bu süreçte üssün içinde askerlerle konuştuğu ve onlarla birlikte çalışma odalarına girip çıktığı, N.O. ve H.B.nin ise üssün içinde koridorlarda yürüdükleri video kayıtları ve ifade tutanakları ile tespit edilmiştir (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 3/3/2017 tarihli ve E.2017/7327 sayılı, 31/3/2017 tarihli ve 2017/10698 sayılı iddianameleri).

ii. Bu kişiler, teşebbüste bulunan askerlerle birlikte Akıncılar Hava Üssünün içinde ve/veya çevresinde yakalanmışlardır. A.Ö., K.B. ve H.B. ifadelerinde; darbe teşebbüsünün yaşandığı gece burada bulunmalarının nedenini "arsa/tarla bakmaya gitmek" olarak açıklamışlar; H.Ç. sahibi olduğu bir okulda öğrenim gören ismini bilmediği bir öğrencisinin velisi olan albay tarafından davet edilmesi üzerine Akıncılar Hava Üssüne gittiğini beyan etmiş; N.O. ise hayvan yetiştiriciliği ile ilgili çekeceği bir belgesel için görüşme ve anlaşma yapmak üzere üssün bulunduğu yere gittiğini ve bu bölgeyi bilmediğini belirtmiştir (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 3/3/2017 tarihli ve E.2017/7327 sayılı, 31/3/2017 tarihli ve 2017/10698 sayılı iddianameleri).

iii. Soruşturma mercilerinin tespitlerine göre A.Ö. bir üniversitenin ilahiyat fakültesinde (yardımcı doçent unvanıyla) öğretim üyesi olarak görev yapmakta olup Fetullah Gülen tarafından FETÖ/PDY içinde üst düzey yönetici (Hava Kuvvetleri Komutanlığından sorumlu imam) olarak görevlendirilmiştir (tanık Ç.A.nın aynı yöndeki ifadesi için bkz. Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 2/1/2017 tarihli ve E.2017/26 sayılı iddianamesi). A.Ö.nün uzun zamandır Fetullah Gülen'e yakın biri olduğu belirtilmiş ve buna ilişkin olarak Fetullah Gülen'in yanında çekilmiş fotoğraflarına yer verilmiştir. Yine K.B.nin FETÖ/PDY ile ilişkili bir holdinge bağlı şirkette genel müdür olarak görev yaptığı, H.Ç.nin ise bu yapılanmayla ilgili olduğu ifade edilen bir özel okulun sahibi olduğu belirtilmiştir (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 3/3/2017 tarihli ve E.2017/7327 sayılı, 31/3/2017 tarihli ve 2017/10698 sayılı iddianameleri).

iv. Darbe teşebbüsünün sivil yöneticileri oldukları ifade edilen bu kişilerin yurt içindeki ve yurt dışındaki seyahatlerine ilişkin kayıtlar incelendiğinde, son dönemde aynı tarihlerde Ankara'ya gelip döndükleri, yine aynı veya yakın tarihlerde yurt dışına çıktıkları ve yurda döndükleri anlaşılmıştır. Bu bağlamda A.Ö., N.O. ve H.B.nin birlikte otomobille 27/12/2015, 9/1/2016, 16/1/2016, 30/1/2016, 20/2/2016, 29/2/2016, 14/3/2016, 30/3/2016, 5/5/2016, 27/5/2016, 4/6/2016 ve 15/6/2016 tarihlerinde Ankara'ya geldikleri ve Ankara'da bazı askerlerle birlikte darbenin planlanmasına dair toplantılar yaptıkları tespit edilmiştir. Diğer taraftan soruşturma mercilerinin tespitlerine göre A.Ö. 14/3/2016 tarihinde Ankara'da yaptığı toplantı sonrasında 17/3/2016 tarihinde ABD'ye gitmiş ve 21/3/2016 tarihinde Türkiye'ye dönmüştür. Bu dönemde K.B., H.Ç. ve N.O.nun da ABD'de oldukları anlaşılmıştır. A.Ö.nün 15/6/2016 tarihinde darbeye hazırlık toplantısı yapmak üzere Ankara'ya geldiği, sonrasında 20/6/2016 tarihinde N.O. ile birlikte ABD'ye gittiği ve 25/6/2016 tarihinde bu kez H.Ç. ile (aynı gün) Türkiye'ye döndüğü belirtilmiştir. Bu

dönemde K.B.nin de ABD'de olduğu tespit edilmiş; bu kişilerin Fetullah Gülen ile durum değerlendirmesi yaptıkları ifade edilmiştir. Son olarak A.Ö.nün darbe teşebbüsünden günler önce 6/7/2016 ile 9/7/2016 tarihleri arasında Ankara'da toplantılar yaptığı, 11/7/2016 tarihinde K.B. ile birlikte ABD'ye gittiği ve Fetullah Gülen'in darbe planına ilişkin onayını aldıktan sonra 13/7/2016 tarihinde yine K.B. ile birlikte Türkiye'ye döndüğü bilgisine yer verilmiştir. Birbirlerini tanımadıklarını ifade eden A.Ö. ve K.B.nin 13/7/2016 tarihinde aynı uçakla Türkiye'ye döndükleri sırada İstanbul Atatürk Havalimanı terminal binasında bir süre birlikte yürüdükleri ve sohbet ettikleri kamera görüntüleriyle ortaya konulmuştur (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 3/3/2017 tarihli ve E.2017/7327 sayılı, 31/3/2017 tarihli ve 2017/10698 sayılı iddianameleri).

4. Diğer Olgular

i. FETÖ/PDY üyesi olma suçundan hakkında yakalama kararı bulunan eski Emniyet Müdürü M.A. darbe teşebbüsü sırasında İstanbul Emniyet Müdürlüğüne saldıran zırhlı aracın içinde askerî kıyafetle yakalanmıştır (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 2/1/2017 tarihli ve E.2017/26 sayılı iddianamesi).

ii. Haklarında FETÖ/PDY'ye üye olmaktan işlem yapılan bazı emniyet mensuplarının ve mülki idare yetkililerinin darbe girişimi sonrasında ilan edilecek sıkıyönetim döneminde atanacakları resmî devlet kuruluşlarına gittikleri tespit edilmiştir (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 2/1/2017 tarihli ve E.2017/26 sayılı iddianamesi).

iii. Darbe teşebbüsünde bulunanlarca teşkil edilen 38 kişilik "Yurtta Sulh Konseyi" Kara, Hava, Deniz Kuvvetleri Komutanlıkları ve Jandarma Genel Komutanlığında görev yapan subaylardan oluşmaktadır. Bunlardan biri orgeneral, biri korgeneral, üçü tümgeneral, on üçü tuğgeneral/tuğamiral, on dördü albay, altısı ise yarbay rütbesindedir. Ayrıca "Yurtta Sulh Konseyi" tarafından hazırlanan sıkıyönetim direktifinin ekinde bir atama listesi bulunmaktadır. Buna göre 84 asker "sıkıyönetim komutanı" olarak görevlendirilmiş, 413 kişinin ise "sıkıyönetim mahkemeleri"ne atanması planlanmıştır. Diğer taraftan kritik önemdeki askerî ve sivil makamlar için de 450 kişilik atama listesi hazırlandığı tespit edilmiştir. "Yurtta Sulh Konseyi" üyesi olan, "sıkıyönetim komutanı" olarak görevlendirilen, "sıkıyönetim mahkemeleri"ne ve "kritik önemdeki askerî ve sivil makamlara" ataması planlanan bu kişilerin büyük bölümünün FETÖ/PDY mensubu olduğu, bu görevlendirmelerin yapılmasında FETÖ/PDY içindeki hiyerarşinin dikkate alındığı soruşturma makamlarınca değerlendirilmiştir (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 3/3/2017 tarihli ve E.2017/7327 sayılı iddianamesi).

iv. Darbe teşebbüsüne ilişkin olarak yürütülen soruşturmalardan birinin şüphelileri olan bazı emniyet mensuplarının telefonlarında, teşebbüsün yaşandığı gece gönderilen "*Değerli abiler şu an askerler yönetime müdahale etmeye başladı herkes işini gücünü bıraksın bulunduğu yerde arkadaşlarını yönlendirsın ve askerlerin müdahalesine yardımcı olmalarını temin etsin, direnmesinler direnen emniyet güçlerine engel olsunlar her ilden ve bölgeden yapılan müdahale konusunda bilgi alalım bu satrategyyle hareket edip bizi her yerden bilgilendirin düzgün not yazın askerlere direnmesin arkadaşlar direnenlerin direncini kırsınlar özellikle özel harekatta ve çevikteki askere teslimiyet gösterip menfilerin direnci kırılсын herkese ulaşalım*"; "*abiler emniyetten gelen emirleri yerine getirmemeliler*"; "*herkes g.kurmaya gitsin devrelerle birbirleriyle bağlantı kursun zincir kursunlar haberdar olmayan kalmasın emekliler dahil*"; "*silahını alıp genelkurmaya gitsin*"; "*ankarada muazzaf ve emekli olan kim varsa silahını alıp genkur. egm. ankara emniyet, kom. tem ve yıldızın önüne giderek direnen herkesi indirsin bu konuda askere yardımcı olsun kimse evinde durmasın duran vebaldedir... herkese duyurun*" içeriğinde mesajların bulunduğu tespit edilmiştir (İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığının 10/10/2016 tarihli ve E.2016/3799 sayılı iddianamesi).

v. Darbe teşebbüsüne ilişkin iddianamelerde belirtildiğine göre FETÖ/PDY tarafından darbe girişiminde bulunulması kararı 2015 yılı sonlarında alınmış, buna ilişkin hazırlık faaliyetleri ve toplantılar 27/12/2015 tarihinde başlatılmıştır. Darbe teşebbüsünün sivil yöneticilerinden olan A.Ö. ve K.B.nin 11/7/2016-13/7/2016 tarihlerinde ABD'de Fetullah Gülen'e onaylattıkları darbe planında, darbe girişiminin 16/7/2016 tarihinde saat 03.00'te başlatılması kararlaştırılmıştır. Ancak Kara Havacılık Komutanlığında görevli bir subayın MİT'e giderek FETÖ/PDY üyesi askerler tarafından MİT Müsteşarı'nın alınmasına yönelik bir saldırı olacağına dair ihbarda bulunması ve MİT Müsteşarınca bu bilginin Genelkurmay Başkanlığına iletilmesi üzerine Genelkurmay Başkanınca bazı önlemler alınmış ve emirler verilmiştir. Bu kapsamda Kara Kuvvetleri Komutanı, aralarında askerî savcının olduğu bir heyetle birlikte ihbarda adı geçen Kara Havacılık Komutanlığında incelemelerde bulunmuş; havada bulunan TSK'ya ait unsurların (uçak, helikopter, insansız hava aracı gibi) üslerine dönmeleri ve zırhlı araçların birlik dışına çıkartılmaması yönünde emirler verilmiştir. Bunun üzerine darbeci grup paniğe kapılmış, kendilerinin ve darbe hazırlığı yapan diğer FETÖ/PDY üyelerinin tutuklanacağı endişesi içinde darbe girişiminin başlangıcını öne çekmiştir. Böylece darbeye ilişkin icraî faaliyetlere 15/7/2016 tarihinde saat 20.30 sıralarında başlanmıştır.

C. FETÖ/PDY'nin Özellikleri

26. Yetkili makamlarca ve soruşturma mercilerince 15 Temmuz darbe teşebbüsünün faili olduğu belirtilen FETÖ/PDY'ye ilişkin olarak özellikle son yıllarda yürütülen soruşturma ve kovuşturmalarda bu yapılanmanın özelliklerine ve faaliyetlerine ilişkin birçok tespit ve değerlendirmeye yer verilmiştir. Bunlar şöyle özetlenebilir:

i. FETÖ/PDY, başlangıçta özellikle din ve eğitim alanında faaliyet göstererek toplumda meşruiyet kazanmaya çalışmıştır.

ii. FETÖ/PDY, bünyesinde bulunan ışık (talebe) evleri, okullar, yurtlar ve dershaneler aracılığıyla ulaştığı gençleri amaçları doğrultusunda yetiştirmiş ve bu kişiler yapılanmanın insan kaynağını oluşturmuştur. Yapılanmaya mensup kişilerin gelirlerinin belli bir oranı "himmet" adı altında alınmış, yapılanmadan ayrılmak isteyen kişilere baskı ve çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır.

iii. FETÖ/PDY, zamanla faaliyetlerini birçok alanda genişletmiş ve Türkiye'nin yanı sıra yüz elliye aşkın ülkede yaygınlaştırmıştır. Nitekim söz konusu yapılanmanın yurt içinde ve yurt dışında eğitim, sağlık, medya, finans, ticaret, sivil toplum gibi farklı alanlarda faaliyet gösteren çok sayıda kuruluşu bulunmaktadır.

iv. FETÖ/PDY'nin sosyal, kültürel ve ekonomik alanda yürüttüğü yasal faaliyetleri; dershaneler, okullar, üniversiteler, dernekler, vakıflar, sendikalar, meslek odaları, iktisadi kuruluşlar, finans kuruluşları, gazeteler, dergiler, TV kanalları, radyolar, İnternet siteleri, hastaneler gibi sivil alanlara ilişkindir. Bunun yanında bazen bu yasal kuruluşların içinde gizlenmiş olan, bazen de yasal yapıdan tamamen farklı şekilde konumlanan ve hareket eden, özellikle de kamusal alana yönelik faaliyetlerde bulunan illegal bir yapılanma söz konusudur.

v. FETÖ/PDY, kendisine kutsallık atfetmektedir. Bunun sonucu olarak da vatan, devlet, millet, ahlak, hukuk, temel hak ve özgürlükler de dâhil olmak üzere her şeyin değer olarak kendisinden sonra geldiği anlayışına sahiptir.

vi. FETÖ/PDY'nin, itaat ve teslimiyet temelinde oluşturulmuş, en üstte "kâinat imamı" olarak Fetullah Gülen'in olduğu kıta, ülke, eyalet, il, ilçe, semt, mahalle ve ev imamlarından oluşan dikey bir hiyerarşisi; imamlara bağlı ancak birbirinden bağımsız hücre tipi bir örgütlenmesi bulunmaktadır. Ayrıca Fetullah Gülen'in atadığı ve yalnızca kendisinin

bildiği kişiler vasıtasıyla örgütün iç işleyişini denetleyen ve lidere rapor eden ayrı bir yapılanma söz konusudur. Diğer taraftan yapılanmanın örgütlendiği her kurum ve kuruluş için belirlediği sorumlu bir kişi bulunmaktadır. Bu sorumlu kişiler "abi" veya "imam" olarak ifade edilmekte ve devlet yönetimi bakımından önemli görülen kurumlarda o kurumda görev yapanlar dışından seçilmektedir.

vii. FETÖ/PDY'nin yöneticileri ve üyeleri, faaliyetlerini gizlilik esasıyla yürütmekte ve gizliliği sağlayacak haberleşme yöntemleri kullanmaktadır. Yine üyelerin önemli bir bölümünün "kod" isimleri bulunmaktadır. Bu yönüyle yapılanmanın en önemli özelliğinin gizlilik olduğu söylenebilir. Gizlilik anlayışı, devlet yönetimi bakımından önemli görülen TSK, yargı, emniyet ve mülki idare birimlerinde ayrı bir titizlikle uygulanmaktadır. Bunun sonucunda yapılanmaya mensup kişiler, zaman zaman kendilerini "Fetullah Gülen ve cemaat karşıtı" olarak bile gösterme gayretinde olmuşlardır. Nitekim 15 Temmuz darbe teşebbüsü sonrasında yürütülen bir soruşturmanın şüphelilerinden olan komiser yardımcısı E.G.nin telefonunda 16/7/2016 tarihinde 05.20-05.29 saatleri arasında bölge imamı kaydıyla gönderilen *"önemli durum kötü çok acil duyuru tüm il ve ilçe imamlarını, abilere, ablalara, kurum imamlarına iletin, tüm hizmet mensupları darbeyi şiddetle kınayan açıklama yapsın, meydanlara inip kendisini kamufle etsin, resim çekilip sosyal medyada yayınlasın, 'demokrasi seçilmiş irade' falan desinler, ama fazlada asla muhterem hoca efendinin adı geçmesin açıklamalarda, hepimizi alabilirler herkes 'darbeden haberim yok TV'de gördüm ilk kez' desin, asla hükumete ve Tayyibe karşı olumsuz bir paylaşım yapmayın, bu gurubu kapatıyorum şimdi"* şeklinde mesajlar olduğu tespit edilmiştir (İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığının 10/10/2016 tarihli ve E.2016/3799 sayılı iddianamesi).

viii. FETÖ/PDY'nin gerçek amacı devleti ele geçirmektir. Bu amaçla yapılanmanın kurucusu ve lideri olan Fetullah Gülen'in çeşitli tarihlerdeki konuşma ve açıklamalarında yer alan *"Her yerde olmalısınız. Her yerde değilseniz hiçbir yerde değilsinizdir."*; *"Esnek olun, sıvrılmadan can damarları içinde dolanın."*; *"Bütün güç merkezlerine ulaşınca kadar hiç kimse varlığını fark etmeden sistemin ana damarlarında ilerleyin."*; *"Türkiye'deki devlet yapısı ölçüsüne göre bütün anayasal müesseselerdeki güç ve kuvveti cephemize çekeceğimiz ana kadar her adım erken sayılır."*; *"Adliye, mülkiye veya başka hayati bir müessesede bizim arkadaşlarımızın mevcudiyeti öyle ferdi mevcudiyetler şeklinde ele alınıp değerlendirilmemelidir. Yani bunlar gelecek adına bizim o ünitelerde garantimizdir. Bir ölçüde onlar bizim varlığımızın teminatıdır."* şeklindeki talimatları doğrultusunda tüm kamu kurum ve kuruluşlarında, özellikle TSK, emniyet teşkilatı, MİT, yargı organları, mülki idare birimleri ve eğitim kurumları gibi yerlerde kadrolaşmıştır. Yapılanma, ayrıca siyasi partiler, sendikalar, vakıf ve dernekler ile ticari kuruluşlar gibi sivil organizasyonlarda örgütlenmiş; bu alanlarda da önemli bir güce ulaşmıştır.

ix. Yapılanmaya mensup kamu görevlilerinin devlete olan sadakati, yapılanmaya olandan sonra gelmekte hatta onun karşısında bir değer ifade etmemektedir. Dolayısıyla bu kişiler, devletin amaçlarından ziyade yapılanmanın amaçları doğrultusunda faaliyette bulunmaktadırlar. Yapılanma, kamu kurum ve kuruluşlarında kadrolaşmış olan mensuplarını özellikle stratejik birimlere (personel, istihbarat, özel kalem, bilişim, muhasebe vb.) yerleşmeye teşvik etmiştir. FETÖ/PDY'nin kamu kurumlarındaki mensuplarınca, yapılanmaya dâhil olmayan kişilerle ilgili bilgiler kaydedilmiş; devlete ait gizli bilgi ve belgeler ele geçirilerek arşivlenmiştir.

x. FETÖ/PDY'nin kamu kurum ve kuruluşlarındaki faaliyetlerinin temel özelliği, kamusal bir faaliyetin görünürde bu faaliyeti gerçekleştirmeye yetkili bir kamu görevlisi eliyle yerine getirilmesi, ancak bu faaliyetin gerçekte ilgili kamu görevlisinin iradesiyle değil kamu görevlisinin kamusal hiyerarşinin dışında bağlı olduğu yapılanmadaki üstünün (abi) iradesiyle vuku bulmasıdır.

xi. Toplumdaki karşılığı sınırlı olan yapılanmanın kamu kurum ve kuruluşlarındaki mensuplarının oranı, toplumsal karşılığı ile kıyaslanamayacak kadar yüksektir.

xii. Devletin anayasal kurumlarını ele geçirmek, sonrasında devleti, toplumu ve fertleri kendi ideolojisi doğrultusunda yeniden şekillendirmek ve oligarşik özellikler taşıyan bir zümre eliyle ekonomiyi, toplumsal ve siyasi gücü yönetmek amacıyla mevcut idari sisteme paralel şekilde örgütlenen, ulusal ve uluslararası düzeyde siyasi ve ekonomik ittifaklar kuran FETÖ/PDY, devlet ve toplum üzerinde bir "vesayet" kurumu hâline gelmiştir.

D. Darbe Teşebbüsünde Bulunulan Dönemin Özellikleri

1. FETÖ/PDY Yönünden

27. FETÖ/PDY'nin yapılanması ve faaliyetleri öteden beri toplumda tartışma konusu olmuştur. Ancak bu yapılanmaya ve faaliyetlerine ilişkin olarak son yıllarda suç delillerini yok etme, devlet kurumlarının ve üst düzey devlet görevlilerinin telefonlarını dinleme, devletin istihbarat faaliyetlerini deşifre etme, kamu görevine giriş veya görevde yükselme sınavlarına ilişkin soruları önceden elde edip mensuplarına verme gibi eylemler temelinde çok ciddi soruşturma ve kovuşturmalar yürütülmüştür.

28. 15 Temmuz darbe teşebbüsü öncesinde yüzlerce kişi hakkında tutuklama tedbirinin uygulandığı bu soruşturma ve kovuşturmanın genelinde FETÖ/PDY'nin bir terör yapılanması olduğuna değinilmiş ve haklarında dava açılan kişilerin diğer bir kısım suçun yanı sıra "silahlı terör örgütü kurma, yönetme veya üyesi olma" ve "Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetini ortadan kaldırmaya veya görevini yapmasını engellemeye teşebbüs" suçlarından cezalandırılmaları talep edilmiştir.

29. Diğer yandan "Şemdinli", "Ergenekon", "Balyoz", "Askerî Casusluk", "Devrimci Karargâh", "Oda TV" ve "Şike" davaları gibi kamuoyunda yoğun tartışmalara neden olan birçok davanın -FETÖ/PDY'nin amaçları doğrultusunda- başta TSK olmak üzere farklı kamu kurum ve kuruluşlarındaki örgüt mensubu olmayan kamu görevlilerini tasfiye etmek ve farklı sivil çevrelerde örgütün çıkarlarına aykırı davrandığını düşündüğü kişileri etkisizleştirmek amacıyla kullanıldığı ileri sürülmüştür. Bu davaların bir kısmındaki usulsüzlük iddiaları Anayasa Mahkemesinin ihlal kararlarına da konu olmuştur (bkz. *Sencer Başat ve diğerleri* [GK], B. No: 2013/7800, 18/6/2014; *Yavuz Pehlivan ve diğerleri* [GK], B. No: 2013/2312, 4/6/2015; *Yankı Bağcıoğlu ve diğerleri* [GK], B. No: 2014/253, 9/1/2015).

30. FETÖ/PDY ile bağlantılı oldukları belirtilen savcı ve hâkimler tarafından 2013 yılının sonunda bazı siyasiler ve bunların yakınları ile kamuoyunun tanıdığı bir kısım işadamları hakkında "yolsuzluk" yaptıkları iddiasıyla soruşturma başlatılması (17-25 Aralık soruşturmaları) ve 2014 yılının başında MİT'e ait malzemelerin bulunduğu tırlarla silah taşındığı iddiasıyla bu tırların durdurulup aranması, FETÖ/PDY'nin faaliyetlerinin Hükûmeti devirmeye yönelik olduğu yönündeki soruşturmaların temel dayanağını oluşturmuştur. "17-25 Aralık" ve "MİT tırları" soruşturmalarında görev alan bazı yargı mensupları ve emniyet görevlileri hakkında uygulanan tutuklama tedbirleri de Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru konusu edilmiş; Mahkeme, başvuruları açıkça dayanaktan yoksun görerek kabul edilemez bulmuştur (bkz. *Hikmet Kopar ve diğerleri* [GK], B. No: 2014/14061, 8/4/2015, §§ 74-87; *Mustafa Başer ve Metin Özçelik*, B. No: 2015/7908, 20/1/2016, §§ 134-161; *Süleyman Bağrıyanık ve diğerleri*, B. No: 2015/9756, 16/11/2016, §§ 198-244; FETÖ/PDY kapsamında tutuklanan polislerin tahliyesine yönelik kararlar veren hâkimlerin silahlı terör örgütü üyesi olma suçundan mahkûmiyetlerine ilişkin karar için bkz. Yargıtay 16. Ceza Dairesi, E.2015/3, K.2017/3, 24/4/2017).

31. Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı, darbe teşebbüsünden kısa süre önce düzenlediği 6/6/2016 tarihli iddianameyle Fetullah Gülen'in de aralarında olduğu 73 örgüt yöneticisi hakkında silahlı terör örgütü kurdukları ve Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetini

ortadan kaldırmaya veya görevini yapmasını engellemeye teşebbüs ettikleri iddiasıyla birçok suçtan cezalandırılmaları istemiyle kamu davası açmıştır. Anılan iddianamede; FETÖ/PDY'nin özellikle TSK ve emniyet teşkilatı içinde kadrolaştığı, subay ve astsubay olacak mensuplarını özel olarak yetiştirdiği, askerî yargıda egemen bir güç hâline geldiği ve bu nedenle yapıya yönelik soruşturmalardan netice alınmadığı belirtilmiştir. İddianamede ifade edildiği şekliyle TSK içindeki bu yapılanma, ordu disiplini bozacak ve ülke savunmasında zafiyet oluşturacak bir yoğunluğa ulaşmıştır. Cumhuriyet Savcısı; FETÖ/PDY'nin kuvvet komutanlıkları, jandarma ve emniyet teşkilatları içindeki sayıları on binleri bulan mensuplarından oluşan ve devletten ayrı hiyerarşiye bağlı silahlı bu yapılanmasının, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin tarihi boyunca gördüğü en büyük, en tehlikeli ve en organize terör örgütlenmesi olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. Buna göre anayasal düzeni değiştirecek veya ortadan kaldıracak silahlı güce ulaşan ve bir askerî darbe yapabilecek tek organize güç olan FETÖ/PDY'nin, TSK içindeki etkinliği dikkate alındığında darbe teşebbüsünde bulunma tehlikesi açık ve yakındır. İddianamede; son olarak bu tehlikenin gerçekleşmesi hâlinde bunun devlet için gerçek bir yıkım olacağı, ülkenin bir iç savaşa sürüklenebileceği, milyonlarca insanın ölüp milyonlarca mültecinin ortaya çıkabileceği, devletin yeniden ayağa kaldırılmasının mümkün olmayabileceği öngörüsünde bulunularak FETÖ/PDY'nin tasfiyesinin devlet için artık varlık-yokluk meselesi hâline geldiğine değinilmiştir (Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının E.2016/24769 sayılı iddianamesi).

32. FETÖ/PDY'ye ilişkin olarak ülke genelinde açılan çok sayıda davadan biri, Erzincan Ağır Ceza Mahkemesi tarafından 16/6/2016 tarihinde karara bağlanmıştır (E.2016/74). Anılan kararda FETÖ/PDY'nin özellikle yargı ve emniyet birimleri ile TSK'da örgütlendiği, devletin hiyerarşik yapısı dışında ayrı bir yapılanmaya gittiği belirtilmiş; bu itibarla yapılanmanın silahlı bir terör örgütü olduğu kabul edilmiştir.

33. Diğer taraftan FETÖ/PDY'nin ulusal güvenlik üzerinde oluşturduğu tehdit, idari organların karar, açıklama ve uygulamalarına da konu olmuştur. Bu bağlamda devlet yetkilileri sürekli olarak anılan yapılanmanın ülke güvenliği için bir tehdit olduğuna dair açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu değerlendirmeler MGK kararlarında da ifade edilmiştir. MGK, söz konusu yapılanmayı 2014 yılı başından itibaren sırasıyla "halkımızın huzurunu ve ulusal güvenliğini tehdit eden yapılanma", "devlet içindeki illegal yapılanma", "kamu düzenini bozan iç ve dış legal görünüm altında illegal faaliyet yürüten paralel yapılanma", "paralel devlet yapılanması", "terör örgütleriyle iş birliği içinde hareket eden paralel devlet yapılanması" ve "bir terör örgütü" olarak kabul etmiştir. Söz konusu MGK kararlarının her biri basın duyuruları aracılığıyla kamuoyuyla paylaşılmıştır. Yine FETÖ/PDY 2014 yılında, Millî Güvenlik Siyaset Belgesi'nde "Legal Görünümlü İlegal Yapılar" başlığı altında "Paralel Devlet Yapılanması" adıyla yer almış; Jandarma Genel Komutanlığı ise 8/1/2016 tarihinde FETÖ/PDY'yi mevcut terör örgütleri listesine dâhil etmiştir.

34. Diğer yandan başta yargı mensupları ve polis görevlileri olmak üzere çok sayıda kamu görevlisiyle ilgili disiplin soruşturmaları yürütülmüş, birçok kamu görevlisi hakkında kamu görevinden çıkarma da dâhil olmak üzere disiplin yaptırımları veya idari tedbirler uygulanmıştır.

35. Ayrıca FETÖ/PDY ile irtibatlı olduğu değerlendirilen bazı ticari kuruluşlara, finans kuruluşlarına ve medya organlarına yönelik idari birtakım tedbirlere de başvurulmuştur. Bu bağlamda Bugün gazetesine 26/10/2015, Millet gazetesine 28/10/2015, Zaman gazetesine 4/3/2016 tarihlerinde kayyım atanmış; 15/11/2015 tarihinde, "Samanyolu Grubu"na ait Samanyolu TV, Samanyolu Haber TV, Mehtap TV ve Dünya TV'nin de aralarında bulunduğu 13 televizyon ve radyo kanalının TÜRKSAT üzerinden yayın

yapmasına son verilmiş; Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) 3/2/2015 tarihinde Bank Asyanın yönetimine el koymuş, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) ise anılan Bankayı 29/5/2015 tarihinde TMSF'ye devretmiştir. Yine FETÖ/PDY ile bağlantıları olduğu belirtilen çok sayıda ticari kuruluşa da kayyım atanmıştır.

36. Darbe teşebbüsü sonrasında düzenlenen iddianamelerde; FETÖ/PDY'nin darbe yapma kararı almasında yapılanmanın devlet içindeki ve toplum üzerindeki etkinliğinin önlenmesine yönelik olarak son dönemde alınan tedbirlerin etkili olduğu, ayrıca 2016 yılı YAŞ toplantısında FETÖ/PDY ile iltisakı olan personelin TSK ile ilişkisinin kesileceğine dair duyular alınması sonucunda teşebbüsün 2016 yılının Temmuz ayında gerçekleştirilmesinin kararlaştırıldığı belirtilmiştir.

2. Terör Olayları Yönünden

37. 15 Temmuz darbe teşebbüsü, ülkede terör saldırılarının yoğunlaştığı bir dönemde gerçekleştirilmiştir. Teşebbüsün ulusal güvenlik üzerinde oluşturduğu tehdit ve tehlikenin boyutunun daha iyi anlaşılabilmesi için ve olağanüstü hâlin ilanı ile bu durumun uzatılmasında terör olaylarının da etkili olması nedeniyle Türkiye'nin maruz kaldığı terör saldırılarına ilişkin bazı bilgilere aşağıda yer verilmiştir:

38. Türkiye'de uzun yıllardır devam eden bir terör sorunu bulunmaktadır. Bu süreçte genel olarak bölücü terör örgütü PKK ile mücadele edilmekle birlikte DHKP/C, El Kaide ve DAESH gibi diğer pek çok terör örgütünün de saldırılarına maruz kalmış ve bu terör örgütlerine yönelik olarak da mücadelede bulunulmuştur. Son yıllarda ise Suriye'de yaşanan iç savaş ve başka birtakım nedenlerle terör saldırıları ile diğer güvenlik sorunlarında ciddi bir artış yaşanmıştır.

39. Suriye'de yaşanan iç savaşın Türkiye'nin güvenliği üzerinde doğrudan ve dolaylı etkileri olmuştur. İlk olarak kendi ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan üç milyondan fazla Suriyeli Türkiye'ye sığınmıştır. Suriye'de yaşanan sıcak çatışmalar Türkiye'yi de etkilemiş, DAESH militanlarınca Türkiye'nin Musul Başkonsolosluğuna yapılan silahlı baskın sonucunda 11/6/2014 tarihinde Türkiye'nin Musul Başkonsolosu'nun da aralarında bulunduğu 49 kişi rehin alınmış; rehinelere 20/9/2014 tarihinde kurtarılmıştır. Ayrıca 2014 yılı Ekim ayında Suruç'ta (Şanlıurfa) bulunan bazı yerler, havan mermilerine hedef olması nedeniyle boşaltılmıştır. Suriye'den gelen saldırıları engellemek amacıyla önce topçu atışı gibi ülke toprakları üzerinden silahlı unsurların kullanılması yoluna gidilmiş, bu müdahalelerin yetersiz kalması üzerine 2016 yılının Ağustos ayı içinde kara harekâtı başlatılmış ve aylarca devam etmiştir.

40. Suriye'deki çatışmalar dolayısıyla tepkilerini dile getirdiklerini ileri süren gruplar, 6/10/2014 tarihinden itibaren Türkiye'nin birçok yerinde günlerce devam eden ve kamuoyunda "6-7 Ekim olayları" olarak adlandırılan şiddet eylemleri gerçekleştirmişlerdir. Bu kapsamda kamu binalarına, banka şubelerine, iş yerlerine, araçlara, güvenlik güçlerine ve sivillere taş, sopa, molotof kokteyli ve silahlarla saldırıda bulunulmuştur. İçişleri Bakanı'nın 10/10/2014 tarihli açıklamasında; bu olaylardan 35 ilin etkilendiği, 2 polis ve 31 sivilin hayatını kaybettiği, yüzlerce sivil ve güvenlik görevlisinin yaralandığı, kamuya veya kişilere ait yüzlerce binanın yakıldığı veya tahrip edildiği, bini aşkın aracın da kullanılamaz hâle getirildiği belirtilmiştir.

41. Türkiye, 2015 yılı Haziran ayından itibaren yoğun bir şekilde terör saldırılarına maruz kalmıştır. Bu kapsamda ilk olarak 5/6/2015 tarihinde Diyarbakır'da Halkların Demokratik Partisi (HDP) tarafından yapılan seçim mitingi sırasında gerçekleştirilen bombalı saldırı sonucunda Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından yapılan açıklamaya göre 2 kişi hayatını kaybederken 100'den fazla kişi de yaralanmıştır. 20/7/2015 tarihinde ise Suruç'ta, Suriye'deki çatışmalara ilişkin basın açıklaması sırasında DAESH tarafından gerçekleştirildiği ileri sürülen

bombalı intihar saldırısında 34 kişi hayatını kaybederken 73 kişi de yaralanmıştır. Bu saldırının iki gün sonrasında Ceylanpınar'da (Şanlıurfa), 2 polis memuru evlerinde başlarından vurulmuş hâlde bulunmuş, saldırı PKK tarafından üstlenilmiştir.

42. Bu olaylardan sonra PKK tarafından Şırnak, Cizre, Silopi ve İdil (Şırnak); Yüksekova (Hakkâri); Silvan, Sur ve Bağlar (Diyarbakır); Dargeçit, Nusaybin ve Derik (Mardin) ile Varto'da (Muş) cadde ve sokaklara hendekler kazılıp barikatlar kurularak ve bu barikatlara bomba ve patlayıcılar yerleştirilerek şehirlerin bir kısmı işgal edilmeye çalışılmıştır. "Öz yönetim" adı altında bu yerleri işgal etmeye çalışan çok sayıda terörist, kamuoyuna yansıdığı üzere halkın da giriş çıkışlarına kısıtlama getirmiştir. Güvenlik güçleri, bu hendeklerin kapatılması ve bariyerlerin kaldırılması suretiyle yaşamın normale dönmesini sağlamak amacıyla uzun süre operasyonlar yapmış ve teröristlerle çatışmaya girmiştir. Aylarca devam eden bu operasyon ve çatışmalar sırasında 2.000'in üzerinde terörist öldürülürken yaklaşık 200 güvenlik görevlisi hayatını kaybetmiş, tonlarca bomba ve patlayıcı imha edilmiştir (çatışmaların yoğunlaştığı yerlerde ilan edilen sokağa çıkma yasaklarının tedbiren kaldırılması taleplerinin reddine ilişkin bazı kararlar için bkz. *Mehmet Girasun ve Ömer Elçi* [TK], B. No: 2015/15266, 11/9/2015; *Meral Danış Beştaş* [TK], B. No: 2015/19545, 22/12/2015; *Mehmet Yavuzel ve diğerleri* [TK], B. No: 2016/1652, 29/1/2016; AİHM kararları için bkz. *Elçi/Türkiye*, B. No: 63129/15, 12/1/2016; *Çağlı ve diğerleri/Türkiye*, B. No: 63130/15, 12/1/2016; *Vesek/Türkiye*, B. No: 63138/15, 12/1/2016; *Eroglu/Türkiye*, B. No: 478/16, 12/1/2016; *Görgöz/Türkiye*, B. No: 480/16, 12/1/2016; *Sultan ve Süleyman Düzgün/Türkiye*, B. No: 891/16, 12/1/2016; *Bedri ve Halime Düzgün/Türkiye*, B. No: 901/16, 12/1/2016).

43. Terör saldırılarının gittikçe yoğunlaştığı ve ülkenin birçok bölgesine yayıldığı bu dönemde hem güvenlik güçleri hem de siviller hedef alınmıştır. Bu bağlamda 15 Temmuz darbe teşebbüsünden önceki yaklaşık bir yıllık süreçte;

i. 2015 yılında Sultanbeyli (İstanbul), Pervari (Siirt), Yüksekova ve Sur'da; Ankara Tren Garı ve İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanı'nda,

ii. 2016 yılının Ocak ve Şubat aylarında Çınar'da (Diyarbakır); İstanbul Sultanahmet Meydanı ve Ankara Kızılay Meydanı'nda,

iii. 2016 yılının Mart ve Nisan aylarında Nusaybin, Sur, Bağlar, Hani (Diyarbakır), Şırnak, Mazıdağı (Mardin) ve Bursa'da; Ankara Kızılay Meydanı ve İstanbul İstiklal Caddesi'nde,

iv. 2016 yılının Mayıs ayında Gaziantep, Dicle (Diyarbakır), Derik, Bağlar, İstanbul, Sur, Çaldıran (Van), Midyat (Mardin), Kulp (Diyarbakır) ve Silopi'de,

v. 2016 yılının Haziran ve Temmuz aylarında Vezneciler (İstanbul), Midyat, Ovacık (Tunceli), Ömerli (Mardin), Dicle, Artuklu (Mardin) ve Erciş'te (Van); İstanbul Atatürk Havalimanı'nda yaşanan terör saldırılarında 340'dan fazla kişi hayatını kaybederken yaklaşık 1.730 kişi yaralanmıştır. Ölenlerin ve yaralananların büyük çoğunluğu (ölenlerin yaklaşık 250'si, yaralananların ise yaklaşık 1.380'i) sivilidir.

44. Terör saldırıları, 15 Temmuz darbe teşebbüsünden sonra da devam etmiştir. Bu bağlamda;

i. 2016 yılının Ağustos ayında Bingöl, Kızıltepe (Mardin), Sur, Bismil (Diyarbakır), Van, Elazığ, Gaziantep ve Cizre'de,

ii. 2016 yılının Eylül ve Ekim aylarında Van, İstanbul, Şemdinli (Hakkâri), Gaziantep ve Antalya'da,

iii. 2016 yılının Kasım ve Aralık aylarında Bağlar, Derik, Adana, Beşiktaş (İstanbul), Kayseri ve Ankara'da,

iv. 2017 yılının Ocak ayında İstanbul'da bir gece kulübünde, İzmir ve Diyarbakır'da yine sivillerin ve güvenlik güçlerinin hedef alındığı bombalı ve silahlı terör saldırıları olmuştur. Bu saldırılarda yaklaşık 240 kişi hayatını kaybederken 1.340'dan fazla kişi yaralanmıştır. Ölenlerin yarısından fazlası (135 kişi), yaralananların ise çoğu (yaklaşık 1.090 kişi) sivilidir.

45. Yukarıda yer verilen olayların dışında da terörle mücadele kapsamında teröristlerle yaşanan silahlı çatışmalarda ve teröristler tarafından yapılan saldırılar sonucunda çok sayıda güvenlik görevlisi hayatını kaybetmiş veya yaralanmıştır.

46. Öte yandan İçişleri Bakanı 3/1/2017 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmada; 2016 yılında PKK'nın 313, DAESH'in 22, aşırı sol terör örgütlerinin ise 4 olmak üzere gerçekleştirilmek istenen toplam 339 önemli terör olayının engellendiğini; 247 patlayıcı, 61 bombalı araç, 23 canlı bomba şüphelisi, 42 eylem yapacak örgüt mensubunun yakalandığını açıklamıştır.

E. Olağanüstü Hâl İlanı

47. MGK, darbe teşebbüsünün savuşturulmasından hemen sonra 20/7/2016 tarihinde yaptığı toplantıda "*demokrasinin, hukuk devleti ilkesinin, vatandaşların hak ve özgürlüklerinin korunmasına yönelik tedbirlerin etkin bir şekilde uygulanabilmesi amacıyla*" Hükûmete olağanüstü hâl ilan edilmesi tavsiyesinde bulunmayı kararlaştırmıştır.

48. Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu 20/7/2016 tarihinde, ülke genelinde 21/7/2016 Perşembe günü saat 01.00'den itibaren doksan gün süreyle olağanüstü hâl ilan edilmesine karar vermiştir. Anılan karar 21/7/2016 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Olağanüstü hâl ilan edilmesine ilişkin karar, aynı gün TBMM tarafından onaylanmıştır. TBMM Genel Kurulunda yapılan görüşme sırasında Hükûmet adına söz alan Adalet Bakanı, olağanüstü hâl ilan edilme nedenini "*... darbe teşebbüsünde bulunan terör örgütünün tüm unsurlarıyla ve süratle bertaraf edilmesi, bundan sonra da demokrasimiz ve hukuk devletimiz, milletimiz, millî irade ve ülkemiz için tehlike ve tehdit olmaktan çıkarılması, bir daha hiçbir şekilde darbe teşebbüsünün tekrarlanmaması ve bu konuda bu amaçla alınması gereken tedbirlerin hızlı ve kararlı bir biçimde alınıp hayata geçirilmesini sağlamak maksadıyla olağanüstü hâl ilan edilmesi yönündeki görüş ... Bakanlar Kuruluna ilet[il]miştir. Cumhurbaşkanımızın başkanlığında Anayasa gereği toplanan Bakanlar Kurulumuz, bu görüş doğrultusunda Türkiye'de üç ay süreyle olağanüstü hâl ilan edilmesine karar vermiştir ... Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini korumak, temel hak ve hürriyetleri korumak, genel güvenlik, asayiş ve kamu düzenini korumak, şiddet olaylarını önlemek, başarısız kılınan darbe teşebbüsünün tekrarı ile bundan sonra Türkiye'de darbe teşebbüslerine teşebbüs edilebilmesinin önüne geçmek, halkımıza en büyük kötülüğü yapan, kamu düzenimizi bozan, ekonomimize zarar veren, demokrasimizi, hukuk devletimizi, millî irademizin tecelligâhı Meclisimizi ve seçilmiş Cumhurbaşkanını ve Hükûmetimizi darbe teşebbüsüyle yok etmeye çalışan, devletimizi âdeta bir kanser hücresi gibi sarmış bulunan bu Fetullahçı terör örgütüyle ve bu örgütün Türk Silahlı Kuvvetleri, yargı, Emniyet ve üniversitelerimiz başta olmak üzere, kamu içindeki bütün uzantılarının kamudan temizlenmesi ve demokrasimizin, devletimizin, milletimizin, hukuk devletimizin emniyeti bakımından tam emniyetli hâle getirilmesi ve bunların ülkemiz için, demokrasimiz ve hukuk devletimiz için bir daha tehlike ve tehdit olmaktan çıkarılması maksadıyla bu karar alınmıştır.*" sözleriyle ifade etmiştir.

49. Olağanüstü hâl, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu tarafından 5/10/2016, 3/1/2017 ve 17/4/2017 tarihlerinde alınan kararlarla üçer ay daha uzatılmıştır.

50. Türkiye Cumhuriyeti 21/7/2016 tarihinde, Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS); Birleşmiş Milletler Genel

Sekreterliğine ise Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye (MSHUS) ilişkin derogasyon (askıya alma/yükümlülük azaltma) beyanında bulunmuştur. Olağanüstü hâlin uzatılmasına ilişkin kararlar da Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğine ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine bildirilmiştir.

F. Olağanüstü Hâl Döneminde Uygulanan Tedbirler

1. Ceza Soruşturmaları

51. 15 Temmuz darbe teşebbüsü sırasında ve sonrasında ülke genelinde Cumhuriyet başsavcılıklarının talimatı ile darbe girişimiyle bağlantılı ya da doğrudan darbe girişimiyle bağlantılı olmasa bile FETÖ/PDY ile bağlantılı olduğu değerlendirilen çok sayıda kişi hakkında soruşturma başlatılmıştır. Bu soruşturmalar kapsamında başta TSK, emniyet ve yargı mensupları olmak üzere çok sayıda kamu görevlisi ve ayrıca sivil kişi hakkında yakalama ve gözaltına alma tedbirleri uygulanmış; bu kişilerin önemli bir bölümü mahkeme kararıyla tutuklanmıştır.

52. Adalet Bakanlığı verilerine göre FETÖ/PDY soruşturmaları kapsamında 13/6/2017 tarihi itibarıyla hakkında soruşturma yürütülen kişi sayısı 161.785'dir. Bu kişilerden 47.136'sı adli kontrol tedbiri uygulanarak, 13.497'si ise herhangi bir koruma tedbiri uygulanmaksızın serbest bırakılmıştır. Yine haklarında soruşturma yürütülen 30.597 kişi hakkında yakalama ve gözaltı gibi adli bir işlem yapılmamıştır. Hakkında tutuklama tedbiri uygulanan 50.436 kişiden 2'si Anayasa Mahkemesi üyesi, 104'ü Yargıtay üyesi, 41'i Danıştay üyesi, 3'ü HSYK üyesi, 2.492'si hâkim ve savcı, 7.143'ü asker (169'u general/amiral), 8.849'u polis, 24'ü vali, 73'ü vali yardımcısı ve 115'i kaymakamdır. Öte yandan 8.359 kişi (bunlardan 8'i Yargıtay üyesi, biri Danıştay üyesi, 2'si HSYK üyesi, 208'i hâkim ve savcı, 1.332'si asker, 1.336'sı polis, 3'ü vali, 9'u vali yardımcısı, 4'ü kaymakamdır) tutuklama tedbiri uygulandıktan bir süre sonra tahliye edilmiştir. Tahliye edilen bu kişilerin 7.969'u hakkında adli kontrol tedbirleri uygulanmıştır. Diğer taraftan kaçak durumda olup haklarında soruşturma/kovuşturma mercilerince yakalama emri çıkarılan 7.605 kişiden 26'sı Yargıtay üyesi, 6'sı Danıştay üyesi, 218'i hâkim ve savcı, 147'si asker, 386'sı polis, 3'ü vali yardımcısı ve 9'u kaymakamdır. 790 kişi hakkında ise gözaltı sürecinin devam ettiği anlaşılmıştır.

53. Soruşturmaların önemli bir kısmı sonuçlandırılmış ve ülke genelinde binlerce şüpheli hakkında yüzlerce iddianame tanzim edilmiştir. Bu iddianamelerde FETÖ/PDY'nin bir terör örgütü olarak tanımlandığı, genel olarak darbe teşebbüsüyle bağlantılı olduğu değerlendirilen eylemler yönünden "anayasal düzeni ortadan kaldırmaya teşebbüs etme, TBMM'yi ortadan kaldırmaya veya görevini yapmasını engellemeye teşebbüs etme, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ortadan kaldırmaya veya görevini yapmasını engellemeye teşebbüs etme"; darbe teşebbüsüyle bağlantılı olmayıp FETÖ/PDY ile bağlantılı olduğu değerlendirilen eylemler yönünden ise "silahlı terör örgütü üyesi olma, terör propagandası yapma, terör örgütüne finansman sağlama" gibi suçlardan cezalandırma talep edildiği görülmektedir.

54. Açılan davaların büyük bir bölümü derdest olmakla birlikte ilk derece mahkemelerince mahkûmiyet kararları verilen davalar da bulunmaktadır. Örneğin Erzurum 2. Ağır Ceza Mahkemesi 5/1/2017 tarihinde, iki sanık hakkında darbe teşebbüsüyle bağlantılı olarak "anayasal düzeni ortadan kaldırmaya teşebbüs etme" suçundan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına ilişkin mahkûmiyet kararı vermiştir (E.2016/216). Anılan kararda, silah ve zor kullanma yetkisine sahip olan örgüte mensup kişilerin bu yetkilerini FETÖ/PDY'deki hiyerarşik üstünden gelen emir doğrultusunda seferber etmeye hazır olacak şekilde yetiştirildiğine ve gerçekleştirilen darbe teşebbüsünün amacının ve gerçekleşme biçiminin de bunu doğruladığına değinilmiş; bu değerlendirmeye FETÖ/PDY'nin silahlı bir terör örgütü olduğu sonucuna varılmıştır.

2. Kanun Hükmünde Kararnamelerle Alınan Tedbirler

55. Olağanüstü hâl süresince Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu bu güne kadar "olağanüstü hâlin gerekli kıldığı konularda" yirmi dört (667-690 sayılı) Kanun Hükmünde Kararname (KHK) çıkarmıştır. Bu KHK'lar ile genel ve soyut normlar ihdas edilerek alınan tedbirlerin yanı sıra kişiler hakkında doğrudan etki doğurucu nitelikte işlemler de yapılmıştır. Bu işlemler konularına göre şöyle özetlenebilir:

a. Kamu Görevinden Çıkarma Tedbiri

56. 667 sayılı KHK'nın 3. maddesinde yargı mensupları ile bu meslekten sayılanlardan; 4. maddesinde ise bunlar dışındaki tüm kamu personelinin (işçiler dâhil) "terör örgütlerine veya devletin millî güvenliğine karşı faaliyette bulunduğu MGK'ca karar verilen yapı, oluşum veya gruplara" üyeliği, mensubiyeti veya iltisakı yahut bunlarla irtibatı olduğu değerlendirilenlerin meslekten veya kamu görevinden çıkarılmalarına karar verileceği düzenlenmiştir. Anılan maddelerde; görevine son verilenlerin bir daha kamu hizmetinde istihdam edilemeyeceği, doğrudan veya dolaylı olarak görevlendirilemeyeceği de hüküm altına alınmıştır.

57. Başta Anayasa Mahkemesi ve HSYK olmak üzere sınırlı sayıda kamu kurum ve kuruluşu idari bir kararla mensuplarını meslekten veya kamu görevinden çıkarmıştır. Bu kapsamda aralarında yüksek mahkeme üyelerinin de bulunduğu 4.000'in üzerinde yargı mensubu meslekten çıkarılmıştır.

58. Öte yandan 668, 669, 670, 672, 675, 677, 679, 683, 686, 689 sayılı KHK'lar ile yaklaşık 98.500 kamu görevlisi kamu görevinden çıkarılmıştır. Bu kapsamda TSK'nın general/amiral kadrosunun yarısına yakınının kamu görevinden çıkarıldığı görülmektedir. Bunun dışında TSK'da, mülki idarede, emniyet teşkilatında, üniversitelerde ve diğer kamu kurumlarında görev yapan çok sayıda kişi kamu görevinden çıkarılmıştır. Kamu görevinden çıkarılan kişiler arasında sayısal bakımdan ilk sırada öğretmenler bulunmaktadır.

59. Kamu görevinden çıkarılan personelin, TBMM; Yargıtay, Danıştay, Sayıştay, Yüksek Seçim Kurulu, istinaf ve ilk derece mahkemeleri; Başbakanlık ve tüm bakanlıklar; belediyeler; yükseköğretim kurumları; Diyanet İşleri Başkanlığı; Atatürk Kültür ve Dil Tarih Yüksek Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü; Hazine Müsteşarlığı, BDDK, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), TMSF, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK), Rekabet Kurumu, Gelir İdaresi Başkanlığı, Kamu İhale Kurumu, kamu bankaları; Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), TRT, TÜRKSAT, Posta ve Telgraf Teşkilatı Genel Müdürlüğü (PTT); Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA), Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKE); Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türk Standartları Enstitüsü (TSE), Türk Patent Enstitüsü, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK); Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), Türkiye İş Kurumu; Spor Genel Müdürlüğü, Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu (YURTKUR), Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM); Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Devlet Hava Meydanları İşletmesi, Karayolları Genel Müdürlüğü, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demir Yolları (TCDD); Kuvvet (Kara, Hava, Deniz) Komutanlıkları, Jandarma ve Sahil Güvenlik Komutanlıkları, Emniyet Genel Müdürlüğü, Savunma Sanayii Müsteşarlığı, Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü, MGK Genel Sekreterliği gibi çok farklı alanlarda faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşlarında görev yaptığı anlaşılmıştır.

60. KHK'larla başvuru kamu görevinden çıkarma tedbiri genel olarak FETÖ/PDY ile ilgili gerekçesiyle uygulanmış; 2.000'den fazla kişi hakkında ise diğer terör örgütleri veya devletin millî güvenliğine karşı faaliyette bulunduğu MGK'ca karar verilen yapı, oluşum veya gruplar ile ilgili gerekçesiyle bu tedbire başvurulmuştur.

61. Süreç içinde bazı KHK'lar ile daha önce kamu görevinden çıkarılan yaklaşık 1.400 kişi hakkındaki kamu görevinden çıkarma kararları geri alınmıştır.

b. Diğer Tedbirler

62. KHK'lar ile daha önce kendi isteğiyle emekli olan, resen emekliye sevk edilen, meslekten veya devlet memurluğundan çıkarılan veya müstafi sayılan çok sayıda emniyet mensubunun rütbeleri geri alınmıştır. Yine yurt dışında öğrenim görmek üzere gönderilen yaklaşık 275 öğrencinin de ilişkileri kesilmiştir. Bunlardan bir kısmı hakkında uygulanan tedbirler süreç içinde geri alınmıştır.

63. Ayrıca bazı haber ajansları, televizyonlar, radyolar, gazeteler, dergiler, yaynevleri ve dağıtım kanalları; özel sağlık kuruluşları, (okul öncesi, ilk ve orta öğretim) özel öğretim kurum ve kuruluşları, özel öğrenci yurt ve pansiyonları, özel üniversiteler; vakıflar ve dernekler ile bunların iktisadi işletmeleri ve sendikalar hakkında kapatma tedbiri uygulanmıştır. Süreç içinde bunlardan bir kısmı hakkında uygulanan tedbirler geri alınmıştır. Öte yandan KHK'larda, kapatılan özel kurum ve kuruluşlara ait varlıkların Hazineye bedelsiz olarak devredilmiş sayılacağına dair hükümlere yer verilmiştir.

64. Diğer taraftan Cumhuriyet başsavcılıklarınca yürütülen soruşturmalar kapsamında FETÖ/PDY ile bağlantılı olduğu belirtilen çok sayıda şirkete kayyım atanmıştır. 674 sayılı KHK ile daha önce kayyım atanan şirketlere ilişkin kayyımın yetkilerinin TMSF'ye devri, KHK'dan sonra yapılacak uygulamalarda şirketlere kayyım olarak TMSF'nin atanması öngörülmüş; TMSF'ye anılan şirketleri satma ve tasfiye etme yetkileri verilmiştir. 675 sayılı KHK ile de FETÖ/PDY'ye aidiyeti, iltisakı veya irtibatı olan gerçek ve tüzel kişilerin yüzde elliden daha az ortaklık payı olduğu şirketlerde bu payların yönetimi ve temsili amacıyla TMSF'nin kayyım olarak atanacağı düzenlenmiştir.

65. 674 sayılı KHK ile belediye başkanı veya başkan vekili ya da meclis üyesinin terör veya terör örgütlerine yardım ve yataklık suçları sebebiyle görevden uzaklaştırılması, tutuklanması, kamu hizmetinden yasaklanması, başkanlık sıfatı veya meclis üyeliğinin sona ermesi hâllerinde İçişleri Bakanı veya valilerce yerlerine görevlendirme yapılabileceği belirtilmiştir. Bu kapsamda 80'den fazla belediye başkanının terör veya terör örgütlerine yardım ve yataklık suçlarını işledikleri iddiasıyla görevden uzaklaştırılması veya tutuklanması ya da kamu hizmetinden yasaklanması sonrasında bu belediye başkanlıkları için görevlendirmeler yapılmıştır. Bunların çok büyük bir bölümünde ilgili belediye başkanlarının PKK ile bağlantılarının bulunduğu belirtilmiştir.

66. Son olarak özel eğitim kurumlarında görev yapan çok sayıda öğretmenin çalışma lisansları Millî Eğitim Bakanlığı tarafından iptal edilmiştir.

c. Olağanüstü Hâl İşlemleri İnceleme Komisyonu Kurulması

67. 685 sayılı KHK ile Anayasa'nın 120. maddesi kapsamında ilan edilen ve 21/7/2016 tarihli TBMM kararıyla onaylanan olağanüstü hâl kapsamında, terör örgütlerine veya devletin millî güvenliğine karşı faaliyette bulunduğu MGK'ca karar verilen yapı, oluşum veya gruplara üyeliği, mensubiyeti, aidiyeti, iltisakı veya bunlarla irtibatı olduğu gerekçesiyle başka bir idari işlem tesis edilmeksizin doğrudan KHK hükümleri ile tesis edilen işlemlere ilişkin başvuruları değerlendirmek ve karara bağlamak üzere "Olağanüstü Hâl İşlemleri İnceleme Komisyonu" kurulması kararlaştırılmıştır. Anılan Komisyonun üyeleri 16/5/2017 tarihinde atanmıştır.

68. Yedi üyeden oluşan Komisyon, olağanüstü hâl kapsamında doğrudan KHK'lar ile tesis edilen kamu görevinden, meslekten veya görev yapılan teşkilattan çıkarma ya da ilişik kesilmesi; öğrencilikle ilişik kesilmesi; dernekler, vakıflar, sendika, federasyon ve konfederasyonlar, özel sağlık kuruluşları, özel öğretim kurumları, vakıf yükseköğretim

kurumları, özel radyo ve televizyon kuruluşları, gazete ve dergiler, haber ajansları, yayınevleri ve dağıtım kanallarının kapatılması; emekli personelin rütbelerinin alınması işlemleri hakkındaki başvuruları değerlendirip karara bağlayacaktır. Ayrıca olağanüstü hâl kapsamında yürürlüğe konulan KHK'lar ile gerçek veya tüzel kişilerin hukuki statülerine ilişkin olarak doğrudan düzenlenen diğer işlemler de Komisyonun görev alanındadır. Komisyonun kararlarına karşı idari yargıda iptal davası açılması mümkündür.

G. Başvurucuların Tutuklanmasına İlişkin Sürec

69. 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilen darbe teşebbüsü sırasında Polatlı 58. Topçu Tugay Komutanlığında hazırlanan birliklerden 34 kişilik askerî bir grubun TÜRKSAT'ı, 32 kişilik bir grubun ise TİB'i ele geçirmek üzere görevlendirildiği ve bu grupların harekete geçtiği ancak yollarının halk tarafından kesilmesi sonucunda söz konusu yerlere ulaşamadığı, böylece ulusal düzeyde kitle iletişiminin ve haberleşmenin sağlanması bakımından büyük önemi bulunan bu kurumların ele geçirilemediği soruşturma makamlarınca tespit edilmiştir (bkz. Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 18/12/2016 tarihli ve E.2016/2856 sayılı iddianamesi, Ankara 13. Ağır Ceza Mahkemesinin E.2017/1 sayılı dava dosyası).

70. Diğer taraftan Özel Kuvvetler Komutanlığında görev yapan bazı rütbeli askerler ile daha önce bu Komutanlıkta astsubay olarak görev yapıp subaylık sınavını kazanmaları dolayısıyla Kara Harp Okulunda eğitimde bulunan askerlerden oluşan 13 kişilik bir grup darbe teşebbüsü kapsamında TÜRKSAT uydu tesislerini işgal edip ulusal yayınları durdurmak ve kontrol altına almak amacıyla önce Çankaya'da bulunan Başbakanlık yerleşkesindeki muhafız alayına gelmiştir. Anılan darbeci askerlere burada kayıtsız bir şekilde silah (piyade tüfeği) ve mühimmat dağıtılmıştır. Askerler, iki ayrı helikopterle buradan ayrılmış ve saat 00.47 sıralarında Gölbaşı-Konya yolunun 40. kilometresinde bulunan TÜRKSAT'a ait yerleşkenin olduğu yere gelmişlerdir. Helikopterler henüz havada iken askerler tarafından TÜRKSAT'ın ana nizamiyesi ateş altına alınmıştır. Bunun sonucunda TÜRKSAT görevlilerinden yaralananlar olmuştur.

71. Helikopterler, TÜRKSAT yerleşkesinde bulunan helikopter pistine iniş yapmış; sonrasında askerler, TÜRKSAT tesislerini kontrol altına almak amacıyla harekete geçmişlerdir. Bu bağlamda bir taraftan silahlarına ve cep telefonlarına el konularak TÜRKSAT güvenlik görevlileri etkisiz hâle getirilmiş, diğer taraftan televizyon yayınlarının kesilmesi için ilgili personelin toparlanması girişiminde bulunulmuştur. Öte yandan çevre kontrolü yapmak için yerleşke dışına çıkan TÜRKSAT çalışanlarından 3'ü yerleşkeye geri dönerken askerlerin silahlı saldırısına uğramış, saldırı sonucunda bu görevlilerden 2'si hayatını kaybederken biri de yaralanmıştır.

72. Askerler tarafından TÜRKSAT yetkililerinden uydu yayınlarının kesilmesi istenmiş, bu amaçla silah zoruyla yayınların kesilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak TÜRKSAT personelinin yayınların nasıl kesildiğini bilmediklerini söyleyerek ve yayınları kesiyormuş gibi davranarak askerleri oyaladıkları anlaşılmıştır. Uydu yayınlarının kesilmediğinin anlaşılması üzerine yayınların kesilmesine yardımcı olmak amacıyla yanlarına sivil kişiler gönderileceği askerlere üstlerince bildirilmiştir.

73. Kendi beyanlarına göre başvuruculardan Aydın Yavuz, elektronik mühendisi; Birol Baki ve Burhan Güneş, elektrik-elektronik mühendisi; Salih Mehmet Dağköy ise bilgisayar mühendisidir. Başvuru formlarında belirtildiği üzere başvurucular Ankara dışında ikamet etmektedirler.

74. 15 Temmuz 2016 tarihinde akşam saatlerinde Ankara'ya geldiklerini ifade eden başvurucular, 16 Temmuz saat 02.00 sıralarında başvuru Burhan Güneş tarafından kullanılmakta olan bir otomobil ile TÜRKSAT'a ait yerleşkenin bulunduğu yere gelmişlerdir.

75. TÜRKSAT yerleşkesine saldırı olduğunu öğrenen Gölbaşı İlçe Emniyet Müdürlüğüne bağlı polisler, buraya hareket etmiş ve çevre güvenliğini sağlamak amacıyla TÜRKSAT yerleşkesine ulaşımı kontrol altına almışlardır. TÜRKSAT yerleşkesinin girişindeki nizamiye bölgesine kadar otomobille gelen başvuruçular, bu kapsamda polis görevlilerince durdurulmuştur. Polis görevlilerinin anlatımlarına göre başvuruçular, kendilerini durduran ve TÜRKSAT yerleşkesine girmelerine izin vermeyen polislere "içeriden çağrıldıklarını" söylemişler ve yerleşkeye girmelerine izin verilmesini istemişlerdir. Polis görevlilerinin başvuruçuların kimlikleriyle ilgili şüphe duyması üzerine başvuruçucu Burhan Güneş'in cep telefonunun kayıtlarını silmeye çalıştığı ve telefonunu fabrika ayarlarına döndürmek istediği anlaşılmıştır. Bunun üzerine başvuruçular polislerce yakalanarak kelepçelenmiş ve başvuruçulardan Birol Baki, Burhan Güneş ve Salih Mehmet Dağköy emniyete ait ayrı araçlara konulmuş; yeterli araç bulunmadığından başvuruçucu Aydın Yavuz, başvuruçuların olay yerine geldikleri otomobilde tutulmuştur.

76. Öte yandan askerler tarafından uydu yayınlarının kesilmesi sağlanamayınca temas hâlinde oldukları üstlerince TÜRKSAT yerleşkesinin savaş uçaklarıyla bombalanması ve bu şekilde yayınların engellenmesi kararlaştırılmış; bunun üzerine askerler -kendilerini getiren helikopterlerin ayrılmış olması nedeniyle- el koydukları TÜRKSAT'a ve TÜRKSAT çalışanlarına ait araçlarla yerleşkenin dışına çıkmışlardır. Askerlerin bu sırada yanlarına TÜRKSAT'ta el koydukları silah ve cep telefonlarını da aldıkları anlaşılmıştır. Saat 02.50 sıralarında TÜRKSAT yerleşkesinden Konya yoluna doğru kaçmakta olan askerler, yol üzerinde güvenlik tedbiri alan ve başvuruçuları durdurup yakalayan polis görevlilerine ateş açmışlardır. Polis görevlilerinden biri açılan ateş sonucunda yaralanmıştır. Konya istikametine doğru seyirlerine devam eden askerler, buldukları açık araziye gelen helikopterlerce buradan alınmışlardır. Askerlerden yaralı olanlar Gülhane Askeri Tıp Akademisine (GATA), diğerleri ise darbe teşebbüsünün merkezi olduğu bilinen Akıncılar Hava Üssüne getirilmiştir. Askerlerin ayrılmasından sonra saat 03.10-03.20 arasında, darbeciler tarafından TÜRKSAT yerleşkesi savaş uçaklarıyla dört kez bombalanmıştır.

77. Başvuruçuların olay yerinde bekletildikleri sırada TÜRKSAT'ın bombalanacağı şeklinde haberler gelmesi üzerine TÜRKSAT yerleşkesinde bulunan görevliler ve sivil kişiler, araçlarıyla yerleşkeden uzaklaşmaya çalışmışlardır. Bu nedenle yol üzerinde bir kargaşa olduğu, yerleşkenin bombalanmaya başlaması üzerine polis görevlilerinin yerleşkenin bulunduğu yerden Konya yolu istikametine doğru çekildikleri, bu sırada elleri kelepçeli vaziyette otomobilde bulunan başvuruçucu Aydın Yavuz'un otomobilden inerek açık arazide gizlendiği, öğlen saatlerinde bir akaryakıt istasyonuna geldiği sırada jandarma görevlilerince bulunup polislerle teslim edildiği anlaşılmıştır.

78. Diğer taraftan Gölbaşı Cumhuriyet Başsavcılığının talebi üzerine Gölbaşı Sulh Ceza Hâkimliği 16/7/2016 tarihinde, başvuruçular hakkında yürütülen soruşturmaya ilişkin olarak, müdafinin dosya içeriğini incelemesinin veya belgelerden örnek almasının soruşturmanın amacını tehlikeye düşürebileceği gerekçesiyle 4/12/2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun 153. maddesi uyarınca "*müdafinin soruşturma dosyasını inceleme yetkisinin kısıtlanmasına*" karar vermiştir.

79. Gözaltına alınan başvuruçular 18/7/2016 tarihinde kolluk görevlilerine ifade vermişlerdir. İfade alma işlemi sırasında başvuruçuların müdafileri de hazır bulunmuştur. Başvuruçular ifadelerinde kendilerine isnat edilen suçlamaları kabul etmemişlerdir. Başvuruçuların anlatımlarına göre İzmir ilinde ikamet eden başvuruçucu Salih Mehmet Dağköy uçakla İstanbul'a gelmiş ve burada İstanbul'da ikamet etmekte olan başvuruçular Birol Baki ve Burhan Güneş ile buluşmuş; adı geçen başvuruçular hep birlikte yolcu otobüsü ile Ankara'ya hareket etmişlerdir. Diğer başvuruçucu Aydın Yavuz ise ikamet ettiği Gebze'den yolcu otobüsüyle Ankara'ya gelmiştir. Başvuruçular, bir iş görüşmesi için Ankara'ya

geldiklerini, 15 Temmuz 2016 tarihinde akşam saatlerinde (20.00 gibi) Ankara Şehirlerarası Terminal İşletmesinde (AŞTİ) buluştuklarını ifade etmektedirler. Başvurucular, (başvurucu) Burhan Güneş tarafından temin edilen (kiralanan) bir otomobille şehir içinde bir müddet dolaştıklarını, otomobilin radyosundan gelen "darbe teşebbüsüne karşı sokağa çıkılması" çağrılarını üzerine yoldaki konvoylara katıldıklarını, sonrasında yollarını kaybettiklerini, radyodan TÜRKSAT'a saldırı olduğunu öğrenince tekrar konvoyla katılma düşüncesiyle TÜRKSAT'ın bulunduğu yere hareket ettiklerini, burada polisler tarafından durdurulduklarını iddia etmektedirler. Başvurucuların içinde buldukları otomobilin sürücüsü olan Burhan Güneş; aracı kiraladığı kişiyi tanımadığını, polisler tarafından durdurulunca da bir anlık panikle polisleri "içeriden çağrıldıklarını" söylediğini belirtmektedir.

80. Gölbaşı Cumhuriyet Başsavcılığı 18/7/2016 tarihinde başvurucuları tutuklanmaları istemiyle Gölbaşı Sulh Ceza Hâkimliğine sevk etmiştir. Hâkimlik önünde sorguları yapılan başvurucular, kolluktaki anlatımlarıyla aynı doğrultuda ifade vermişlerdir. Sorguda başvurucuların müdafileri de hazır bulunmuştur. Sorgu sırasında başvuruculara soruşturma belgelerinin ve soruşturma dosyasında yer alan bilgilerin okunduğu anlaşılmıştır.

81. Gölbaşı Sulh Ceza Hâkimliğinin 18/7/2016 tarihli kararı ile *"olay yeri görgü ve tespit tutanağı, şüphelilerin ifadesi ve tüm evrak içeriğine nazaran somut olguların bulunduğu kabulünün gerektiği, henüz delillerin toplanmamış olması, buna göre delillerin karartılma şüphesinin bulunduğu kabulünün gerektiği anlaşılmalı ve özellikle kanunda öngörülen cezanın nevi ve süresine göre şüpheliler hakkında duruma uygun ve yeterli ölçüde tedbir mahiyetinde olabilecek adli kontrol hükümlerinin uygulanmasına olanak bulunmadığı değerlendirilerek ve işin önemi verilmesi beklenen ceza ile ölçülülüğün bulunduğu değerlendirilerek"* başvurucuların isnat edilen anayasal düzeni ortadan kaldırmaya teşebbüs etme suçundan tutuklanmalarına karar verilmiştir.

82. Başvurucular, tutuklama kararına itiraz etmişler; Ankara 7. Sulh Ceza Hâkimliğinin 1/8/2016 tarihli ve Ankara 8. Sulh Ceza Hâkimliğinin 4/8/2016 tarihli kararları ile itirazların reddine karar verilmiştir. İtiraz mercilerinin ret kararlarında, Gölbaşı Sulh Ceza Hâkimliğinin tutuklamaya ilişkin 18/7/2016 tarihli kararının *"usul ve yasaya uygun olduğu"* değerlendirmesinde buldukları görülmektedir.

83. Gölbaşı Sulh Ceza Hâkimliğinin 20/9/2016 tarihli kararı ile başvurucuların tutukluluk hâllerinin devamına karar verilmiştir. Başvurucular Aydın Yavuz, Birol Baki, Burhan Güneş ve Salih Mehmet Dağköy müdafileri aracılığıyla 22/9/2016 tarihinde karara itiraz etmişlerdir. Ankara 8. Sulh Ceza Hâkimliğinin 23/9/2016 tarihli (2016/3116 ve 2016/3117 Değişik İş sayılı) kararları ile itirazların kesin olarak reddine karar verilmiştir. Kararlarda *"şüphelilerin [başvurucuların] üzerlerine atılı suçu işlediğine dair kuvvetli suç şüphesinin var olduğu, atılı suçun katalog suçlardan olması nedeniyle şüphelilerin kaçma, saklanma ve delilleri karartma ihtimalinin bulunduğu, atılı suçun kanunda öngörülen ceza miktarı ve şüphelilerin kişiliği nazara alındığında adli kontrol hükümlerinin yetersiz kalacağı ve tutuklama tedbirinin ölçülü olduğu, mevcut delil durumunda herhangi bir değişiklik olmadığı"* belirtilmiştir.

84. Başvurucu Aydın Yavuz 20/10/2016 tarihinde bireysel başvuruda bulunmuştur.

85. Başvuruculara isnat edilen eylemin ağır ceza mahkemesinin görevi kapsamında bulunması nedeniyle Gölbaşı Cumhuriyet Başsavcılığınca düzenlenen 5/10/2016 tarihli fezlekeyle başvurucular hakkındaki soruşturma dosyası Ankara Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilmiştir.

86. Ankara 9. Sulh Ceza Hâkimliği 18/10/2016 tarihinde, başvurucuların da aralarında olduğu tutuklu şüphelilerin tutukluluk durumunu resen değerlendirmiş ve *"kuvvetli*

suç şüphesinin varlığını gösteren olguların ve tutuklama nedeninin bulunması, üzer[er]ine atılı suçun vasıf ve mahiyeti, mevcut delil durumu, suça dair yasanın yazılı cezanın üst haddi dikkate alınarak" başvuru sahiplerinin tutukluluk hâlinin devamına karar vermiştir. Başvuru sahipleri Birol Baki, Burhan Güneş ve Salih Mehmet Dağköy müdafileri aracılığıyla 7/11/2016 tarihinde karara itiraz etmişlerdir. Bu sırada Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının 1/11/2016 tarihli yetkisizlik kararı ile başvuru sahipleri hakkındaki soruşturma dosyası, Gölbaşı Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilmiş olduğundan başvuru sahiplerinin itirazı Gölbaşı Sulh Ceza Hâkimliğince karara bağlanmıştır. Anılan Hâkimliğin 7/11/2016 tarihli kararı ile itirazın reddine karar verilmiştir. Kararda *"suçun vasıf ve mahiyeti, mevcut delil durumu, delillerin karartılması ihtimalinin bulunması, şüphelilerin kaçacağı şüphesinin olması"* gerekçelerine dayanılmıştır.

87. Başvuru sahipleri, kararı 18/12/2016 tarihinde öğrendiklerini bildirmişlerdir.

88. Başvuru sahipleri Birol Baki, Burhan Güneş ve Salih Mehmet Dağköy 21/12/2016 tarihinde bireysel başvuruda bulunmuşlardır.

89. Başvuru sahipleri hakkındaki soruşturma dosyası, Gölbaşı Cumhuriyet Başsavcılığının 10/12/2016 tarihli fezlekesi ile yeniden Ankara Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilmiştir.

90. Başvuru sahipleri Birol Baki, Burhan Güneş ve Salih Mehmet Dağköy 14/12/2016 tarihinde müdafileri aracılığıyla Gölbaşı Cumhuriyet Başsavcılığına dilekçe sunarak tahliye talebinde bulunmuşlardır. Anılan dilekçelerde incelemenin duruşmalı olarak yapılması ve soruşturma dosyasındaki kısıtlama kararının kaldırılması da talep edilmiştir.

91. Diğer taraftan Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı 22/12/2012 tarihinde, Ankara 4. Sulh Ceza Hâkimliğinden başvuru sahiplerinin de aralarında olduğu tutuklu şüphelilerin tutukluluk durumunun incelenmesini talep etmiştir.

92. Ankara 4. Sulh Ceza Hâkimliği dosya üzerinden yaptığı inceleme sonunda 26/12/2016 tarihinde *"tutuklama tarihinden sonra şüpheliler lehine gelişen bir durumun olmadığı, şüphelilerin üzerine atılı suçun niteliği, mevcut delil durumu, tahkikatın sonuçlanmamış olması, delillerin karartılması ihtimalinin mevcudiyeti, tutuklama sebeplerinin devam etmesi ve kuvvetli suç şüphesi dikkate alınarak"* başvuru sahiplerinin tahliye taleplerinin reddine ve ayrıca *"tutuklama nedenlerinin bulunması, verilen tutuklama kararlarının ölçülü oluşu ve adli kontrol hükümlerinin uygulanmasının yetersiz kalacağı"* gerekçesiyle (tüm) şüphelilerin tutukluluk hâllerinin devamına karar verilmiştir. Söz konusu kararda, başvuru sahiplerinin incelemenin duruşmalı olarak yapılması veya soruşturma dosyasındaki kısıtlama kararının kaldırılması talepleri bakımından bir değerlendirme yapılmadığı anlaşılmıştır.

H. Başvuru sahipleri Hakkında Açılan Ceza Davasına İlişkin Süreç

93. Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının (Anayasal Düzene Karşı İşlenen Suçlar Bürosu) 2/1/2017 tarihli ve E.2017/26 sayılı iddianamesiyle başvuru sahiplerinin "anayasal düzeni ortadan kaldırmaya teşebbüs etme, TBMM'yi ortadan kaldırmaya veya görevini yapmasını engellemeye teşebbüs etme, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetini ortadan kaldırmaya veya görevini yapmasını engellemeye teşebbüs etme ve silahlı terör örgütüne üye olma" suçlarını işlediklerinden bahisle cezalandırılmaları istemiyle aynı yer Ağır Ceza Mahkemesinde kamu davası açılmıştır.

94. Dava genel olarak darbe teşebbüsü sırasında, bu teşebbüsün bir parçası olarak TÜRKSAT'ın ele geçirilerek uydu ve televizyon yayınlarının kesilmesine yönelik saldırıya ilişkindir. İddianameyle başvuru sahiplerinin dışında, olay tarihinde TÜRKSAT'ı işgal eden

askerler olduğu ileri sürülen 12 sanığın (askerlerden birinin kaçtıkları aracın içinde öldürülmüş olarak bulunduğu belirtilmiştir) ve başvuru sahiplerinin TÜRKSAT'a giderken kullandıkları otomobilin sahibi olan bir sanığın cezalandırılması talep olunmuştur. İddianamede askerlerin silahlı saldırısı sonucunda hayatını kaybeden 2 TÜRKSAT görevlisine, bunların yakınları olan 4 müştekiye, ayrıca olayla ilgili TÜRKSAT tüzel kişiliğinin yanı sıra 56 gerçek kişi müştekiye yer verilmiştir.

95. İddianamenin öncelikle terör örgütlerinin genel niteliğine ve özelliklerine (cebir ve şiddet kullanma; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemleriyle hareket etme, siyasi maksatla faaliyet gösterme, silahlı olma, üye sayısı ile araç ve gereç bakımından amaç suçları işlemeye elverişli olma, en az üç kişiden oluşma gibi) değinerek FETÖ/PDY'nin bir terör örgütü olduğu olgusuna işaret ettiği, bu bağlamda özellikle 15 Temmuz darbe teşebbüsüne vurgu yaptığı görülmektedir.

96. İddianamede FETÖ/PDY mensubu kişilerin genel olarak tutumlarına ve yapılanmanın bu kişilerden olan beklentilerine ilişkin olarak Fetullah Gülen'in yazdığı bir kitapta yer alan "*Cemaate bağlı kişinin azimli/kararlı ve hizmete karşı itaatkâr her şeyin sorumluluğunu alması gereken, darbe yediğinde azmi bozulmayan, yüksek rütbelere geldiğinde kendi rütbesi değil de hizmetin rütbesini ön planda tutan, hizmet içerisinde yapacağı görevlerin zor olabileceğine inanan ve bütün varlığını/canını/sevdiklerini hizmet için feda etmeye hazır olan*" şeklindeki "*hizmet insanı*" tanımına ve Fetullah Gülen'in "*Ne olursanız olun makam şöhret başınızı döndürmesin. 'SIFIR' olun. Olun ki büyük rakamlarda büyük yerlerde kullanılasınız.*" sözlerine atıf yapılmıştır.

97. İddianamenin başvuru sahipleriyle ilgili bölümünde şu ifadeler yer verilmiştir:

"TÜRKSAT yerleşkesinden yayınlarının kesilmesine yönelik gelişen olaylar sürecinde; 16/07/2016 günü saat 02:00 sıralarında U.Ö. isimli şüpheliye ait ... araçla kuruma girmek için buraya gelen şüpheliler Birol Baki, Burhan Güneş, Salih Mehmet Dağköy, Aydın Yavuz isimli şahısların buraya TÜRKSAT yayınlarının kesilmesi için geldiklerinin tespit edilmesi üzerine, şüphelilerin durdurulduğu, kolluk görevlileri tarafından durdurulan şahısların 'içeriden kendilerinin çağrıldığını' iddia ettikleri, kimlikleriyle ilgili şüphe duyulması üzerine, şüphelilerden Burhan Güneş'in elindeki cep telefonundan bir şeyler silmeye çalıştığı, telefonunu fabrika ayarlarına döndürmeye çalıştığı görülmesi üzerine müdahale edilerek haklarında yakalama işlemi yapılmıştır.

Üzerlerindeki eşyalar ile telefonlarına el konulduğu anlaşılmış, bu kişilerin, asker kıyafetli şüphelilerin lideri durumunda olan Yarbay E.U.nun ifadelerinde geçen, 'yayınların kesilmesine yardımcı olmak amacıyla yanlarına gönderileceği bildirilen sivil kişiler' olduğu değerlendirilmiştir.

Sivil olarak TÜRKSAT'a girmeye çalışan şüpheliler Aydın Yavuz, Birol Baki, Burhan Güneş ve Salih Mehmet Dağköy isimli şahıslarla ilgili sonradan yapılan araştırma sonucu şüphelilerin bilgisayar ve iletişim alanında uzman oldukları, Salih Mehmet Dağköy'ün FETÖ/PDY örgütüyle irtibatlı Yamanlar Lisesi mezunu olduğu, Samanyolu TV isimli kanalda bilgi işlem direktörü olarak ... çalıştığı, Aydın Yavuz'un TÜBİTAK Marmara Araştırma Merkezinde kurumsal gelişim başkan yardımcısı olarak daha önceden çalıştığı, Burhan Güneş'in de bilgisayar mühendisliği mezunu olup TÜBİTAK kurumunda daha önceden idari işler başkan yardımcısı olarak çalıştığı, Birol Baki'nin de ... Elektronik isimli şirketinin olduğu, Samanyolu TV'de bir süre çalıştığı, şüphelilerden Burhan Güneş'in eşi[nin] TÜBİTAK kurumunda çalışırken söz konusu darbe olayları kapsamında hakkında adli işlem yapılarak

denetimli serbestlik kararı verildiği, buna göre şüphelilerin olay günü TÜRKSAT'da uydu yayınlarının kesilmesi amacıyla bulunduğu sabit olduğu anlaşılmıştır.

Nitekim bu şahısların TÜRKSAT'a gelmek için kullandıkları ... aracın ruhsat sahibi olan şüpheli U.Ö.nün alınan ifadelerinde M.Y. isimli bir arkadaşının whatsapp üzerinden 15/07/2016 günü öğleden sonra yazdığı mesaj üzerine S.K. isimli ortak arkadaşlarının ... evinde buluştuklarını, M.Y. ve O.D.nin de orada olduğunu, akşam üzeri telefonla haber gelmesi üzerine M.Y., O.D. ve S.K.nin kendisine ait araçla gittiklerini, kendisinin evde yalnız kaldığını beyan ettiği, şüpheli U.Ö.nün ifadesinde geçen M.Y., S.K. ve O.D. isimli şahısların olay gecesi yine darbeye teşebbüs eylemleri kapsamında TRT yayınlarına müdahale etmek için baskın yapan askeri şahıslarla birlikte TRT binasına gittiklerinin basın yayın organlarında fotoğraflarıyla birlikte haber konusu olduğu, bu şahısların halen kaçak oldukları, hepsinin bilgisayar ve iletişim konusunda uzman olup şüpheli U.Ö.nün beyanına göre HAVELSAN [Hava Elektronik Sanayi] ve TAI [Türk Havacılık Sanayi] gibi önemli kamu kurumlarında çalışmış oldukları ... anlaşılmıştır.

Şüpheliler Aydın Yavuz, Birol Baki, Salih Mehmet Dağköy ve Burhan Güneş'in yakalanmalarına müteakip olay yerinde bekletildikleri sırada TÜRKSAT'ın bombalanacağı gerekçesiyle içeriden yoğun bir şekilde görevli ve sivil şahısların araçlarıyla çıkmaya çalıştığı, bu sebeple yol üzerinde bir süre kargaşa olduğu, güvenlik görevlilerinin çıkanları kontrol etmeye çalıştığı, bombaların düşmeye başlaması üzerine onların da Konya yolu istikametine çekildikleri, bu sırada şüphelilerden Aydın Yavuz'un kelepçeli şekilde ... araçta kaldığı, boşluktan istifade ederek araçtan inen Aydın Yavuz'un yakındaki boş arazilere kaçtığı, saat 14:00'e kadar saklandığı, kelepçeli bir şekilde olay yeri yakınındaki ... benzin istasyonuna geldiğinde jandarma görevlileri tarafından bulunup ilçe emniyet müdürlüğü görevlilerine teslim edildiği,

... [şüpheli U.Ö. ye ait olup olay tarihinde başvuru sahiplerinin kullandıkları] aracın olay yerinde kalmasından sonra TÜRKSAT yerleşkesinin askeri uçak tarafından bombalanması, bu sırada buradan kaçan şüpheli asker şahıslar ile emniyet görevlileri arasında silahlı çatışma olması nedeniyle aracın durumunun kontrol edilmediği, bu arada şüpheli U.Ö.nün Ankara'dan arkadaşı M.Y.nin aracıyla buraya gelerek 16/07/2016 günü saat 10:40 sıralarında daha önce evinden aldığı yedek anahtarıyla aracını çalıştırıp götürdüğü, bir süre nerede olduğu tespit edilemeyen aracın ruhsat bilgilerinden yola çıkılarak şüpheli U.Ö. ye ait olduğunun anlaşılması üzerine yapılan araştırma sonucu 30/08/2016 günü Yalova ili Çınarcık ilçesinde şüpheli U.Ö. tarafından kullanılırken bulunduğu ... anlaşılmıştır."

98. Başvurucuların FETÖ/PDY ile bağlantılarının bulunduğuna ilişkin olarak ayrıca bu yapılanmayla ilgisi olduğu belirtilen Bank Asyadaki hesap durumlarına ilişkin bilgilere de yer verilmiştir. İddianamede belirtildiğine göre başvuru sahiplerinin tümü bu Bankanın müşterisidir. Başvuruculardan Burhan Güneş'in hesapları 3/6/1999 tarihinde açılmış olup 18/12/2013 ile 14/2/2014 tarihleri arasında işlem kayıtları mevcuttur. Aydın Yavuz'un hesapları 13/10/2000 tarihinde açılmış olup çeşitli şubelerde birçok işlemi bulunmaktadır ve hesapları suç tarihine kadar aktif olarak kullanılmıştır. Birol Baki'nin hesabı 23/10/2000 tarihinde açılmış olup birçok şubeden hesap hareketleri mevcuttur ve suç tarihine kadar hesapları aktif olarak kullanılmıştır. Salih Mehmet Dağköy'ün hesabı ise 21/7/2005 tarihinde açılmış olup suç tarihine kadar hesapları aktif olarak kullanılmıştır. Diğer taraftan soruşturma mercilerinin ilk tespitlerine göre başvuru sahibi Aydın Yavuz'un FETÖ/PDY üyelerinin kendi aralarındaki iletişimlerini sağladıkları "ByLock" adlı programı mobil cihazına yükleyen ve kullanan şahıslar arasında ismi geçmektedir.

99. Olayla ilgili müşteki sıfatıyla beyanları alınan çok sayıda polis memuru 15 Temmuz 2016 tarihinde TÜRKSAT nizamiye girişinde bekledikleri sırada yanlarına bir aracın geldiğini, araç içinde dört kişinin olduğunu, bu kişilerin "*kendilerine içeriden telefon geldiğini ve bu nedenle içeri girmeleri gerektiğini*" söylediklerini, bunun üzerine bu kişileri arabadan indirip üst araması yaptıklarını, bu sırada araç sürücüsünün telefonunu fabrika ayarlarına döndürmeye çalıştığını görmeleri üzerine bu dört kişiyi (başvurucuları) gözaltına aldıklarını ifade etmiştir.

100. Öte yandan TÜRKSAT'ı işgal eden askerlerin lideri konumunda olduğu belirtilen Yarbay E.U.nun soruşturma makamlarınca alınan ifadesinin başvuru ile ilgili olduğu değerlendirilen bölümü şöyledir:

"Yayınların kesilmesi konusunda teknik bilgim olmadığı için bu konuda görevli olup olmadığını öğrenmeye çalıştım. Nizamiyede bu işi bilen olmadığı söylendi. Yayınların kesilebileceği binayı öğrenince o tarafa gittik ... Yayınların kesilmesine yardımcı olacak şahıs yayının yapıldığı binadaymış. Bu sırada sürekli bana gelen telefonlarda yayınların devam ettiği, bir an önce kesilmesi gerektiği bildiriliyordu. Oradaki TÜRKSAT personeli farklı yerleri gösterdiler. Hatta dışarıda konteynır şeklinde bu işlerin yapıldığı yerler olduğu söylendi. Oralara da gidildi. Ben yayınların kesilip kesilmediğini tam olarak bilemiyorum. Ancak telefonlarda bana yayınların kesilmediği, sürekli söyleniyordu.

TÜRKSAT çalışanları farklı görevleri olduğunu söyleyerek yardımcı olmadılar. Telefonlarda dışarıdan yayın kesilmesine yardımcı olması için sivil teknisyenlerin geleceği söylenmişti, ancak ben bu şahısları hiç görmedim. Gönderdiklerinden de emin değilim. Bana isimleri ya da kimlikleriyle ilgili bir bilgi de verilmedi. Ayrıca TÜRKSAT'ta bize yardımcı olabileceği söylenen bir şahıs ismi de verilmemişti. Tamamen kendi imkanlarımızla yayınların nasıl kesileceğini anlamaya çalıştık ... en son yayınların kesilmemesi üzerine orada başka bir tedbir uygulanacağını söyleyerek herkesin binalardan çıkartılması talimatı geldi ..."

101. Başvurucular hakkında düzenlenen iddianame, Ankara 14. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından 13/1/2017 tarihinde kabul edilmiş ve Mahkemenin E.2017/3 sayılı dosyası üzerinden yargılamaya başlanmıştır.

102. Mahkemece yapılan tensip (duruşmaya hazırlık) incelemesi sonunda "*atılı suçun niteliği, toplanan deliller, soruşturma aşamasında alınan savunma ve tanık beyanlarına dayalı kuvvetli suç şüphesinin bulunması, sanıkların kaçma ve delilleri karartma ihtimali, adli kontrol hükümlerini uygulamanın bu aşamada yetersiz kalabileceği*" gerekçesiyle başvuru tutukluluk hâllerinin devamına karar verilmiştir. Ayrıca Mahkeme, 9/2/2017 ve 9/3/2017 tarihlerinde başvuru tutukluluk durumunu resen dosya üzerinden incelemiş ve "*kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut delillerin bulunması, terör örgütü üyesi olma suçunun CMK [Ceza Muhakemesi Kanunu] 100. maddesinde belirtilen katalog suçlardan olması, müsnet suçların alt ve üst sınırı, tutuklulukta geçen süreye göre tutuklama tedbirinin ölçülü olması*" gerekçesiyle tutukluluğun devamına karar vermiştir.

103. Başvurucuların yargılandığı davada ilk duruşma 4/4/2017 tarihinde yapılmıştır. Mahkemece duruşmanın SEGBİS (Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi) vasıtasıyla kayda alınmasına karar verilmiştir. Mahkemenin 5/4/2017 ve 6/4/2017 tarihlerinde de duruşmaya devam ettiği anlaşılmıştır. Bu duruşma(lar)da başvuru tutukluların kimlik tespiti yapılmış, isnat edilen suçları ve yasal hakları hatırlatılmış, iddianame ve ekleri ile atılı suçlamaların hukuki nitelendirilmesi okunup anlatılmış ve başvuru tutukluların savunmaları alınmış, ayrıca müştekiler dinlenmiştir. Başvurucular Mahkeme önündeki savunmalarında da

soruşturma aşamasındaki anlatımlarıyla benzer yönde ifade vermiş, atılı suçlamaları kabul etmemişlerdir. Başvuruculardan Birol Baki ve Mehmet Salih Dağköy, bir süre Samanyolu TV'de çalıştıklarını beyan etmişlerdir. Kullandıkları cep telefonlarında "ByLock" programının yüklenmiş olduğu tespit edilen başvurucular Aydın Yavuz ve Burhan Güneş, anılan programdan haberlerinin olmadığını ve bu programı kullanmadıklarını savunmuşlardır. 15 Temmuz günü akşam saatlerinden itibaren cep telefonlarının kapalı olduğu tespit edilen tüm başvurucular, savunmalarında bu durumu telefonlarının şarjının bitmesiyle açıklamışlardır. 6/4/2017 tarihinde yapılan duruşmada başvurucular ve müdafileri tahliye taleplerini sözlü olarak Mahkemeye bildirmişlerdir. Mahkeme aynı duruşmada *"atılı suçun vasıf ve mahiyeti, kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösterir somut olguların bulunması, delillerin henüz tam olarak toplanamamış olması ve bu aşamada adli kontrol uygulamasının yetersiz olacağı, tutuklama tedbirinin ölçülü ve orantılı olduğu"* gerekçesiyle başvurucuların taleplerinin reddine ve tutukluluk hâllerinin devamına karar vermiştir.

104. Mahkemece 8/5/2017 tarihinde yapılan duruşmada, Cumhuriyet savcısı esas hakkındaki görüşünü bildirmiş ve başvurucuların isnat edilen tüm suçlardan cezalandırılmalarını talep etmiştir. Mahkeme 8/5/2017 ve 29/5/2017 tarihli duruşmalarda da *"suçun vasıf ve mahiyeti, kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösterir somut olguların varlığı ve bu aşamada adli kontrol uygulamasının yetersiz olacağı, tutuklama tedbirinin ölçülü ve orantılı olduğu"* gerekçesiyle başvurucuların tutukluluğunu devam ettirmiştir.

105. Dava, bireysel başvurunun incelendiği tarih itibarıyla İlk Derece Mahkemesinde derdesttir ve başvurucuların tutukluluk durumu devam etmektedir.

İ. ByLock Programına İlişkin Olgular

106. Başvurucular Aydın Yavuz ve Burhan Güneş'in "ByLock" isimli haberleşme programının (uygulama) kullanıcısı olmaları ve bunun üzerinden haberleşme yapmalarının soruşturma ve kovuşturma mercilerince FETÖ/PDY ile ilgilerinin bulunmaları yönünden önemli bir unsur olarak değerlendirilmesi nedeniyle anılan programın genel özelliklerine ilişkin yargı organlarınca yapılan tespit ve değerlendirmelere yer verilmesi uygun olacaktır. Özellikle Yargıtay 16. Ceza Dairesinin -ilk derece mahkemesi sıfatıyla- 24/4/2017 tarihli (E.2015/3, K.2017/3) ve Kayseri 2. Ağır Ceza Mahkemesinin 19/1/2017 tarihli (E.2016/401, K.2017/4) kararlarında ifade edildiği şekliyle bu tespit ve değerlendirmeler şöyle özetlenebilir:

i. "ByLock", yaklaşık 215.000 kullanıcısı olan ve İnternet üzerinden iletişim sağlamak üzere oluşturulmuş bir programdır.

ii. "ByLock" uygulamasında on binlerce arkadaş grubu bulunmaktadır ve uygulama üzerinden milyonlarca mesaj ve elektronik posta gönderilmiştir.

iii. Uygulama güçlü bir şifreleme sistemine sahiptir. Uygulama üzerinden gönderilen her bir mesajın farklı bir kripto anahtarıyla şifrelenerek iletilmesi tasarlanmıştır.

iv. Bir başka ülkede sunucu kiralanmak suretiyle kullanıma sunulan uygulamaya ilişkin olarak gerçekleştirilen iş ve işlemlere (sunucu ve IP kiralama gibi) ait ödemeler anonim yöntemlerle yapılmıştır. Ayrıca uygulamayı geliştiren ve kullanıma sunan kişinin daha önce yaptığı işlere ilişkin bir referansı bulunmamaktadır. Uygulamanın tanıtımına yönelik bir girişimde de bulunulmamıştır. Dolayısıyla "ByLock"un kullanıcı sayısının artırılması ve ticari bir değer hâline getirilmesi hedeflenmemiştir. Sonuç olarak uygulamanın kurumsal ve ticari mahiyeti bulunmamaktadır.

v. Uygulamaya ait kaynak kodlar içinde birtakım Türkçe ifadeler yer almaktadır. Yine kullanıcı adlarının, grup isimlerinin ve çözümlenen şifrelerin büyük çoğunluğu ile uygulamanın çözümlenen içeriklerin neredeyse tamamı Türkçedir.

vi. "ByLock"a yönelik engellemelerin tamamına yakını Türkiye IP adreslerine ilişkindir. Türkiye'den erişim sağlayan kullanıcılar, kimlik bilgilerinin ve iletişimin gizlenmesini sağlamak amacıyla uygulamaya VPN vasıtasıyla erişmeye zorlanmıştır.

vii. "ByLock"a ilişkin arama motorları üzerinden yapılan sorgulamaların neredeyse tamamı Türkiye'deki kullanıcılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Uygulamaya Türkiye IP adreslerinden erişimin engellendiği tarih itibarıyla arama motorları üzerinden yapılan sorgulamalarda büyük bir artış olmuştur.

viii. "ByLock" ile ilişkili İnternet kaynaklı yayınlar, çoğunlukla sahte hesaplar üzerinden yapılmış ve burada FETÖ/PDY lehine paylaşımlarda bulunulmuştur.

ix. Büyük bir kullanıcı kitlesine sahip uygulama, 15 Temmuz darbe teşebbüsü öncesinde ne Türk kamuoyu ne de yabancılar tarafından bilinmektedir.

x. Uygulamanın akıllı telefonlara yüklendikten sonra kullanılabilmesi için kullanıcı adı/kodu ve parolanın, ayrıca kullanıcıya özel güçlü bir kriptografik şifrenin belirlenmesi ve bu bilgilerin uygulama sunucusuna kriptolu olarak iletilmesi gerekmektedir. Böylece kullanıcı bilgilerinin ve iletişimin güvenliğinin azami şekilde korunması amaçlanmıştır.

xi. "ByLock"a ilişkin kullanıcı hesabı oluşturulması sırasında kişiye özel bir bilgi (telefon numarası, kimlik numarası, e-posta adresi vb.) talep edilmemekte, global ve ticari benzer uygulamalarda olduğu şekilde kullanıcı hesabını doğrulamaya yönelik bir işleyiş (SMS şifre doğrulaması, e-posta doğrulaması vb.) de bulunmamaktadır. Bunlar kullanıcıların tespitini zorlaştırmak amacıyla alınmış önlemlerdir.

xii. Uygulamaya kayıt işlemi, sistemde kayıtlı kullanıcılarla iletişim kurmak için yeterli değildir. Kullanıcıların haberleşmesi için her iki tarafın çoğunlukla yüz yüze veya bir aracı (kurye, mevcut "ByLock" kullanıcısı gibi) vasıtasıyla temin edilen kullanıcı adlarını/kodlarını eklemesi gerekmektedir. Mesajlaşma, her iki kullanıcının da birbirini eklemesinden sonra başlatılabilmektedir. Dolayısıyla uygulama, sadece oluşturulan hücre tipine uygun şekilde bir haberleşme gerçekleştirilmesine imkân verecek biçimde kurgulanmıştır.

xiii. Uygulama üzerinden sesli arama, yazılı mesajlaşma, e-posta iletimi ve dosya transferi gerçekleştirilmesi mümkündür. Böylece kullanıcıların örgütsel mahiyetteki haberleşmelerini başka herhangi bir haberleşme aracına ihtiyaç duymadan gerçekleştirmesine olanak sağlanmıştır. Kullanıcıların tüm iletişimlerinin "ByLock" sunucusu üzerinden yapılması, buradaki grupların ve haberleşme içeriklerinin uygulama yöneticisinin denetim ve kontrollerinde olmasını da mümkün hâle getirmiştir.

xiv. "ByLock" üzerinden gerçekleştirilen haberleşme, belirli sürelerde manuel işleme gerek duyulmaksızın cihaz üzerinden otomatik olarak silinmektedir. Kullanıcılar, haberleşme güvenliği bakımından silmeleri gereken verileri silmeyi unutsa dahi "ByLock" sistemi gerekli tedbirleri alacak şekilde tasarlanmıştır. Böylece olası bir adli işlem neticesinde cihaza el konulması durumunda bile uygulamada yer alan kullanıcı listesindeki diğer kullanıcılara ve uygulamadaki haberleşmelere ilişkin geçmiş verilere erişim engellenmiştir.

xv. Uygulamaya ait sunucu ve iletişim verileri, uygulama veri tabanında kriptolu olarak saklanmaktadır. Bu durum, kullanıcı tespitinin önlenmesi ve haberleşme güvenliği için alınan ilave güvenlik tedbirleridir.

xvi. "ByLock" kullanıcıları da kendilerini gizlemek amacıyla birtakım önlemler almışlardır. Bu çerçevede kullanıcılar, haberleşme içeriklerinde ve uygulamadaki arkadaş listelerinde kişilerin gerçek bilgileri yerine örgüt içindeki "kod adlarına" yer vermişler, ayrıca çok haneli parolalar belirlemişlerdir.

xvii. Uygulama, 2014 yılı başlarında bir süre herkes tarafından yüklenebilmekte iken bu tarihten sonra uygulamanın kullanımı ancak kullanıcıların cihazlarına manuel olarak yüklenmesiyle mümkün hâle getirilmiştir.

xviii. "ByLock" üzerinden yapılan iletişimin çözümlenen içeriğinin tamamına yakını FETÖ/PDY unsurlarına ait örgütsel temas ve faaliyetlere ilişkindir. Bu kapsamda "buluşma adreslerinin değiştirilmesi, yapılacak operasyonların önceden bildirilmesi, örgüt mensuplarının yurt içinde saklanması için yer temini, yurt dışına kaçış için yapılan organizasyonlar, himmet organizasyonları, açığa alınan veya meslekten çıkarılan örgüt mensuplarına para temini, Fetullah Gülen'in talimat ve görüşlerinin paylaşılması, Türkiye'yi terörü destekleyen ülke gibi göstermek amacıyla yönelik faaliyette bulunan birtakım İnternet adreslerinin paylaşılması ve bu sitelerdeki anketlerin desteklenmesi, FETÖ/PDY'ye yönelik yürütülen soruşturma ve kovuşturmalarda şüpheli veya sanıkların hâkim ve savcılarca serbest bırakılmasının sağlanması, örgüt mensuplarına müdafî temin edilmesi, örgüt üyelerinden kimlere operasyon yapıldığına ve kimlerin deşifre olduğuna ilişkin bilgilerin paylaşılması, operasyon olması ihtimaline karşı evlerde ya da yakalanılması muhtemel yerlerde bulunulmaması ve aranacak yerlerdeki örgüt için önemli dijital verilerin önceden "arama tarama mesulü" olarak adlandırılan kişilerce temizlenmesi, kamu kurumlarında FETÖ/PDY aleyhine görüş bildiren veya yapılanmayla mücadele edenlerin fişlenmesi, deşifre olduğu düşünüldüğünde "ByLock" uygulamasının kullanımına son verileceği ve alternatif programlara (Eagle, Dingdong, Tango vb.) geçiş yapılacağına haber verilmesi, yapılanmaya mensup kişilerin savunmalarında kullanabilmeleri amacıyla hukuki metinler hazırlanması" gibi örgütsel niteliği olan mesajlar gönderildiği anlaşılmıştır.

xix. Grup olarak da haberleşme özelliği bulunan uygulamadaki grupların isimleri (Bölge Bayan, Etütçüler, Ev abileri, İmamların, Okulcular, 8 abiler, 8 birimciler, 8 büyük bölge, Bölgeciler, II Mezuncular, Talebeciler, Üniversiteciler, Zaman Gönüllüleri, Mesul, Mesuller, İzdivaç gibi) örgütün sıkça kullandığı kendisine has literatürüyle ve hücre tipi hiyerarşik yapılanmasıyla uyumludur.

xx. 15 Temmuz darbe teşebbüsü sonrasında beyanları alınan bazı şüpheliler, 2014 yılının başlangıcından beri "ByLock"un FETÖ/PDY üyeleri tarafından örgütsel haberleşme aracı olarak kullanıldığını ifade etmişlerdir.

xxi. "ByLock" global bir uygulama görüntüsü altında münhasıran FETÖ/PDY mensuplarının kullanımına sunulan bir haberleşme programıdır.

IV. İLGİLİ HUKUK

A. Ulusal Hukuk

(Karar içinde yer verilen ve/veya atıf yapılan Anayasa hükümlerinde, bireysel başvuruya konu olayların yaşandığı tarihte yürürlükte olan metin esas alınmıştır.)

1. Anayasa Hükümleri

107. Anayasa'nın "Olağanüstü yönetim usulleri"nden "Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebepleriyle olağanüstü hal ilanı"nı düzenleyen 120. maddesi şöyledir:

"Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hallerinde, Cumhurbaşkanlığı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Millî Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilân edebilir."

108. Anayasa'nın "Olağanüstü hallerle ilgili düzenleme" kenar başlıklı 121. maddesi şöyledir:

"Anayasanın 119 ve 120 nci maddeleri uyarınca olağanüstü hal ilânına karar verilmesi durumunda, bu karar Resmî Gazetede yayımlanır ve hemen Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise derhal toplantıya çağırılır. Meclis, olağanüstü hal süresini değiştirebilir, Bakanlar Kurulunun istemi üzerine, her defasında dört ayı geçmemek üzere, süreyi uzatabilir veya olağanüstü hali kaldırabilir.

119 uncu madde uyarınca ilân edilen olağanüstü hallerde vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri ile olağanüstü hallerin her türü için ayrı ayrı geçerli olmak üzere, Anayasanın 15 inci maddesindeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlandıracağı veya nasıl durdurulacağı, halin gerektirdiği tedbirlerin nasıl ve ne suretle alınacağı, kamu hizmeti görevlilerine ne gibi yetkiler verileceği, görevlilerin durumlarında ne gibi değişiklikler yapılacağı ve olağanüstü yönetim usulleri, Olağanüstü hal Kanununda düzenlenir.

Olağanüstü hal süresince, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, kanun hükmünde kararname çıkarabilir. Bu kararname, Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur; bunların Meclisçe onaylanmasına ilişkin süre ve usul, İçtüzükte belirlenir."

2. Kanun Hükümleri

109. 25/10/1983 tarihli ve 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu'nun "Amaç" kenar başlıklı 1. maddesinin ilgili bölümü şöyledir:

"Bu Kanunun amacı,

...

b) Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması,

Durumlarında olağanüstü hal ilan edilmesi ve usulleriyle olağanüstü hallerde uygulanacak hükümleri belirlemektir."

110. 2935 sayılı Kanun'un "Kapsam" kenar başlıklı 2. maddesinin ilgili bölümü şöyledir:

"Bu Kanun; olağanüstü hal ilanına ... olağanüstü hallerin her türü için ayrı ayrı geçerli olmak üzere, temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlandıracağı veya nasıl durdurulacağına, halin gerektirdiği tedbirlerin nasıl ve ne suretle alınacağına, kamu hizmeti görevlilerine ne gibi yetkiler verileceğine, görevlilerin durumlarında ne gibi değişiklikler yapılacağına ve olağanüstü yönetim usullerine ilişkin hükümleri kapsar."

111. 2935 sayılı Kanun'un "Olağanüstü halin ilanı" kenar başlıklı 3. maddesinin ilgili bölümü şöyledir:

"Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu:

...

b) Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hallerinde, Milli Güvenlik Kurulunun görüşünü de aldıktan sonra;

Yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir.

Olağanüstü hal kararı Resmi Gazete'de yayımlanır ve hemen Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise derhal toplantıya çağrılır. Meclis, olağanüstü hal süresini değiştirebilir. Bakanlar Kurulunun istemi üzerine, her defasında dört ayı geçmemek üzere, süreyi uzatabilir veya olağanüstü hali kaldırabilir.

Bakanlar Kurulu, olağanüstü halin bu maddenin birinci fıkrasının (b) bendi gereğince ilanından sonra; süreyi uzatmaya, kapsamını değiştirmeye veya olağanüstü hali kaldırmaya ilişkin hususlarda da karar almadan önce Milli Güvenlik Kurulunun görüşünü alır.

Olağanüstü hal kararının hangi sebeplerle alındığı, bölgesi ve süresi, Türkiye radyo ve televizyonuyla ve Bakanlar Kurulunca gerekli görülen hallerde diğer araçlarla ilan edilir."

112. 2935 sayılı Kanun'un "Kanun hükmünde kararname" kenar başlıklı 4. maddesi şöyledir:

"Olağanüstü hal süresince, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda Anayasanın 91 inci maddesindeki kısıtlamalara ve usule bağlı olmaksızın, kanun hükmünde kararnameler çıkarabilir. Bu kararnameler Resmi Gazete'de yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur."

113. 5271 sayılı Kanun'un "Tutuklama nedenleri" kenar başlıklı 100. maddesinin ilgili bölümü şöyledir:

"(1) Kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut delillerin ve bir tutuklama nedeninin bulunması halinde, şüpheli veya sanık hakkında tutuklama kararı verilebilir. İşin önemi, verilmesi beklenen ceza veya güvenlik tedbiri ile ölçülü olmaması halinde, tutuklama kararı verilemez.

(2) Aşağıdaki hallerde bir tutuklama nedeni var sayılabilir:

a) Şüpheli veya sanığın kaçması, saklanması veya kaçacağı şüphesini uyandıran somut olgular varsa.

b) Şüpheli veya sanığın davranışları;

1. Delilleri yok etme, gizleme veya değiştirme,

2. Tanık, mağdur veya başkaları üzerinde baskı yapılması girişiminde bulunma,

Hususlarında kuvvetli şüphe oluşturuyorsa.

(3) Aşağıdaki suçların işlendiği hususunda kuvvetli şüphe sebeplerinin varlığı halinde, tutuklama nedeni var sayılabilir:

a) 26.9.2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununda yer alan;

...

10. Devletin Güvenliğine Karşı Suçlar (madde 302, 303, 304, 307, 308),

11. Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar (madde 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315),

..."

114. 5271 sayılı Kanun'un "Tutuklama kararı" kenar başlıklı 101. maddesinin (1), (2) ve (5) numaralı fıkraları şöyledir:

"(1) Soruşturma evresinde şüphelinin tutuklanmasına Cumhuriyet savcısının istemi üzerine sulh ceza hâkimi tarafından, kovuşturma evresinde sanığın tutuklanmasına Cumhuriyet savcısının istemi üzerine veya re'sen mahkemece karar

verilir. Bu istemlerde mutlaka gerekçe gösterilir ve adli kontrol uygulamasının yetersiz kalacağını belirten hukuki ve fiili nedenlere yer verilir.

(2) Tutuklamaya, tutuklamanın devamına veya bu husustaki bir tahliye isteminin reddine ilişkin kararlarda;

- a) Kuvvetli suç şüphesini,
- b) Tutuklama nedenlerinin varlığını,
- c) Tutuklama tedbirinin ölçülü olduğunu,

gösteren deliller somut olgularla gerekçelendirilerek açıkça gösterilir. Kararın içeriği şüpheli veya sanığa sözlü olarak bildirilir, ayrıca bir örneği yazılmak suretiyle kendilerine verilir ve bu husus kararda belirtilir.

...

(5) Bu madde ile 100 üncü madde gereğince verilen kararlara itiraz edilebilir."

115. 5271 sayılı Kanun'un "Şüpheli veya sanığın salıverilme istemleri" kenar başlıklı 104. maddesinin (1) ve (2) numaralı fıkraları şöyledir:

"(1) Soruşturma ve kovuşturma evrelerinin her aşamasında şüpheli veya sanık salıverilmesini isteyebilir.

(2) Şüpheli veya sanığın tutukluluk hâlinin devamına veya salıverilmesine hâkim veya mahkemece karar verilir. Ret kararına itiraz edilebilir."

116. 5271 sayılı Kanun'un "Usul" kenar başlıklı 105. maddesi şöyledir:

"103 ve 104 üncü maddeler uyarınca yapılan istem üzerine, merciince Cumhuriyet savcısı, şüpheli, sanık veya müdafinin görüşü alındıktan sonra, üç gün içinde istemin kabulüne, reddine veya adli kontrol uygulanmasına karar verilir. (Ek cümle: 24/11/2016-6763/23 md.) 103 üncü maddenin birinci fıkrasının birinci cümlesi uyarınca yapılan istemler hariç olmak üzere örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenen suçlar bakımından bu süre yedi gün olarak uygulanır. Duruşma dışında bu karar verilirken Cumhuriyet savcısı, şüpheli, sanık veya müdafinin görüşü alınmaz. Bu kararlara itiraz edilebilir."

117. 5271 sayılı Kanun'un "Tutukluluğun incelenmesi" kenar başlıklı 108. maddesi şöyledir:

"(1) Soruşturma evresinde şüphelinin tutukevinde bulunduğu süre içinde ve en geç otuzar günlük süreler itibarıyla tutukluluk hâlinin devamının gerekip gerekmeyeceği hususunda, Cumhuriyet savcısının istemi üzerine sulh ceza hâkimi tarafından 100 üncü madde hükümleri göz önünde bulundurularak, şüpheli veya müdafii dinlenilmek suretiyle karar verilir.

(2) Tutukluluk durumunun incelenmesi, yukarıdaki fıkroda öngörülen süre içinde şüpheli tarafından da istenebilir.

(3) Hâkim veya mahkeme, tutukevinde bulunan sanığın tutukluluk hâlinin devamının gerekip gerekmeyeceğine her oturumda veya koşullar gerektirdiğinde oturumlar arasında ya da birinci fıkroda öngörülen süre içinde de re'sen karar verir."

118. 5271 sayılı Kanun'un "Adli kontrol" kenar başlıklı 109. maddesinin (1) ve (3) numaralı fıkraları şöyledir:

"(1) Bir suç sebebiyle yürütülen soruşturmada, 100 üncü maddede belirtilen tutuklama sebeplerinin varlığı halinde, şüphelinin tutuklanması yerine adli kontrol altına alınmasına karar verilebilir.

...

(3) Adli kontrol, şüphelinin aşağıda gösterilen bir veya birden fazla yükümlülüğe tabi tutulmasını içerir:

a) Yurt dışına çıkamamak.

b) Hâkim tarafından belirlenen yerlere, belirtilen süreler içinde düzenli olarak başvurmak.

c) Hâkimin belirttiği merci veya kişilerin çağrularına ve gerektiğinde meslekî uğraşlarına ilişkin veya eğitime devam konularındaki kontrol tedbirlerine uymak.

d) Her türlü taşıtları veya bunlardan bazılarını kullanamamak ve gerektiğinde kaleme, makbuz karşılığında sürücü belgesini teslim etmek.

e) Özellikle uyuşturucu, uyarıcı veya uçucu maddeler ile alkol bağımlılığından arınmak amacıyla, hastaneye yatmak dahil, tedavi veya muayene tedbirlerine tâbi olmak ve bunları kabul etmek.

f) Şüphelinin parasal durumu göz önünde bulundurularak, miktarı ve bir defada veya birden çok taksitlerle ödeme süreleri, Cumhuriyet savcısının isteği üzerine hâkimce belirlenecek bir güvence miktarını yatırmak.

g) Silâh bulunduramamak veya taşıyamamak, gerektiğinde sahip olunan silâhları makbuz karşılığında adli emanete teslim etmek.

h) Cumhuriyet savcısının istemi üzerine hâkim tarafından miktarı ve ödeme süresi belirlenecek parayı suç mağdurunun haklarını güvence altına almak üzere aynı veya kişisel güvenceye bağlamak.

i) Aile yükümlülüklerini yerine getireceğine ve adli kararlar gereğince ödemeye mahkûm edildiği nafakayı düzenli olarak ödeyeceğine dair güvence vermek.

j) Konutunu terk etmemek.

k) Belirli bir yerleşim bölgesini terk etmemek.

l) Belirlenen yer veya bölgelere gitmemek."

119. 5271 sayılı Kanun'un "Müdafîin dosyayı inceleme yetkisi" kenar başlıklı 153. maddesinin (2) numaralı fıkrasının ilgili bölümü ile (3) ve (4) numaralı fıkraları şöyledir:

"(2) Müdafîin dosya içeriğini inceleme veya belgelerden örnek alma yetkisi, soruşturmanın amacını tehlikeye düşürebilecek ise Cumhuriyet savcısının istemi üzerine hâkim kararıyla kısıtlanabilir. Bu karar ancak aşağıda sayılan suçlara ilişkin yürütülen soruşturmalarda verilebilir:

a) 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununda yer alan;

...

6. Devletin Güvenliğine Karşı Suçlar (madde 302, 303, 304, 307, 308),

7. Anayasal Düzene ve Bu Düzenin İşleyişine Karşı Suçlar (madde 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316),

...

(3) Yakalanan kişinin veya şüphelinin ifadesini içeren tutanak ile bilirkişi raporları ve adı geçenlerin hazır bulunmaya yetkili oldukları diğer adli işlemlere ilişkin tutanaklar hakkında, ikinci fıkra hükmü uygulanmaz."

(4) Müdafî, iddianamenin mahkeme tarafından kabul edildiği tarihten itibaren dosya içeriğini ve muhafaza altına alınmış delilleri inceleyebilir; bütün tutanak ve belgelerin örneklerini harçsız olarak alabilir."

120. 5271 sayılı Kanun'un "İtiraz olunabilecek kararlar" kenar başlıklı 267. maddesi şöyledir:

"Hâkim kararları ile kanunun gösterdiği hâllerde, mahkeme kararlarına karşı itiraz yoluna gidilebilir."

121. 5271 sayılı Kanun'un "Karar" kenar başlıklı 271. maddesinin (1) numaralı fıkrası şöyledir:

"Kanunda yazılı olan hâller saklı kalmak üzere, itiraz hakkında duruşma yapılmaksızın karar verilir. Ancak, gerekli görüldüğünde Cumhuriyet savcısı ve sonra müdafî veya vekil dinlenir."

122. 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun "Anayasayı ihlal" kenar başlıklı 309. maddesinin (1) numaralı fıkrası şöyledir:

"Cebir ve şiddet kullanarak, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının öngördüğü düzeni ortadan kaldırmaya veya bu düzen yerine başka bir düzen getirmeye veya bu düzenin fiilen uygulanmasını önlemeye teşebbüs edenler ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile cezalandırılırlar."

123. 5237 sayılı Kanun'un "Yasama organına karşı suç" kenar başlıklı 311. maddesinin (1) numaralı fıkrası şöyledir:

"Cebir ve şiddet kullanarak Türkiye Büyük Millet Meclisini ortadan kaldırmaya veya Türkiye Büyük Millet Meclisinin görevlerini kısmen veya tamamen yapmasını engellemeye teşebbüs edenler ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasıyla cezalandırılırlar."

124. 5237 sayılı Kanun'un "Hükûmete karşı suç" kenar başlıklı 312. maddesinin (1) numaralı fıkrası şöyledir:

"Cebir ve şiddet kullanarak Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetini ortadan kaldırmaya veya görevlerini yapmasını kısmen veya tamamen engellemeye teşebbüs eden kimseye ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası verilir."

125. 5237 sayılı Kanun'un "Silâhli örgüt" kenar başlıklı 314. maddesinin (1) ve (2) numaralı fıkraları şöyledir:

"(1) Bu kısmın dördüncü ve beşinci bölümlerinde yer alan suçları işlemek amacıyla, silahlı örgüt kuran veya yöneten kişi, on yıldan onbeş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Birinci fıkrada tanımlanan örgüte üye olanlara, beş yıldan on yıla kadar hapis cezası verilir."

126. 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun "Terör tanımı" kenar başlıklı 1. maddesi şöyledir:

"Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir."

127. 3713 sayılı Kanun'un "Terör suçlusu" kenar başlıklı 2. maddesi şöyledir:

"Birinci maddede belirlenen amaçlara ulaşmak için meydana getirilmiş örgütlerin mensubu olup da, bu amaçlar doğrultusunda diğerleri ile beraber veya tek başına suç işleyen veya amaçlanan suçu işlemese dahi örgütlerin mensubu olan kişi terör suçludur."

Terör örgütüne mensup olmasa dahi örgüt adına suç işleyenler de terör suçlusuydur."

128. 3713 sayılı Kanun'un "Terör suçları" kenar başlıklı 3. maddesi şöyledir:

"26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 302, 307, 309, 311, 312, 313, 314, 315 ve 320 nci maddeleri ile 310 uncu maddesinin birinci fıkrasında yazılı suçlar, terör suçlarıdır."

3. Olağanüstü Hâl KHK'ları ile Yapılan Düzenlemeler

129. 23/7/2016 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 22/7/2016 tarihli ve 667 sayılı KHK'nın (18/10/2016 tarihli ve 6749 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Alınan Tedbirlere İlişkin Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabul Edilmesine Dair Kanun'un) "Soruşturma ve kovuşturma işlemleri" kenar başlıklı 6. maddesinin ilgili bölümü şöyledir:

"26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan suçlar, 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlar ve toplu işlenen suçlar bakımından, olağanüstü halin devamı süresince;

...

i) Tutukluluğun incelenmesi, tutukluluğa itiraz ve tahliye talepleri dosya üzerinden karara bağlanabilir.

..."

130. 27/7/2016 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 25/7/2016 tarihli ve 668 sayılı KHK'nın (8/11/2016 tarihli ve 6755 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Alınması Gereken Tedbirler ile Bazı Kurum ve Kuruluşlara Dair Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabul Edilmesine Dair Kanun'un) "Soruşturma ve kovuşturma işlemleri" kenar başlıklı 3. maddesinin ilgili bölümü şöyledir:

"26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümünde tanımlanan suçlar, 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlar ve toplu işlenen suçlar bakımından, olağanüstü halin devamı süresince;

...

c) Tutukluluk kararına itiraz edilen sulh ceza hâkimliği veya mahkeme, itirazı yerinde görürse kararını düzeltir; yerinde görmezse en çok on gün içinde, itirazı incelemeye yetkili olan mercie gönderir.

ç) Tahliye talepleri en geç otuzar günlük sürelerle tutukluluğun incelenmesi ile birlikte dosya üzerinden karara bağlanır.

...

l) Müdafinin dosya içeriğini inceleme veya belgelerden örnek alma yetkisi, soruşturmanın amacını tehlikeye düşürebilecek ise Cumhuriyet savcısının kararıyla kısıtlanabilir.

..."

B. Uluslararası Hukuk

1. Birleşmiş Milletler Hukuku

a. Beyanname ve Sözleşme Metinleri

131. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin (Beyanname) 9. maddesi şöyledir:

"Hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz, tutuklanamaz ve sürgün edilemez."

132. MSHUS'un 4. maddesi şöyledir:

"1. Ulusun hayatını tehdit eden ve varlığı resmen ilan edilmiş olan olağanüstü bir durumun ortaya çıkması halinde, bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, uluslararası hukuktan kaynaklanan diğer yükümlülüklerine aykırı olmamak ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din ya da toplumsal kökene dayalı bir ayrımcılık içermemesi kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde olmak üzere, bu Sözleşme'den doğan yükümlülüklerinden ayrılan tedbirler alabilirler.

2. Bu hükme dayanılarak Sözleşme'nin 6, 7, 8 (1. ve 2. fıkralar), 11, 15, 16 ve 18nci maddelerine aykırılık getirilemez.

3. Aykırılık hakkından yararlanmak isteyen bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, hangi hükümleri uygulamaktan kaçındıklarını ve bu davranışta bulunmalarına yol açan nedenleri, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri aracılığıyla, bu Sözleşme'ye Taraf diğer Devletlere derhal bildireceklerdir. Böyle bir aykırılığı sona erdirdikleri tarih konusunda da yine aynı kanal aracılığıyla bir bildirimde bulunacaklardır."

133. MSHUS'un 9. maddesinin (1) numaralı fıkrası şöyledir:

"Herkesin kişi özgürlüğü ve güvenlik hakkı vardır. Hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz veya tutuklanamaz. Hiç kimse kanunun tayin ettiği sebeplere ve usule uygun olmaksızın özgürlüğünden yoksun bırakılamaz."

b. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesinin Genel Yorumları

i. MSHUS'un 4. Maddesine İlişkin Olarak Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesinin 2001 Yılında Yapılan 72. Oturumunda Kabul Edilen 29 No.lu Genel Yorum

134. Sözleşme'den doğan yükümlülüklerini askıya alan veya bu yükümlülüklerden ayrılan tedbirler alan taraf devletin temel amacı, Sözleşme'ye bütünüyle uymanın yeniden sağlandığı normal duruma dönülmesi olmalıdır. Ayrıca Sözleşme'deki yükümlülükleri askıya alma veya bu yükümlülüklerden ayrılan tedbirler almaya yönelik uygulamalar istisnai ve geçici nitelikte olmalıdır.

135. Bir devlet Sözleşme'nin 4. maddesine dayanmadan önce iki temel şart gerçekleşmelidir: Bunlardan birincisi olağanüstü durumun ulusun hayatını tehdit edecek seviyede olması, ikincisi ise olağanüstü durumun varlığının resmen ilan edilmesidir. Devletler, Sözleşme'nin herhangi bir hükmünün askıya alınmasını gerektirebilecek bir olağanüstü hâl ilanı durumunda olağanüstü hâl ilanını ve yetkilerini düzenleyen anayasa hükümleri ve diğer hukuk kuralları çerçevesinde hareket etmelidir.

136. Sözleşme uyarınca, silahlı çatışma hâllerinde dahi Sözleşme'den doğan yükümlülüklerden ayrılan tedbirler alma sonucunu doğuran önlemlere, yalnızca durumun ulusun hayatına tehdit teşkil etmesi hâlinde ve tehdit teşkil ettiği ölçüde başvurulabilir. Sözleşme'nin 4. maddesinin (1) numaralı fıkrasında belirtildiği üzere Sözleşme'den doğan yükümlülüklerden ayrılan tedbirlerin temel gerekliliklerinden biri, bu tedbirlerin olağanüstü durumun kesin olarak gerektirdiği ölçüyü aşmamasıdır. Bu gereklilik olağanüstü durumun süresi, coğrafi alanı, olağanüstü durumun içeriği ve olağanüstü durum nedeniyle başvuru alan derogasyon tedbirleriyle ilgilidir.

137. Sözleşme'nin 4. maddesinin (1) numaralı fıkrasına göre Sözleşme'den doğan yükümlülüklerle aykırı tedbirlerin meşruiyetinin gereklerinden biri de bu tedbirlerin ırk, renk, cinsiyet, dil, din ya da toplumsal kökene dayalı bir ayrımcılık içermemesidir. Bunun yanında anılan fıkra, bu tedbirlerin uluslararası hukuktan kaynaklanan diğer yükümlülüklerle ve

özellikle uluslararası insan hakları hukukuna aykırı olmamasını da gerekli kılar. Sözleşme'den kaynaklanan yükümlülükler aykırı olan tedbirler, bir devletin taraf olduğu diğer bir uluslararası sözleşmeden veya genel uluslararası hukuktan doğan bir yükümlülüğünün ihlali sonucunu doğuruyorsa 4. madde, Sözleşme hükümlerinin derogasyonunu meşrulaştırmayacaktır.

138. Taraf devletler, hiçbir şart altında Sözleşme'nin 4. maddesini insan hakları hukuku veya uluslararası hukukun emredici bir kuralının ihlalinin gerekçesi olarak öne süremez. Örneğin rehin alma eylemleri, toplu cezalandırmalar, özgürlüklerden keyfi şekilde mahrum etme, adil yargılanma hakkının temel ilkelerinden sapma ve masumiyet karinesine riayet etmeme gibi ihlaller, 4. madde çerçevesinde meşru kılınmaz.

139. Sözleşme'nin 4. maddesinin (2) numaralı fıkrasında, açıkça askıya almanın veya yükümlülüklerden ayrılan tedbirler almanın mümkün olmadığı haklar olarak belirtilen hakların korunması, bu hakların başta yargısal güvenceler olmak üzere usule ilişkin güvenceler altına alınmasını gerektirir.

140. Sözleşme'nin 4. maddesinin (3) numaralı fıkrasına göre derogasyon hakkından yararlanmak isteyen taraf devletler, uluslararası bildirim rejimine uyarlar.

ii. MSHUS'un 9. Maddesine İlişkin Olarak Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesinin 2014 Yılında Yapılan 112. Oturumunda Kabul Edilen 35 No.lu Genel Yorum

141. Sözleşme'nin 9. maddesi, hem kişi özgürlüğünü hem de kişi güvenliğini tanıyıp korur. Bununla birlikte kişi özgürlüğü hakkı mutlak değildir. Sözleşme'nin 9. maddesinin (1) numaralı fıkrası özgürlükten yoksun bırakmanın keyfi olmamasını ve hukuk devleti ilkesi gözetilerek uygulanmasını gerektirir.

142. Tutuklama nedeni olarak bir kişinin mevcut, kaçınılmaz ve doğrudan bir tehdit oluşturduğunun ileri sürüldüğü çok istisnai durumlarda, bu husustaki ispat yükü ilgili kişinin bu şekilde bir tehdit arz ettiği ve bu durumun alternatif önlemlerle karşılanamayacağına gösterilmesi suretiyle taraf devlete ait olup bu yük tutma süresi uzadıkça buna paralel olarak artar. Silahlı çatışma veya diğer olağanüstü hâllerde 9. maddenin gerektirdiği normal usullerden ayrılan tedbirler alan taraf devletler, bu tedbirlerin fiili durumun kesin olarak gerektirdiğinin ötesine geçmemesini temin etmek zorundadırlar.

143. Bu tedbirler, bir taraf devletin özgürlükten yoksun bırakma ve ayrımcılık yasağıyla ilgili olanlar da dâhil olmak üzere uluslararası hukuktan kaynaklanan diğer yükümlülükleriyle uyumlu olmalıdır.

144. Sözleşme'nin 4. maddesi kapsamına giren durumlar dahi makul olmayan ve gereksiz bir tutuklamayı meşru kılmayacağından keyfi tutuklamaya karşı genel güvencenin askıya alınması mümkün değildir. Bununla birlikte ulusun yaşamını tehdit eden bir olağanüstü hâlin varlığı ve mahiyeti, belirli bir gözaltı veya tutmanın keyfi olup olmadığının tespit edilmesinde belirleyici olabilir. Benzer bir şekilde özgürlükten yoksun bırakma Sözleşme ile korunan diğer sınırlandırılabilir haklarla çatışması nedeniyle keyfi olarak nitelendirildiğinde söz konusu haklara ilişkin geçerli derogasyonlar/sınırlamalar da (değerlendirmede) dikkate alınabilir.

145. Kişi özgürlüğünü koruyan usule ilişkin güvenceler, sınırlandırılması hiçbir şekilde mümkün olmayan haklara dair güvencelerin dolaylı bir biçimde ortadan kaldırılmasına yol açacak şekilde derogasyon tedbirlerine konu olamaz. 9. maddenin belirli hükümlerine ilişkin çekince konması mümkün olsa da bir taraf devletin kişileri keyfi olarak gözaltına alma veya tutma hakkını saklı tutması, Sözleşme'nin amaç ve hedefleriyle bağdaşmayacaktır.

2. Avrupa Hukuku

a. Sözleşme Metinleri

146. AİHS'in "Özgürlük ve güvenlik hakkı" başlıklı 5. maddesinin (1) numaralı fıkrasının ilgili bölümü şöyledir:

"Herkes özgürlük ve güvenlik hakkına sahiptir. Aşağıda belirtilen haller dışında ve yasanın öngördüğü usule uygun olmadan hiç kimse özgürlüğünden yoksun bırakılamaz:

...

c) Kişinin bir suç işlediğinden şüphelenmek için inandırıcı sebeplerin bulunduğu veya suç işlemesine ya da suçu işledikten sonra kaçmasına engel olma zorunluluğu kanaatini doğuran makul gerekçelerin varlığı halinde, yetkili adli merci önüne çıkarılmak üzere yakalanması ve tutulması;

..."

147. AİHS'in "Olağanüstü hallerde yükümlülükleri askıya alma" başlıklı 15. maddesi şöyledir:

"1. Savaş veya ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike halinde her Yüksek Sözleşmeci Taraf, durumun kesinlikle gerektirdiği ölçüde ve uluslararası hukuktan doğan başka yükümlülüklerle ters düşmemek koşuluyla, bu Sözleşme'de öngörülen yükümlülüklerle aykırı tedbirler alabilir.

2. Yukarıdaki hüküm, meşru savaş fiilleri sonucunda meydana gelen ölüm hali dışında 2. maddeye, 3. ve 4. maddeler (fıkra 1) ile 7. maddeye aykırı tedbirlere cevaz vermez.

3. Aykırı tedbirler alma hakkını kullanan her Yüksek Sözleşmeci Taraf, alınan tedbirler ve bunları gerektiren nedenler hakkında Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne tam bilgi verir. Bu Yüksek Sözleşmeci Taraf, sözü geçen tedbirlerin yürürlükten kalktığı ve Sözleşme hükümlerinin tekrar tamamen geçerli olduğu tarihi de Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne bildirir."

b. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihadı

148. AİHS'in 15. maddesi, taraf devletlere tek taraflı bildirimde bulunarak sınırlı bazı hâllerde AİHS'teki belli hak ve özgürlüklere aykırı davranma, bir başka deyişle anılan hak ve özgürlüklere ilişkin yükümlülükleri azaltma imkânı sunmaktadır. Bugüne kadar AİHS'e taraf birçok devlet (Türkiye, İngiltere, Fransa, İrlanda, Yunanistan, Ukrayna, Arnavutluk, Gürcistan ve Ermenistan), AİHS'teki yükümlülüklerine ilişkin derogasyon bildiriminde bulunmuştur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), bu bildirimlerle bağlantılı uygulamalardan kaynaklanan başvuruları karara bağlamıştır. AİHS'in 15. maddesini yorumlayan bu kararlardan bazılarında aşağıda yer verilmiştir.

149. AİHS'in 15. maddesinde, yükümlülüklerin azaltılmasına imkân tanınan durumlardan biri savaş hâli olmakla birlikte savaş durumunun mevcut olması nedeniyle yükümlülüklerin azaltılması ile ilgili bir başvuru olmamıştır. AİHS'e göre savaş zamanının dışında derogasyon, yalnızca "ulusun varlığını tehdit eden başka bir genel tehlike" hâlinde mümkündür. AİHM, neyin olağanüstü durum oluşturacağı dâhil olmak üzere AİHS'in 15. maddesinin her bir unsurunu yorumlamanın kendi görevi olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda AİHM, ulusun varlığını tehdit eden genel tehlike hâlini tüm nüfusu etkileyen ve devleti oluşturan toplumun yaşam düzenine karşı bir tehdit teşkil eden istisnai bir kriz veya olağanüstü durum olarak tanımlamaktadır (*Lawless/İrlanda* (3), B. No: 332/57, 1/7/1961, hukuki gerekçe bölümü § 28).

150. AİHM, derogasyon bildiriminde bulunan devletler yönünden "ulusun varlığını tehdit eden tehlike"nin olup olmadığı hususunda sınırlı da olsa bir denetim yapmaktadır. Bu denetim standardı belirlenirken ulusal makamların geniş takdir yetkilerinin bulunduğu özellikle vurgulanmaktadır. AİHM'e göre ulusunun yaşamından sorumlu olan devletler; ulusun yaşamının "olağanüstü bir durum" tarafından tehdit edilip edilmediğini, ediyorsa tehlikenin üstesinden gelmek için ne kadar ileri gidilmesi gerektiğini bizzat belirlemelidirler. Ulusal makamlar, o andaki acil ihtiyaçlar ile doğrudan karşı karşıyadırlar. Bu nedenle uluslararası bir yargı organına kıyasla ulusal makamlar, böyle bir tehlikenin varlığı ve onu bertaraf etmek için gerekli tedbirlerin mahiyeti ve kapsamı hakkında karar vermek bakımından -kural olarak- daha iyi konumdadırlar. Dolayısıyla ulusal makamlara geniş bir takdir alanı bırakılmalıdır. Ancak bu takdir alanı elbette sınırsız değildir. Devletlerin krizin doğurduğu "zorunlulukların kesin olarak gerektirdiği ölçüde" hareket etmenin ötesine geçip geçmediğine karar vermek AİHM'in görevidir. AİHM; söz konusu denetim kapsamında, yükümlülüklerin askıya alınması kararından etkilenen hakların niteliği, olağanüstü duruma yol açan şartlar ve bu durumun süresi gibi etmenlere yeterli önemin verilmesi gerektiğini belirtmiştir (*Brannigan ve McBride/Birleşik Krallık*, B. No: 14553/89-14554/89, 26/5/1993, § 43).

151. AİHM'in başvurunun esasıyla ilgili verdiği kararların hiçbirinde olağanüstü durumun varlığı hususunda derogasyon bildiriminde bulunan ülkeler ile ihtilaf yaşamadığı görülmektedir. Nitekim *Lawless/İrlanda* (3); *İrlanda/Birleşik Krallık* (B. No: 5310/71, 18/1/1978); *Brannigan ve McBride/Birleşik Krallık*; *Aksoy/Türkiye* (B. No: 21987/93, 18/12/1996); *A/Birleşik Krallık* [BD] (B. No: 3455/05, 19/2/2009) kararlarında ulusun varlığını tehdit eden tehlikeli bir durum olduğu kabul edilmiştir. AİHM, *Aksoy/Türkiye* kararında PKK'nın Türkiye'nin güneydoğusundaki terör faaliyetlerinin -boyutları ve etkisi itibarıyla- söz konusu bölgede hiç kuşkusuz olağanüstü bir durum yarattığını ifade etmiştir (*Aksoy/Türkiye*, § 70).

152. Ancak Avrupa İnsan Hakları Komisyonu (Komisyon), 1967 yılında Yunanistan'da yaşanan "albaylar cuntası" olarak bilinen darbe sonrası yönetimi ele geçiren askerî hükümet tarafından yapılan derogasyon bildirimine ilişkin Danimarka, Norveç, İsveç ve Hollanda tarafından Yunanistan aleyhine yapılan başvurularda (B No: 3321/67, 3322/67, 3323/67 ve 3344/67) farklı değerlendirmede bulunmuştur. Komisyon, Yunanistan tarafından aksi ileri sürülmesine rağmen AİHS'in 15. maddesi kapsamında Yunan ulusunun yaşamına karşı tehdit oluşturan bir durumun mevcut olup olmadığını incelemenin görevi olduğu sonucuna varmıştır. Komisyona göre söz konusu tehlike gerçek ve yakın olmalı, aynı zamanda tüm ulusu etkilemelidir. Ayrıca toplum yaşamının düzenli bir şekilde devam etmesi tehdit altında olmalıdır. Son olarak kriz ve tehlike kamu güvenliğinin, sağlığının ve düzeninin korunması için AİHS'in izin verdiği olağan önlem ve sınırlandırmaları etkisiz bırakacak şekilde olağanüstü nitelikte olmalıdır. Komisyon, anılan başvurularda yaptığı değerlendirmede bu duruma ilişkin bir delil olmadığı sonucuna varmıştır.

153. AİHM'e göre devlet, derogasyonu gerektiren olağanüstü hâlde de ancak durumun kesin olarak gerektirdiği ölçüde, AİHS'te öngörülen yükümlülüklerle aykırı tedbirler alabilir. İlk olarak AİHS'in 15. maddesinin (2) numaralı fıkrasında belirli hakların kullanımının askıya alınamayacağı belirtilmiştir. AİHM, AİHS'in 15. maddesi uyarınca ulusun varlığını tehdit eden olağanüstü hâllerde bile yaşam hakkını koruma altına alan AİHS'in 2. maddesine (*Mc Cann ve diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], B. No: 18984/91, 27/9/1995, § 147; *Makaratzis/Yunanistan* [BD], B. No: 50385/99, 20/12/2004, § 56; *Isayeva/Rusya*, B. No: 57950/00, 24/2/2005, § 172; *Isayeva ve diğerleri/Rusya*, B. No: 57947/00-57948/00-57949/00, 24/2/2005, § 168; *Giuliani ve Gaggio/İtalya* [BD], B. No:

23458/02, 24/3/2011, § 174), işkence ve kötü muamele yasağını düzenleyen AİHS'in 3. maddesine (*Aksoy/Türkiye*, § 62; *İrlanda/Birleşik Krallık*, § 163; *Soering/Birleşik Krallık*, B. No: 14038/88, 7/7/1989, § 88; *Chahal/Birleşik Krallık* [BD], B. No: 22414/93, 15/11/1996, § 79; *Saadi/İtalya* [BD], B. No: 37201/06, 28/2/2008, § 127; *El-Masri/Makedonya Cumhuriyeti* [BD], B. No: 39630/09, 13/12/2012, § 195; *Al Nashiri/Polonya*, B. No: 28761/11, 24/7/2014, § 507); *Öcalan/Türkiye* (2), B. No: 24069/03 - 197/04 - 6201/06 - 10464/07, 18/3/2014, §§ 97-98), kölelik ve kulluk yasağını düzenleyen AİHS'in 4. maddesinin (1) numaralı fıkrasına (*Rantsev/Kıbrıs ve Rusya*, B. No: 25965/04, 7/1/2010, § 283; *Siliadin/Fransa*, B. No: 73316/01, 26/7/2005, § 112; *C.N./Birleşik Krallık*, B. No: 4239/08, 13/11/2012, § 65; *Stummer/Avusturya* [BD], B. No: 37452/02, 7/7/2011, § 116), kanunsuz ceza olmayacağını güvence altına alan AİHS'in 7. maddesine (*Del Rio Prada/İspanya* [BD], B. No: 42750/09, 21/10/2013, § 77; *Ecer ve Zeyrek/Türkiye*, B. No: 29295/95-29363/95, 27/2/2001, § 29; *Kafkaris/Kıbrıs* [BD], B. No: 21906/04, 12/2/2008, § 137; *M/Almanya*, B. No: 19359/04, 17/12/2009, § 117), ölüm cezasının kaldırılmasına dair AİHS'e ek 6 No.lu ve ölüm cezasının her durumda kaldırılmasına dair AİHS'e ek 13 No.lu Protokol'e (*Al-Saadoon ve Mufdhi/Birleşik Krallık*, B. No: 61498/08, 2/3/2010, § 118) aykırı tedbirler alınmayacağını ifade etmiştir.

154. AİHM, askıya alınabilecek haklar yönünden ise olağanüstü durumlarda alınacak tedbirlerle getirilecek sınırlamaların mevcut tehlikenin mahiyeti ile orantılı olup olmadığını incelemektedir. Buna göre normal koşullarda başvurulduğunda AİHS'in ihlal edilmesine yol açacak bir tedbir, ulusal makamların karşılaştığı olağanüstü durumla orantılı olmalıdır. AİHM, bu inceleme sırasında da devletlerin belirli bir takdir alanına sahip olduğunu kabul etmektedir. Bir tehlikenin üstesinden gelmek için söz konusu dönemde hangi önlemin uygun ve yararlı olacağı konusunda ulusal makamların görüşlerinin yerine kendi görüşlerini ikame etmesi AİHM'den beklenemez. Olağanüstü durumlarda ne gibi tedbirler alınacağına, tedbirlerin zamanla değiştirilip değiştirilmeyeceğine ve tedbirlerin devam edip etmeyeceğine ilişkin ulusal makamlarca alınacak kararlar -AİHS'in 15. maddesiyle uyumlu olması koşuluyla- devletlerin takdir alanı içindedir (*İrlanda/Birleşik Krallık*, § 213; *Brannigan ve McBride/Birleşik Krallık*, § 43; *Marshall/Birleşik Krallık*, B. No: 41571/98, 10/7/2001).

155. AİHM, olağanüstü dönemde alınan bir tedbirin durumun kesin olarak gerektirdiği ölçüde olup olmadığını belirlerken olağan dönemde izin verilen ve AİHS ile uyumlu olan imkânların tehlikenin ortadan kaldırılması bakımından neden yeterli olmadığını ve neden olağanüstü tedbirlere başvurulduğunu incelemekte; ayrıca alınan tedbirin bir bütün olarak gerekliliğini değerlendirmektedir. Bu doğrultuda yapılan incelemelerde AİHM; *Lawless/İrlanda* (3), *İrlanda/Birleşik Krallık*, *Brannigan ve McBride/Birleşik Krallık* kararlarında alınan tedbirlerin ölçülü olduğu sonucuna varmıştır. Anılan başvurulardaki tedbirler genel olarak gözaltı süresinin uzatılmasına ve kişilerin belirli bir süreye (*Brannigan ve McBride/Birleşik Krallık* kararında yedi gün) kadar hâkim kararı olmaksızın hürriyetlerinden yoksun bırakılmasına ilişkindir.

156. Buna karşılık *Aksoy/Türkiye* kararında AİHM, bir kimsenin hâkim önüne çıkarılmaksızın potansiyel olarak otuz güne kadar gözaltında tutulabilmesine izin veren bir yasal düzenlemenin bulunduğu koşullarda terör suçlarına karıştığı gerekçesiyle on dört gün süreyle gözaltında tutulmasını ölçülü bir müdahale olarak kabul etmemiş ve AİHS'in 5. maddesinin (3) numaralı fıkrasının ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Anılan kararda, Türk Hükûmetinin Türkiye'nin güneydoğusundaki terörle mücadelenin neden yargının müdahalesinin yerine getirilmesini engellediğine dair detaylı herhangi bir gerekçe göstermediği vurgulanmıştır (*Aksoy/Türkiye*, § 78). AİHM, daha sonradan verdiği *Demir ve diğerleri/Türkiye* (B. No: 71/1997/855/1062-1064, 23/9/1998) kararında on altı ve yirmi üç

günlük, *Nuray Şen/Türkiye* (B. No: 41478/98, 17/6/2003) kararında on bir günlük, *Bilen/Türkiye* (B. No: 34482/97, 21/2/2006) kararında on sekiz günlük gözaltı sürelerinin de derogasyon bildirimının geçerli olduğu dönemde uygulanmakla birlikte ölçülü olmadığına karar vermiştir.

157. AİHM, *A/Birleşik Krallık* kararında ise ABD'de 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleştirilen terör saldırıları sonrasında İngiliz Hükümetince terörist olduklarından şüphelenilen yabancıların bir suç söz konusu olmaksızın tutuklanmalarını, İngiliz vatandaşları ve yabancı ülke vatandaşları arasında ayrımcılık yapılması nedeniyle orantısız bulmuş ve AİHS'in 5. maddesinin (1) numaralı fıkrasının ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

158. Diğer taraftan AİHS'teki yükümlülükler aykırı tedbirlerin, uluslararası hukuktan kaynaklanan başka yükümlülükler de aykırı olmaması gerekmektedir. AİHM, *Brannigan ve McBride/Birleşik Krallık* kararında başvuruların, MSHUS'un 4. maddesinde yer alan olağanüstü durumun "resmî olarak ilan edilmesi" yükümlülüğüne riayet edilmediği şikâyetlerini incelemiş ancak İçişleri Bakanı'nın Avam Kamarasında yaptığı konuşmayı resmî bir bildirim olarak kabul etmiştir.

159. Son olarak AİHS'teki yükümlülüklerin askıya alındığının resmî olarak Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne bildirilmemesi hâlinde AİHS'in 15. maddesinin uygulanması mümkün değildir. AİHM, *Sakık ve diğerleri/Türkiye* (B. No: 87/1996/706/898-903, 26/11/1997) kararında Ankara'da yakalanıp tutuklanan altı milletvekilinin başvurusuyla ilgili olarak Türkiye'nin AİHS'in 15. maddesinin uygulanması gerektiği yönündeki iddiasını, derogasyon bildiriminin Ankara'yı kapsamadığını belirterek kabul etmemiştir (Karşılaştırma için bkz. *Aksoy/Türkiye* kararı).

160. Bununla birlikte AİHM; *Lawless/İrlanda* (3) kararında AİHS kapsamında derogasyonu gerektiren tedbirin kabul edilmesinden on iki gün sonra ilgili belgelerin Genel Sekreter'in bilgisine sunulmasında, *İrlanda/Birleşik Krallık* kararında ise gözaltına alma önleminin uygulanacağı kişilerin haberdar olup kaçmaması için tedbirin uygulanmasından on bir gün sonra bildirimde bulunulmasında sorun görmemiştir.

c. Türkiye'deki Olağanüstü Hâle İlişkin Avrupa Konseyi Nezdinde Hazırlanan Bazı Raporlar

i. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, Türkiye'de Olağanüstü Hal Kapsamında Alınan Tedbirlerin İnsan Haklarına Etkilerine İlişkin Memorandum, Strasburg, 7 Ekim 2016 (CommDH(2016)35)

161. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserinin Memorandumu'nda 15 Temmuz darbe teşebbüsünün, amacına ulaşması hâlinde, Türkiye demokrasisini ortadan kaldıracak ve Avrupa Konseyine temel teşkil eden tüm değerleri bertaraf edecek nitelikte olduğu belirtilmiştir. Bu darbe teşebbüsünün arkasında Fetullah Gülen hareketinin olduğuna, bu hareketin ordu ve yargı da dâhil olmak üzere birçok devlet kurumuna sızdığına dair toplumda yaygın bir kabul bulunduğu tespitine yer verilmiştir. Memorandumda ifade edildiği şekliyle 15 Temmuz gecesinde yaşanan şok edici ve korkunç olaylar, Türk toplumunda derin bir travma yaratmıştır. Ayrıca Türkiye'nin yakın geçmişinde meydana gelen askerî darbelerin ve bu darbelerin yol açtığı yoğun insan hakları ihlallerinin bu travmanın şiddetini artırdığı değerlendirilmiştir. Memorandumda, darbe teşebbüsünde bulunanların işlediği suçların ağırlığı ve bunun Türk demokrasisi ve devletine karşı oluşturduğu açık tehdit dikkat alındığında bu tehdide ivedi ve kararlı bir tepkinin verilmesinin hem doğal hem de gerekli olduğu vurgulanmış, İnsan Hakları Komiserinin böylesi bir durumda Türk makamları tarafından olağanüstü hâl ilan edilmesini ve AİHS'teki yükümlülüklerin askıya alınmasını hiç bir şekilde sorgulamadığı ifade edilmiştir.

ii. Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu), 15 Temmuz 2016 Darbe Teşebbüsü Sonrasında Çıkarılan 667 ila 676 sayılı Olağanüstü Hal Kanun Hükmünde Kararnameleri Hakkında Görüş, Görüş No: 865/2016, Strاسبurg 12 Aralık 2016, (CDL-AD(2016)037)

162. Venedik Komisyonu Raporu'nda darbe teşebbüsünde bulunanlarca sergilenen acımasızlık, şiddetle ve kesin bir dille kınanmış; demokratik yollardan iş başına gelmiş bir Hükûmete karşı girişilen askerî bir darbenin demokrasi ve hukukun üstünlüğü değerlerinin inkârı anlamını taşıdığı belirtilmiştir. Raporda, herhangi bir çekinceye yer verilmeksizin, 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe teşebbüsünün Türk demokrasisinin varlığına karşı bir tehdit oluşturması nedeniyle "ulusun yaşamını tehdit eden genel bir tehlike hâli" teşkil ettiği ifade edilmiş, darbe teşebbüsünün tam da Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 120. maddesinde olağanüstü hâlin ilanı açısından bir ön koşul olarak öngörülen türden bir durum olduğu açıkça vurgulanmıştır. Venedik Komisyonu, darbe teşebbüsü sonrasında Türkiye'nin demokratik kurumları ile iki yüzü aşkın insanın ölümüne ve binlercesinin yaralanmasına yol açan şiddetli saldırılara maruz kalmış halkını savunma hakkı bulunduğunu belirtmiş; ayrıca Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseriyle aynı doğrultuda "darbe teşebbüsünde bulunanların işlediği suçların ağırlığı ve bunun Türk demokrasisi ile devletine karşı oluşturduğu açık tehdit gözönüne alındığında bu tehdide karşı ivedi ve kararlı bir tepki verilmesinin hem doğal hem de gerekli olduğu"nu kabul etmiştir.

V. İNCELEME VE GEREKÇE

163. Mahkemenin 20/6/2017 tarihinde yapmış olduğu toplantıda başvuru incelenip gereği düşünüldü:

A. Genel Olarak Olağanüstü Yönetim Usulleri

1. Tanımı ve Özellikleri

164. Olağanüstü yönetim usulleri, devletin veya toplumun varlığının ya da kamu düzeninin olağan dönemin yetkileriyle korunamadığı ağır tehdit veya tehlikelerin ortaya çıktığı durumlarda bunları bertaraf etmek amacıyla olağan döneme kıyasla kamu otoritelerine daha geniş yetkiler veren geçici ve istisnai nitelikteki yönetim rejimleridir. Bu yönetim usullerinde hem yasama, yürütme ve yargı organları arasındaki yetki dağılımında değişikliğe gidilebilmekte hem de olağan hukuk sisteminden farklılaşma yaşanabilmektedir. Olağan hukuk sisteminden farklılaşmanın en önemli yansıması, temel hak ve özgürlüklere ilişkin güvencelerin daralmasıdır.

165. Olağanüstü yönetim usullerine ancak savaş hâli, savaş tehlikesinin baş göstermesi, ayaklanma, iç karışıklık, şiddet hareketlerinin yaygınlaşması, terör saldırıları, doğal afet, salgın hastalık, ağır ekonomik bunalım gibi devletin veya toplumun varlığına ya da kamu düzenine yönelik ağır tehdit veya tehlikelerle karşılaşıldığında başvurulabilir. Böyle bir tehdit veya tehlikenin ortadan kaldırılması için olağanüstü birtakım tedbirlerin alınması zorunlu hâle gelebilir. Bu bağlamda anılan zorunluluk, bir yandan tehdit veya tehlikelerin ivedi şekilde bertaraf edilebilmesi için yürütmenin yetkilerinin artırılmasını, diğer yandan temel hak ve özgürlüklerin olağan dönemde haklı görülemeyecek ölçüde sınırlandırılmasını gerektirebilir. Dolayısıyla olağanüstü yönetim usulleri bir zaruretten kaynaklanmaktadır.

166. Öte yandan olağanüstü yönetim usulleri istisnai ve geçici niteliktedir. Bunlara yalnızca devletin veya toplumun varlığının ya da kamu düzeninin ağır bir tehdit veya tehlike altında olması hâlinde ve bu durum devam ettiği sürece başvurulabilir. Bu bağlamda olağanüstü yönetim usullerinin amacı, mümkün olan en kısa sürede anılan rejimlerin uygulanmasını zorunlu kılan nedenleri ortadan kaldırarak olağan hukuk düzenine geri dönmeyi sağlamaktır. Dolayısıyla geçici ve istisnai olma, olağanüstü yönetim usullerinin meşruluğunun da bir göstergesidir.

167. Olağanüstü yönetim usulleri hukuki rejimlerdir. Devletin veya toplumun varlığına ya da kamu düzenine yönelik tehdit veya tehlikeyi doğuran olaylar, olağanüstü bir yönetim rejimine geçişin olgusal temelini oluşturur. Bununla birlikte bu olayların kapsamı, yoğunluğu ve etkileri ne olursa olsun tehlikeleri bertaraf etmeye yönelik tedbirlerin hukuku devre dışı bırakmaması gerekir.

168. Olağanüstü dönemlerde hukukun devre dışı kalmaması için öncelikle olağanüstü yönetim usullerine hangi durumlarda başvurulabileceğinin ve bunun yönteminin, ayrıca bu dönemde alınabilecek tedbirlerin sınırlarının hukuk güvenliğini sağlayacak şekilde öngörülmüş olması gerekir. Böylece bireyler, olağanüstü yönetim usulleri uygulanmadan önce, bu dönemde devlet organlarının ne tür önlemler alabileceğini ve temel hakları ne ölçüde sınırlayabileceğini bilme olanağına sahip olacaklardır.

2. Uluslararası Metinlerdeki Yeri

169. İnsan haklarına ilişkin bazı uluslararası belgelerde devletlerin, karşılaştıkları savaş veya ulusun varlığını ya da yaşamını tehdit eden olağanüstü durumlarda olağan dönemdeki hukuk rejiminin dışına çıkabilmelerine ve olağan dönemdeki uluslararası yükümlülüklerine aykırı tedbirlere başvurabilmelerine imkân tanınmıştır.

170. Bu çerçevede Türkiye'nin tarafı olduğu MSHUS'un 4. ve AİHS'in 15. maddelerinde, bu dönemlerde belirli koşullarla anılan sözleşmelerdeki yükümlülüklere aykırı tedbirler alınabileceği düzenlenmiştir (bkz. §§ 132, 147).

3. Türk Hukukundaki Yeri

171. Türk hukukunda olağanüstü yönetim usullerine ilişkin ilk düzenleme 1876 tarihli Kanuni Esasi'de yapılmıştır. Kanuni Esasi'nin 113. maddesinde sıkıyönetim ilanından bahsedilmiş, 36. maddesinde ise idareye "Muvakkat Kanun" adı altında olağanüstü dönemlere ilişkin bazı düzenlemelerde bulunma yetkisi verilmiştir. 1920 yılında çıkarılan Hıyanet-i Vataniye Kanunu ve Firariler Hakkında Kanun ile olağanüstü dönemlere özgü birtakım düzenlemeler yapılmış; yine 1921 Teşkilatı Esasiye döneminde Kurtuluş Savaşı sırasında yürütme organı, bazı olağanüstü tedbirlere başvurmak zorunda kalmıştır. 1924 Anayasası'nın 74., 78. ve 86. maddelerinde olağanüstü yönetim rejimlerine ilişkin hükümlere yer verilmiş; 1925 yılında çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ve 1940 yılında çıkarılan Millî Korunma Kanunu ile hükûmet olağanüstü dönemlere özgü bazı yetkilerle donatılmıştır. 1961 Anayasası'nın 123. maddesinde olağanüstü hâllere, 124. maddesinde ise sıkıyönetim ve savaş hâllerine ilişkin hükümlere yer verilmiştir. Buna göre savaş hâli, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması veya vatan ve Cumhuriyet'e karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma olduğunu gösterir kesin belirtilerin meydana çıkması hâlinde sıkıyönetim ilan edilebilecektir.

172. 1982 yılında kabul edilen mevcut (yürürlükteki) Anayasa'da da olağanüstü yönetim usullerine yer verilmiştir. Bu usullere ilişkin düzenlemeler, Anayasa'nın Cumhuriyet'in temel organlarını düzenleyen Üçüncü Kısım'ının yürütme organını düzenleyen İkinci Bölümü'nde yer almaktadır. Bu kapsamda Anayasa'nın 119., 120. ve 121. maddelerinde "olağanüstü hâller", 122. maddesinde ise "sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hâli" düzenlenmiştir.

173. Anayasa'da ilan sebebi dikkate alınarak iki tür olağanüstü hâl yönetim usulü öngörülmüştür. Bu usullerden Anayasa'nın 119. maddesinde düzenlenen olağanüstü hâle "tabii afet, tehlikeli salgın hastalıklar veya ağır ekonomik bunalım" durumlarında, 120. maddesinde düzenlenen olağanüstü hâle "yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması" durumlarında başvurulabilir. Anayasa'nın 122. maddesinde düzenlenen sıkıyönetim ise

"şiddet hareketlerinin olağanüstü hâl ilanını gerektiren hâllerden daha vahim şekilde yaygınlaşması, savaş, savaş gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması ya da vatan veya Cumhuriyet'e karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması" hâllerinde başvurulabilen bir olağanüstü yönetim usulüdür.

4. Temel Hak ve Özgürlüklerle İlişkisi

174. Demokrasilerde devlete düşen görev, temel hak ve özgürlükleri korumak ve geliştirmek, bunların herkes tarafından etkili şekilde kullanılmasını sağlayacak tedbirleri almaktır. Dolayısıyla temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, demokratik toplumun vazgeçilmez bir unsurudur.

175. Ancak temel hak ve özgürlükler sınırsız değildir. Demokratik toplum düzenlerinde olağan dönemlerde bile bunların millî güvenlik, kamu düzeni, suçların önlenmesi ve başkalarının haklarının korunması gibi nedenlerle sınırlandırılmasına izin verilmektedir. Devletin veya toplumun varlığının ya da kamu düzeninin ağır tehdit veya tehlike altında bulunması nedeniyle olağanüstü yönetim usullerinin uygulandığı dönemlerde, söz konusu tehdit veya tehlikenin bertaraf edilmesi için temel hak ve özgürlüklerin olağan döneme kıyasla daha fazla sınırlandırılması hatta durdurulması sonucunu doğuran tedbirler alınması gerekebilir.

176. Bununla birlikte olağanüstü bir yönetim rejimine geçilmesindeki amaç, temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının engellenmesi değil devlete ve topluma yönelen tehdit veya tehlikeleri bertaraf ederek bozulan kamu düzenini yeniden tesis etmek ve bir an önce olağan yönetim usulüne geri dönmek, böylece engellenen temel hak ve özgürlüklerin tekrar güvenli bir ortamda kullanılmasını sağlamaktır.

B. Olağanüstü Yönetim Usullerinin Uygulandığı Dönemlerde Bireysel Başvuruların İncelenmesi

1. Bireysel Başvuruları İnceleme Yetkisi

177. Anayasa'nın Anayasa Mahkemesinin "görev ve yetkileri"ni düzenleyen 148. maddesinin birinci fıkrası ile üçüncü fıkrasının birinci cümlesi şöyledir:

"Anayasa Mahkemesi, kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler ve bireysel başvuruları karara bağlar. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler. Ancak, olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla, Anayasa Mahkemesinde dava açılmaz.

...

Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir."

178. 30/3/2011 tarihli ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un "Bireysel başvuru hakkı" kenar başlıklı 45. maddesinin (1) numaralı fıkrası şöyledir:

"Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir."

179. Anayasa'nın 148. maddesinin birinci fıkrasında Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruları karara bağlama görev ve yetkisi verilmiştir. Anılan maddenin üçüncü ve 6216 sayılı Kanun'un 45. maddesinin (1) numaralı fıkraları uyarınca herkes, Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerden AİHS ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilecektir.

180. Diğer taraftan Anayasa'nın 148. maddesinde olağanüstü hâllerde, sıkıyönetim ve savaş hâllerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımından Anayasa'ya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesinde dava açılmayacağı belirtilirken (anılan kuralın yorumlanmasına ve uygulanmasına ilişkin bkz. AYM, E.2016/166, K.2016/159, 12/10/2016, §§ 12-23) bu hâllerde temel hak ve özgürlüklere yönelik müdahalelerin bireysel başvuruya konu edilemeyeceğine ilişkin bir hükme yer verilmemiştir. Anayasa'nın diğer maddelerinde veya ilgili kanunlarda, olağanüstü yönetim usullerinin benimsendiği dönemde bireysel başvuru kapsamında bulunan temel hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapılamayacağına dair bir hüküm bulunmamaktadır.

181. Bu bağlamda olağanüstü yönetim usullerinin uygulandığı dönemlerde, Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerden, AİHS ve Türkiye'nin taraf olduğu buna ek protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla yapılan başvuruları Anayasa Mahkemesinin inceleme yetkisi bulunmaktadır.

2. Bireysel Başvuruları İnceleme Usulü

a. Genel Olarak

182. Anayasa'nın "*Temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması*" kenar başlıklı 13. maddesi şöyledir:

"Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz."

183. Anayasa'nın "*Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması*" kenar başlıklı 15. maddesi şöyledir:

"Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir."

Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz."

184. Anayasa'nın 13. maddesi, olağan dönemde temel hak ve özgürlüklerin hangi ölçütler gözönünde bulundurulacak sınırlandırılabilirliğini ortaya koymaktadır. Buna göre temel hak ve özgürlüklere yönelik müdahalenin "kanunilik", "meşru amaç", "Anayasa'nın sözüne ve ruhuna uygunluk", "öze dokunmama", "demokratik toplum düzenine uygunluk", "laik Cumhuriyet'in gereklerine uygunluk" ve "ölçülülük" kıstaslarına uygun olması gerekir.

185. Olağan dönemde temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin ölçütler Anayasa'nın 13. maddesinde yer alırken "savaş", "seferberlik", "sıkıyönetim" ve "olağanüstü hâller"de hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması hatta durdurulması özel olarak Anayasa'nın 15. maddesinde düzenlenmiştir.

186. Buna göre savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hâllerde temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının kısmen veya tamamen durdurulabilmesi ve bunlar için Anayasa'nın diğer maddelerinde öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilmesi mümkündür. Ancak Anayasa'nın 15. maddesi, bu hususta kamu otoritelerine sınırsız bir yetki tanımamaktadır. Anayasa'nın diğer maddelerinde öngörülen güvencelere aykırı tedbirlerin Anayasa'nın 15. maddesinin ikinci fıkrasında sayılan hak ve özgürlüklere dokunmaması, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülüklerle aykırı bulunmaması ve durumun gerektirdiği ölçüde olması gerekir.

187. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi olağanüstü yönetim usullerinin uygulandığı dönemlerde alınan tedbirlere ilişkin bireysel başvuruları incelerken Anayasa'nın 15. maddesinde ortaya konulan temel hak ve özgürlüklere ilişkin güvence rejimini dikkate alacaktır.

b. Anayasa'nın 15. Maddesinin Uygulanabilirliğine İlişkin Koşullar

i. Olağanüstü Durumun Bulunması ve İlan Edilmesi

188. Anayasa'nın 15. maddesinin uygulanabilmesi için öncelikle "savaş", "seferberlik", "sıkıyönetim" veya "olağanüstü hâl" durumlarından birinin bulunması, sonrasında ise bu durumlardan birinin varlığının Anayasa tarafından yetkilendirilen organlar tarafından ilan edilmesi gerekir. Nitekim Anayasa'nın 119. maddesi uyarınca "tabii afet, tehlikeli salgın hastalık veya ağır ekonomik bunalım" durumlarında, Anayasa'nın 120. maddesi uyarınca "yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması" durumlarında olağanüstü hâl ilanına; Anayasa'nın 122. maddesi uyarınca "şiddet hareketlerinin olağanüstü hâl ilanını gerektiren hâllerden daha vahim şekilde yaygınlaşması, savaş, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması ya da vatan veya Cumhuriyet'e karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması" durumunda sıkıyönetim ilanına Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu yetkilidir.

189. Anayasa koyucu, Anayasa'nın 15. maddesinin uygulanabilirliğinin koşullarından biri olan ve anılan maddede belirtilen olağanüstü durumların mevcut olup olmadığının takdiri hususunda Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunu yetkili kılmıştır. Buna karşılık Anayasa'da, Anayasa Mahkemesinin bu takdiri denetleyebileceğine dair herhangi bir hükme yer verilmemiştir. Bununla birlikte olağanüstü durumun ilanına gerekçe olarak gösterilen olayların mahiyeti, bu olaylar karşısında alınan tedbirlerin Anayasa'nın 15. maddesi kapsamında "durumun gerektirdiği ölçüde" olup olmadığı değerlendirilirken dikkate alınacaktır.

ii. Tedbirin Olağanüstü Durumla Bağlantılı Olması

190. Olağanüstü yönetim usullerine başvurulmasındaki temel amaç, bu yönetim rejimlerinin uygulanmasına neden olan tehdit veya tehlikenin bertaraf edilmesini sağlamaktır. Bu nedenle Anayasa'nın 15. maddesinin uygulanabilmesi için başvuru konusu tedbirin olağanüstü yönetim usullerinin uygulandığı dönemde alınmış olması yeterli olmayıp aynı zamanda olağanüstü durumun ilanına neden olan tehdit veya tehlikenin bertaraf edilmesiyle de ilgili olması gerekir.

191. Anılan ilginin kurulamadığı durumlarda temel hak ve özgürlüklere müdahale teşkil eden bir tedbir olağanüstü yönetim usullerinin uygulandığı dönemde alınmış olsa bile

bu tedbire ilişkin başvuruların incelenmesinde Anayasa'nın 15. maddesi dikkate alınmaz. Bu durumda denetimin Anayasa'nın 13. maddesi kapsamında yapılması gerekmektedir. Kuşkusuz hangi tedbirin olağanüstü durumun ilanına neden olan tehdit veya tehlikenin bertaraf edilmesiyle ilgili olduğu konusunda kamu makamlarının geniş bir takdir yetkisi bulunmaktadır. Ancak bu takdir yetkisinin aşılmış aşılmadığı hususunda nihai değerlendirme Anayasa Mahkemesi tarafından yapılacaktır.

c. Anayasa'nın 15. Maddesine Göre Yapılacak İncelemenin Kapsamı

i. Anayasa'da Öngörülen Güvencelere Aykırı Tedbir Olup Olmadığı

192. Devletin veya toplumun varlığına ya da kamu düzenine yönelik ciddi tehdit veya tehlikenin ortaya çıktığı olağanüstü durumlarda olağanüstü yönetim usullerine başvurulması, bu dönemde alınan her tedbirin olağan dönemin izin verdiği ölçütlerin ötesinde olmasını gerektirmez. Kamu otoriteleri olağanüstü durumlarda da olağan hukuk düzeninin imkânlarını kullanarak mevcut tehlike veya tehdidi önlemek için tedbirler alabilir. Bu bağlamda olağanüstü yönetim rejimlerinin uygulandığı dönemde temel hak ve özgürlüklere yönelik bir müdahale, olağan dönemin ölçütleriyle de Anayasa'da yer alan güvencelere uygun olabilir.

193. Dolayısıyla olağanüstü yönetim usullerinin uygulandığı dönemde temel hak ve özgürlüklere müdahale teşkil eden bir tedbirle ilgili olarak yapılan bireysel başvurularda Anayasa'nın 15. maddesi kapsamında yapılacak ilk inceleme, bu tedbirin olağan dönemin ölçütlerine göre Anayasa'da öngörülen güvencelere aykırı olup olmadığını tespit etmeye yönelik olacaktır. Bu durum Anayasa'nın 15. maddesinde yer alan "... Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir." ibaresinin de bir gereğidir.

194. Anılan tespitin yapılmasında müdahalede bulunulan hakkın düzenlendiği Anayasa maddesi başta olmak üzere Anayasa'nın diğer hükümleri ve elbette olağan dönemde hak ve özgürlükleri sınırlama ve güvence rejimi bakımından temel öneme sahip olan Anayasa'nın 13. maddesi esas alınacaktır. Yapılacak incelemede tedbirin Anayasa'nın 15. maddesi dışındaki maddelerinde yer alan güvencelere aykırı olmadığı tespit edilirse doğal olarak ayrıca Anayasa'nın 15. maddesindeki ölçütler yönünden bir inceleme yapılmayacak ve müdahalenin bir temel hak ve özgürlüğü ihlal etmediği sonucuna varılacaktır.

195. Söz konusu müdahalenin temel hak ve özgürlükler için Anayasa'da öngörülen güvencelere aykırı olduğu tespit edildiğinde ise bu kez müdahalenin "savaş", "seferberlik", "sıkıyönetim" veya "olağanüstü hâl" dönemlerinde temel hak ve özgürlüklerin kullanımının durdurulmasını ve sınırlandırılmasını düzenleyen Anayasa'nın 15. maddesindeki ölçütlere uygun olup olmadığı hususunda inceleme yapılacaktır. Müdahalenin anılan maddede sayılan ölçütlere uygun olduğu belirlenirse bireysel başvuruya konu hak ve özgürlüğün ihlal edilmediği sonucuna varılacak, aksi durumda yani müdahalenin Anayasa'nın 15. maddesinde sayılan ölçütlerden birine ya da birden fazlasına aykırı olduğu anlaşılırsa bireysel başvuruya konu temel hak ve özgürlüğün ihlal edildiğine karar verilecektir.

ii. Güvencelere Aykırı Tedbirin Olağanüstü Dönemde Meşru Olup Olmadığı

(1) Anayasa'daki Çekirdek Haklarla İlgili Olup Olmadığı

196. Olağanüstü yönetim usullerinin uygulandığı dönemde temel hak ve özgürlüklere müdahale teşkil eden ve Anayasa'da yer alan güvencelere aykırı olan tedbirin meşru kabul edilebilmesi için öncelikli olarak Anayasa'nın 15. maddesinin ikinci fıkrasında sayılan hak ve özgürlüklere dokunmaması gerekir. Buna göre olağanüstü dönemde de olsa savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.

197. Eğer Anayasa'da yer alan güvencelere aykırı tedbir, anılan çekirdek haklarla ilgiliyse Anayasa'nın 15. maddesi kapsamında meşru kabul edilmez ve başka bir inceleme yapılmaksızın ilgili hak ve özgürlüğün ihlal edildiği sonucuna varılır.

(2) Milletlerarası Hukuktan Doğan Yükümlülüklerle Aykırı Olup Olmadığı

198. Anayasa'nın 15. maddesi kapsamında yapılacak ikinci inceleme, tedbirin milletlerarası hukuktan doğan yükümlülüklerle aykırı olup olmadığının belirlenmesine yöneliktir. Bu yükümlülüklerin başında taraf olunan insan haklarına ilişkin uluslararası sözleşmelerden doğan yükümlülükler gelmektedir.

199. İnsan hakları alanında Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin başında MSHUS ve AİHS gelmektedir. MSHUS'un 4. ve AİHS'in 15. maddelerine göre de ulusun yaşamını tehdit eden olağanüstü bir durum meydana geldiğinde devletler, bu sözleşmelerdeki yükümlülüklerini azaltacak tedbirler alabilirler. Ancak MSHUS'un 4. maddesinin (2) numaralı fıkrasında; AİHS'in 15. maddesinin (2) numaralı fıkrasında, AİHS'e ek 7 No.lu Protokol'ün 4., 6 No.lu Protokol'ün 3. ve 13 No.lu Protokol'ün 2. maddelerinde yükümlülük azaltılması mümkün olmayan bazı hak ve özgürlüklere yer verilmiştir. Bunlardan önemli bir kısmı, Anayasa'nın 15. maddesinin ikinci fıkrasında da yer almaktadır. Dolayısıyla ikinci inceleme kapsamında Anayasa, MSHUS ve AİHS'te yer alan yükümlülük azaltılması mümkün olmayan ortak hak ve özgürlükler yönünden ayrı bir değerlendirme yapmaya gerek bulunmamaktadır.

200. Bununla birlikte MSHUS'un 4. maddesinin (2) numaralı fıkrası ile AİHS'in 15. maddesinin (2) numaralı fıkrası ve AİHS'e ek 7 No.lu Protokol'ün 4. maddesinde, Anayasa'nın 15. maddesinde yer almayan bazı hak ve özgürlüklerin de yükümlülük azaltılmasına konu olamayacağı düzenlenmiştir. Buna göre ulusun yaşamını tehdit eden olağanüstü bir durum meydana gelse de hiç kimse köle veya kul olarak tutulamaz, yalnızca sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getiremediği gerekçesiyle hapsedilemez ve kesin bir hükümle mahkûm edildiği ya da beraat ettiği bir suçtan dolayı yeniden yargılanamaz veya cezalandırılmaz. Ayrıca bu dönemde de herkes her yerde, hukuk önünde kişi olarak tanınma hakkına sahiptir. Son olarak olağanüstü dönemde alınacak tedbirlerin "ırk", "renk", "cinsiyet", "dil", "din", "toplumsal köken" gibi sebeplerle ayrımcılık içermemesi gerekir.

201. Dolayısıyla bunlar Anayasa'nın 15. maddesinde sayılan çekirdek haklar arasında yer almasa da anılan hak ve özgürlüklere müdahale teşkil eden tedbirler, milletlerarası hukuktan kaynaklanan yükümlülüklerle bağdaşmayacağından meşru görülemez.

(3) Durumun Gerektirdiği Ölçüde Olup Olmadığı

202. Anayasa'nın 15. maddesi uyarınca olağanüstü yönetim rejimlerinin uygulandığı dönemde temel hak ve özgürlüklere müdahale oluşturan tedbirin meşru olup olmadığı hususunda yapılacak son inceleme, bunun "durumun gerektirdiği ölçüde" olup olmadığının belirlenmesidir.

203. Olağan dönemde temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin ölçütlerin düzenlendiği Anayasa'nın 13. maddesinde de ölçülülük ilkesine yer verilmiştir. Bununla birlikte Anayasa'nın 15. maddesindeki ölçülülük, olağanüstü yönetim usullerinin uygulanmasına neden olan durum karşısında ölçülülüğü ifade etmektedir. Bu itibarla Anayasa'nın 15. maddesinde belirtilen ölçülülük, Anayasa'nın 13. maddesindeki ölçülülük kriterine göre temel hak ve özgürlüklere daha fazla müdahale etmeye izin vermektedir. Anayasa'nın 15. maddesinde öngörülen bu ölçütün, ancak Anayasa'da yer alan temel hak ve özgürlüklere ilişkin güvencelere -13. madde de dâhil olmak üzere- aykırı bir tedbirin alınması durumunda uygulama alanı bulması da bunu doğrulamaktadır (bkz. §§ 192-195).

204. Anayasa'nın 15. maddesinde yer alan ölçülülük ilkesi, temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının sınırlandırılması veya durdurulması için başvuru alanının

amacı gerçekleştirmeye elverişli ve bunun için gerekli olmasını, ayrıca araçla amacın ölçülü bir oran içinde bulunmasını ifade etmektedir (AYM, E.1990/25, K.1991/1, 10/1/1991). Buna göre tedbir, olağanüstü durumu oluşturan tehdit veya tehlikenin ortadan kaldırılması amacına ulaşma bakımından elverişli ve bu amacın gerçekleşmesi için gerekli olmalı; ayrıca ulaşılmak istenen amaç doğrultusunda ortaya çıkan kamu yararı ile temel hak ve özgürlüğü sınırlandıran tedbirin birey üzerindeki olumsuz etkisi arasında orantısızlık bulunmamalıdır (kıyasen birçok karar arasından bkz. AYM, E.2013/57, K.2013/162, 26/12/2013).

205. Ölçülülüğün unsurlarının tespitinde tedbirin alındığı dönemin tüm koşulları birlikte değerlendirilmelidir. Bu kapsamda olağanüstü dönemde temel hak ve özgürlüklere yönelik müdahale teşkil eden tedbirin ölçülülüğüne ilişkin unsurlar değerlendirilirken olağanüstü yönetim usullerinin benimsenmesine neden olan tehdit veya tehlikenin niteliğinin öncelikle dikkate alınması gerekir.

206. Ölçülülüğün belirlenmesinde müdahale edilen hak ve özgürlüğün niteliği de önemlidir. Örneğin olağanüstü yönetim usullerinin uygulandığı dönemde bir kişinin hürriyetinden yoksun bırakılması ile örgütlenme özgürlüğünün veya mülkiyet hakkının kısıtlanması, kişi üzerinde aynı olumsuz etkiyi doğurmayacaktır. Zira kişi özgürlüğünün sınırlandırılması, başlı başına birçok hak ve özgürlüğün kullanılmasını büyük ölçüde zorlaştırmakta hatta bazen olanaksız hâle getirmektedir.

207. Tedbirin alındığı zamanın da ölçülülüğün belirlenmesinde gözönüne alınması gerekir. Bu bakımdan olağanüstü durumu oluşturan olayların yaşandığı ve somut tehlikenin tüm gerçekliğiyle birlikte ortada olduğu dönemde alınan bir tedbir ile tehlikenin veya bunu doğuran tehdidin büyük ölçüde bertaraf edildiği bir zamanda alınan tedbir farklı şekilde değerlendirilmelidir. Burada özellikle tedbirin alındığı andaki koşulların dikkate alınması gerekir. Bu bağlamda kamu makamlarının olağanüstü yönetim usullerinin uygulandığı dönemde başvurdukları tedbirlerde zamanla hafifletici şekilde değişiklik yapmaları, bunların uygulandığı zamanda ölçülü olmadıkları anlamına gelmemektedir. Olağanüstü yönetim rejimine dayanan tedbir veya önlemlerin aşamalı olarak uygulanması kamu makamlarının takdir alanı içindedir.

208. Öte yandan temel hak ve özgürlüklere müdahale teşkil eden tedbirin süresi, kapsamı ve ağırlığı, ölçülülüğün belirlenmesinde dikkate alınmalıdır. Nitekim müdahalenin süresi arttıkça bireyin üzerindeki külfet de ağırlaşmaktadır. Bunun yanında bir tedbir kısa süreli olmakla birlikte kapsamı veya ağırlığı itibarıyla temel hak ve özgürlükleri çok ciddi ölçüde etkileyebilir. Böylece tedbirin ağırlığı, süresinden bağımsız olarak bireyin aşırı bir külfet altına girmesine neden olabilir.

209. Diğer taraftan temel hak ve özgürlüklere yönelik ölçüsüz veya keyfi müdahaleler karşısında bireylere, bunlara karşı koyabilecekleri usule ilişkin güvencelerin sağlanması gerekir. Dolayısıyla bireylerin bu güvencelerden önemli ölçüde yoksun bırakılmaları ölçülülük ilkesiyle bağdaşmayacaktır.

210. Kuşkusuz bir tedbirin olağanüstü durumu oluşturan tehdit veya tehlikeyi bertaraf etmeye elverişli, bunun için gerekli ve ulaşılmak istenen amaç ile orantılı olup olmadığı hususlarında söz konusu tehdit veya tehlike ile karşı karşıya kalan ve onunla mücadele etme bakımından öncelikli sorumluluğu bulunan kamu makamlarının geniş bir takdir alanı bulunmaktadır. Bununla birlikte bireysel başvuruya konu edildiğinde alınan tedbirin bu takdir alanını aşp aşmadığını incelemek Anayasa Mahkemesinin görevidir.

211. Son olarak Anayasa'nın 15. maddesinde, olağanüstü dönemlerde temel hak ve özgürlüklere yönelik Anayasa'da öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınması dışında temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının kısmen veya tamamen durdurulabilmesine de izin

verilmiştir. Ancak buradaki "durdurma" kavramı, o hakkın tamamen kullanılamaz hâle gelmesini ifade etmemekte; onun kullanımının geçici olarak askıya alınması anlamına gelmektedir. Kuşkusuz temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının durdurulması niteliğinde alınan tedbirler de ölçülülük ilkesinin yukarıda belirtilen esaslarına uygun olmalıdır.

C. Türkiye'deki Mevcut Olağanüstü Durumun Değerlendirilmesi

212. Ülkemizdeki olağanüstü durumu oluşturan temel olay, 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe teşebbüsüdür. Darbe teşebbüsü sırasında savaş uçağı, helikopter, gemi, tank gibi savaş araçları ve ağır silahlarla millete, egemenliği millet adına kullanan organlara, demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından olan basın yayın kuruluşlarına ve meşru demokratik otoritenin emir ve talimatları doğrultusunda hareket eden güvenlik güçlerine saldırılmıştır. Bu sırada 250 kişi hayatını kaybetmiş ve çok sayıda kişi yaralanmıştır. Anayasal düzeni ortadan kaldırmayı hedefleyen darbe teşebbüsü demokratik bir toplumun meşru tüm unsurlarının kararlı direnci sayesinde engellenmiştir (bkz. §§ 15-19).

213. Darbe teşebbüsünün demokratik anayasal düzene karşı oluşturduğu tehdidin büyüklüğünü değerlendirmek bakımından, engellenmiş olan bu teşebbüsün somut olarak meydana getirdiği zararların tek başına dikkate alınması yeterli değildir. Bunun yanı sıra darbe teşebbüsünün kısa sürede engellenememiş olması ya da darbenin gerçekleşmesi hâlinde oluşabilecek risklerin de değerlendirilmesi gerekir: Egemenliğin sahibi olan millet ve demokratik anayasal düzenin tüm unsurları, darbe teşebbüsünü kararlı bir direnişle kısa sürede engellememiş olsalardı ya bir grup zorbanın mutlak egemenliğini kabul edecekler ve onun hiçbir demokratik denetime tabi olmayan iradesine boyun eğecekler ya da direnmeye devam edeceklerdi. Birinci ihtimal bir milletin demokratik açıdan ölümü anlamına gelecekti. İkinci ihtimal olan çatışmaların uzaması ve yaygınlaşması, devlet otoritesinin hatta devletin tamamen ortadan kalkması riskinin yakın, ciddi ve açık bir tehdit olarak ortaya çıkmasına neden olacaktı.

214. Diğer taraftan darbe teşebbüsünün, ülkemizin birçok terör örgütünün açık hedefi olduğu ve neredeyse her gün bir terör saldırısının gerçekleştiği veya engellendiği bir dönemde gerçekleştirilmesi bu riskin ağırlığını daha da artırmıştır (bkz. §§ 42-43, 46).

215. Bütün bu değerlendirmeler birlikte ele alındığında 15 Temmuz darbe teşebbüsünün sadece demokratik anayasal düzen yönünden değil, bununla sıkı bağı olan "bireylerin temel hak ve özgürlükleri" ve "millî güvenlik" yönünden de mevcut ve ağır bir tehdit oluşturduğu, ülke tarihinde ulusun yaşamını ve hatta varlığını hedef alan millî güvenliğe yönelik en ağır saldırı olduğu sonucuna varmak gerekir.

216. Darbe teşebbüsünden önce gerçekleşen FETÖ/PDY'ye ilişkin olay ve olgular (bkz. §§ 27-35), teşebbüs sonrasında başlatılan soruşturmalarda alınan şüpheli ve tanık ifadeleri ile soruşturma makamlarınca tespit edilen maddi olgular (bkz. § 25) birlikte dikkate alındığında darbe teşebbüsünün arkasındaki yapılanmanın FETÖ/PDY olduğuna ilişkin kamu makamlarınca yapılan değerlendirmenin yeterli olgusal temelinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim uluslararası kuruluşların raporlarında da belirtildiği üzere yetkili makamların bu tespitleri, Türk toplumunun oldukça geniş bir kesimi tarafından kabul görmektedir (bkz. § 161).

217. Öte yandan ülkemizde çok partili siyasi hayata geçildiği tarihten bugüne kadar birçok kez darbe yapılmış veya buna teşebbüs edilmiştir. Bununla birlikte yetkili makamlarca 15 Temmuz darbe teşebbüsünün faili olduğu değerlendirilen FETÖ/PDY'nin; başta TSK, emniyet, yargı, eğitim ve din alanında faaliyet gösterenler olmak üzere ülkedeki tüm kamu kurum ve kuruluşlarında, siyasi partiler, sendikalar, vakıf ve dernekler ile ticari kuruluşlar gibi sivil organizasyonlarda örgütlenmesi; ulusal ve uluslararası ittifaklarının bulunması, yüz

elliyi aşkın ülkede birçok alanda faaliyet göstermesi, kendisine atfettiği kutsallık dolayısıyla her şeyin değer bakımından kendisinden sonra geldiği anlayışına sahip olması, itaat ve teslimiyet temelinde hareket edip hiyerarşik ve hücre tipi gizli bir örgütlenmesinin bulunması ve gizli haberleşme yöntemleri kullanması; sonuçta devletin anayasal kurumlarını ele geçirmeyi, toplumu ve fertleri kendi ideolojisi doğrultusunda yeniden şekillendirmeyi ve oligarşik özellikler taşıyan bir zümre eliyle ekonomiyi, toplumsal ve siyasal gücü yönetmeyi amaçlaması gibi tespit edilen özellikleri bu teşebbüsün demokratik toplum düzenine karşı oluşturduğu tehdidin ağırlığını daha da artırmaktadır (bkz. § 26).

218. Anayasa'nın Başlangıç'ında yer verilen ilkeler, 2. maddesinde sayılan devletin nitelikleri, 6. maddesinde düzenlenen egemenliğin aidiyeti ve kullanılma şekli ile Anayasa'nın sistematigi birlikte değerlendirildiğinde "egemenlik", "egemenliğin kullanılış şekli", "milletin iradesi", "demokrasi", "hukuk devleti" ve "insan hakları" arasında birbirleriyle ayrılmaz bir bağ kurulduğu anlaşılmaktadır.

219. Buna göre tüm medeni toplumlarda olduğu gibi egemenliğin kaynağı millet olacak, egemenlik -doğrudan veya dolaylı olarak- milletin iradesiyle yetkilendirilen organlar eliyle kullanılacak, milletin iradesi demokratik bir düzende ortaya çıkacak, egemenliğin yetkili organlar eliyle kullanımı hukuk devleti ilkesi başta olmak üzere demokrasinin ilkelerine uygun ve insan haklarına saygı gösterilerek gerçekleştirilecektir.

220. Darbe teşebbüsü, egemenliğin kaynağı olmayan ve milletin egemenliği kullanmak üzere yetkilendirdiği organlar arasında bulunmayan bir grubun zorla demokratik anayasal düzeni ortadan kaldırmaya veya değiştirmeye kalkışmasıdır. Darbenin gerçekleşmesi hâlinde demokratik anayasal düzen ve milletin iradesinin üstünlüğü ortadan kalkmakta, demokratik düzende millete -dolayısıyla onu oluşturan her bir bireye- ait olan egemenlik bir grubun eline geçmektedir. Bu durumda demokrasiden ve hukuk devletinden söz etmek mümkün değildir. Doğal olarak böyle bir düzende bireylerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alacak bir mekanizma da olmayacaktır. Zira temel hak ve özgürlükler gerçek anlamda ancak etkin bir demokrasinin varlığı hâlinde korunabilir.

221. Açıklanan nedenlerle darbe teşebbüslerinin Anayasa'da belirlenen demokratik toplum düzeninin olmazsa olmaz ilkeleri olan "egemenliğin millete ait olması", "egemenliğin yetkili organlar eliyle kullanılması", "egemenliğin kullanılmasının, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılmayacağı", "hiçbir kimsenin veya organın kaynağını Anayasa'dan almayan bir devlet yetkisini kullanamayacağı", "demokrasi", "hukuk devleti" ve "insan haklarına saygı" ilkelerine açık ve ağır saldırı teşkil ettiği tartışmasızdır. Bu yönüyle demokratik bir toplumun karşılaşılabileceği en ağır tehditlerden birinin, belki de en ağırının darbe teşebbüsleri olduğu söylenebilir.

222. Anayasa'nın 5. maddesinde "Cumhuriyet'i ve demokrasiyi korumak", "kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak", "kişinin temel hak ve hürriyetlerini sınırlayan engelleri kaldırmak" ve "insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamak" devletin temel amaç ve görevleri arasında sayılmıştır. Demokratik anayasal düzene, temel hak ve özgürlükler ile millî güvenliğe yönelik en ağır saldırıların başında gelen darbe teşebbüslerinin yaşanmasını engellemek veya böyle bir teşebbüste bulunulduğunda bunun oluşturduğu tehlikeyi ve bunu doğuran tehdidi tamamen ortadan kaldırmak, devletin sadece yetkisinde olan bir husus değil Anayasa'nın 5. maddesi gereğince bireylere ve topluma karşı ertelenemeyecek bir sorumluluğu ve görevidir.

223. Anayasa'nın 120. maddesine göre "Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini" veya "temel hak ve hürriyetleri" ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hâllerinde Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan

Bakanlar Kurulu, MGK'nın da görüşünü aldıktan sonra yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hâl ilan edebilir. Anayasa, olağanüstü yönetim usullerinin geçici ve istisnai olma niteliğine uygun bir şekilde, olağanüstü hâlin ilanı ve uzatılmasını belirli sürelerle sınırlandırmıştır. Anayasa'nın 120. maddesi uyarınca altı ayı geçmemek üzere ilan edilebilecek olağanüstü hâlin Anayasa'nın 121. maddesi gereğince her defasında dört ayı geçmemek üzere uzatılması mümkündür.

224. Nitekim darbe teşebbüsünün fiilen engellenmesini müteakip Anayasa'nın 120. ve 121. maddeleri uyarınca Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, MGK'nın da görüşünü aldıktan sonra (bkz. § 47) 21/7/2016 tarihinde saat 01.00'den itibaren geçerli olmak üzere yurdun bütününde doksan gün süreyle olağanüstü hâl ilan edilmesine karar vermiş; daha sonra da olağanüstü hâl, üç kez üçer aylık sürelerle uzatılmıştır (bkz. §§ 48-49). Olağanüstü hâl döneminde ilgililer hakkında ceza soruşturması açılması ve bu kapsamda koruma tedbirlerine başvurulmasından kamu görevinden çıkarılmaya, özel eğitim kurumlarının kapatılmasından şirketlere kayyım atanmasına kadar farklı nitelikte tedbirler alınmıştır (bkz. §§ 51-66).

225. Darbe teşebbüsü sonrası ilan edilen olağanüstü hâl, uluslararası rapor ve belgelerde de değerlendirme konusu olmuştur. Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserinin Memorandumu'nda 15 Temmuz darbe teşebbüsünün amacına ulaşması hâlinde Türkiye demokrasisini ortadan kaldıracak ve Avrupa Konseyine temel teşkil eden tüm değerleri bertaraf edecek nitelikte olduğu belirtilmiştir. Venedik Komisyonu Raporu'nda ise darbe teşebbüsünün Türk demokrasisinin varlığına karşı bir tehdit oluşturması nedeniyle "ulusun yaşamını tehdit eden genel bir tehlike hâli" teşkil ettiği ve darbe teşebbüsü sonrası Türkiye'nin demokratik kurumlarını ve halkını savunma hakkı olduğu açıkça ifade edilmiştir. Venedik Komisyonu ve İnsan Hakları Komiseri, darbe teşebbüsünün Türk demokrasisi ile devletine karşı oluşturduğu açık tehdide karşı ivedi ve kararlı bir tepki verilmesinin hem doğal hem de gerekli olduğunu kabul etmiştir (bkz. §§ 161-162).

226. 21/7/2016 tarihli olağanüstü hâl ilanı, temelde 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe teşebbüsü nedeniyle. Bu husus olağanüstü hâl ilanına ilişkin MGK tavsiye kararında belirtilmiş, ayrıca olağanüstü hâl ilanı kararının onaylanmasına ilişkin olarak TBMM Genel Kurulunda yapılan görüşme sırasında Hükümet adına söz alan Adalet Bakanı'nın konuşmasında vurgulanmıştır (bkz. §§ 23, 48).

227. Diğer yandan olağanüstü hâl ilanından hemen sonra çıkarılan 667 sayılı KHK'nın genel gerekçesinde "*Anayasal düzenin, milli iradenin, hukuk devletinin, demokrasinin ve temel hak ve hürriyetlerin korunması, ülkemizde yaşanan bu son darbe teşebbüsünün tamamen sonlandırılması ve buna benzer bir müdahale girişiminin yeniden yaşanmaması*"nın yanı sıra "*terörle mücadelenin daha etkin bir şekilde sürdürülebilmesi için*" olağanüstü hâl süresince birtakım ivedi tedbirlerin alınmasının zorunlu hâle geldiği belirtilmiştir. Anılan KHK'nın 1. maddesinde de KHK'nın amacı "*olağanüstü hal kapsamında, darbe teşebbüsü ve terörle mücadele çerçevesinde alınması zaruri olan tedbirler ile bunlara ilişkin usul ve esasları belirlemek*" olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla olağanüstü hâlin ilanına sebebiyet veren olay temelde 15 Temmuz darbe teşebbüsü olmakla birlikte ülkenin maruz kaldığı terör saldırılarının da bu hususta etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye tarafından Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne sunulan derogasyon beyanlarında, darbe teşebbüsünün yanı sıra "diğer terör saldırılarına" da atıfta bulunulmuştur.

228. Nitekim darbe teşebbüsünün savuşturulmasından ve olağanüstü hâl ilan edilmesinden sonra da Türkiye, yoğun bir şekilde terör saldırılarına maruz kalmaya devam etmiştir. Bu bağlamda Ankara, İstanbul, İzmir, Kayseri, Diyarbakır, Mardin, Gaziantep, Elazığ, Van, Bingöl, Antalya, Hakkâri ve Şırnak'ın aralarında olduğu birçok yerde bombalı

ve silahlı terör saldırıları yapılmış; bu saldırılarda çok sayıda güvenlik görevlisi veya sivil hayatını kaybetmiş ve yaralanmıştır. Yapılan terör saldırıları dikkate alındığında Türkiye'deki terörizm tehdidinin ülkenin belirli bir bölgesi ile sınırlı olmadığı ve nüfusun tümünü üstelik de şiddetli bir şekilde etkiler boyutta ve sıklıkta olduğu anlaşılmaktadır (bkz. § 44).

229. Olağanüstü hâl ilanına neden olan olaylar konusunda kamu makamlarınca yapılan yukarıdaki değerlendirmelere paralel olarak bu dönemde uygulanan tedbirlerin, genel olarak 15 Temmuz darbe teşebbüsünün faili olduğu belirtilen FETÖ/PDY ve ayrıca terörden kaynaklanan tehdit ve tehlikenin bertaraf edilmesine yönelik olduğu anlaşılmaktadır.

230. Bununla birlikte kamu makamlarının olağanüstü hâl ilanından sonraki süreç içinde, başvurdukları tedbirlerde hafifletici şekilde değişiklik yaptıkları görülmüştür. Bu çerçevede tutuklu kişilerin bir kısmı serbest bırakılmış; yargı mensupları ve kamu görevlileri hakkındaki meslekten ya da kamu görevinden çıkarma, bir kısım öğrenci hakkındaki ilişik kesme ve bazı kuruluşlar hakkındaki kapatma tedbirleri geri alınmıştır. Yine başka bir idari işlem tesis edilmeksizin doğrudan olağanüstü hâl KHK'ları ile tesis edilen işlemlere ilişkin başvuruları değerlendirmek ve karara bağlamak üzere "Olağanüstü Hâl İşlemleri İnceleme Komisyonu" kurulması kararlaştırılmış ve bu komisyonun kararlarına karşı idari yargıda iptal davası açma imkânı getirilmiştir. Son olarak 685 sayılı KHK'da, meslekten çıkarılmalarına karar verilen yargı mensupları ile bu meslekten sayılanların kararın kesinleşmesinden itibaren altmış gün içinde ilk derece mahkemesi olarak Danıştaya dava açabilecekleri belirtilmiştir (bkz. *Murat Hikmet Çakmakçı*, B. No: 2016/35094, 15/2/2017, §§ 27-28; *Hacı Osman Kaya*, B. No: 2016/41934, 16/2/2017, §§ 28-29).

D. Başvurucuların İddialarının İncelenmesi

1. Tutuklamanın Hukuki Olmadığına İlişkin İddia

a. Başvurucuların İddiaları ve Bakanlık Görüşü

231. Başvurucular, olay tarihinde darbe teşebbüsüne karşı koyan gruplarca oluşturulan konvoylarla birlikte hareket ederek TÜRKSAT'ın bulunduğu yere gittiklerini, bunun darbe teşebbüsü kapsamında bir faaliyetle ilişkili olmadığını, TÜRKSAT'taki yayınların nasıl kesilebileceği hususunda bir donanımlarının bulunmadığını, dolayısıyla isnat edilen suçlarla bir ilgilerinin olmadığını, buna rağmen tutuklanmalarına karar verildiğini belirterek adil yargılanma, etkili başvuru, kişi hürriyeti ve güvenliği hakları ile eşitlik ilkesinin ihlal edildiğini ileri sürmüştür; tahliye ve tazminat talebinde bulunmuşlardır.

232. Bakanlık görüşünde, Anayasa Mahkemesinin ve AİHM'in tutukluluğa ilişkin benzer kararları hatırlatılmış ve hukuka uygun bir tutuklamadan söz edebilmek için tutuklamanın ulusal mevzuata uygun olması, ulusal mevzuatın da AİHS ile uyumlu olması, keyfi olmaması gerektiğine değinilmiştir. Buna göre suç işlediği şüphesiyle bir kişinin hürriyetinden yoksun bırakılabilmesi için ilgilinin atılı suçu işlediği yönünde makul şüphe ya da inandırıcı nedenlerin bulunması gerekir. Makul şüphenin varlığı için -elde edilen deliller ve somut olayın koşulları da dikkate alındığında- olaylara dışarıdan bakan ve tamamen objektif bir gözlemciyi ikna edecek yeterlilikte olması gerekir. Öte yandan gözaltına alma anında veya nezarete iken bir kişiye suç isnadında bulunmak için yeterli delil elde edilmiş olması aranmamaktadır.

233. Bakanlığa göre başvurucular hakkında kamu davası açıldığından gözaltı için gereken makul şüphenin ötesinde suçu işlediklerine dair yeterli suç şüphesi bulunmaktadır. Diğer taraftan başvurucuların beyanları tutarsızdır ve başvuru Aydın Yavuz, FETÖ/PDY mensuplarının aralarında haberleşmede ve örgütsel iletişimde kullandıkları kriptolu (şifreli) haberleşme programı olan "ByLock" kullanıcısıdır.

234. Bakanlık, başvurucular hakkındaki suçlamaların somut delillere dayandığını, ayrıca darbe teşebbüsü sonrasındaki olağanüstü durum dikkate alındığında başvurucuların

yakalanıp gözaltına alınmalarına ve sonrasında tutuklanmalarına ilişkin sürecin keyfi olmadığını ifade etmiştir. Buna göre 15 Temmuz gecesi yaşanan olaylar, başvuruçuların beyanları, olay yeri tespit tutanağı ve diğer tüm bilgi ve belgeler gözönüne alındığında yargı makamlarının vardığı sonuçlardan (tutuklama) ayrılmayı gerektirir bir durum bulunmamaktadır ve başvuruçuların bu bölümdeki şikâyetleri açıkça dayanaktan yoksundur.

b. Değerlendirme

235. Anayasa'nın 19. maddesinin birinci fıkrası ile üçüncü fıkrasının birinci cümlesi şöyledir:

"Herkes, kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir.

...

Suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler, ancak kaçmalarını, delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek maksadıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hallerde hâkim kararıyla tutuklanabilir."

236. Anayasa Mahkemesi, olayların başvuruçular tarafından yapılan hukuki nitelendirmesi ile bağlı olmayıp olay ve olguların hukuki tavsifini kendisi takdir eder (*Tahir Canan*, B. No: 2012/969, 18/9/2013, § 16). Başvuruçuların iddialarının özü; isnat edilen suçla bir ilgilerinin bulunmadığına, dolayısıyla haklarında uygulanan tutuklama tedbirinin hukuka uygun olmadığına ilişkin olduğundan, başvurunun bu bölümünün Anayasa'nın 19. maddesinde güvence altına alınan kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı kapsamında incelenmesi gerekir.

i. Uygulanabilirlik Yönünden

237. Başvuruçuların tutuklanmalarına neden olan suçlama, 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleştirilen darbe teşebbüsünün bir parçası olarak uydu yayımlarının kesilmesini sağlamak amacıyla darbeciler tarafından işgal edilen TÜRKSAT yerleşkesine gitmeleridir. Başvuruçular anılan suçlama nedeniyle yürütülen soruşturma kapsamında 18/7/2016 tarihinde tutuklanmışlardır. Başvuruçuların tutuklandığı tarihte Türkiye'de henüz olağanüstü hâl ilan edilmemiştir. Olağanüstü hâlin ilanı, başvuruçuların tutuklanmasından üç gün sonra gerçekleşmiştir (bkz. § 48).

238. Bununla birlikte başvuruçulara yöneltilen suçlama, Türkiye'de olağanüstü hâl ilanına sebebiyet veren temel olay olan 15 Temmuz darbe teşebbüsü kapsamındaki bir eyleme ilişkindir. Başvuruçular, darbe teşebbüsü kapsamında bir faaliyete katıldıkları iddiasıyla teşebbüsün yaşandığı gece yakalanmışlar ve yakalandıktan iki gün sonra tutuklanmışlardır. Bu durumda başvuruçuların tutuklanmasına dayanak suçlamaların olağanüstü hâl ilanını gerekli kılan olaylarla doğrudan ilgili olduğu görülmektedir.

239. Olağanüstü yönetim usulleri, devletin veya toplum hayatının ya da kamu düzeninin ağır bir tehdit veya tehlike altında olduğu durumlarda başvuruçuların istisnai yönetim rejimleridir. Bu yönetim rejiminin benimsenmesi usule ilişkin birtakım gerekliliklerin tamamlanmasıyla mümkün olmaktadır. Anayasa'nın 120. ve 121. maddeleri ile 2935 sayılı Kanun'un 3. maddesi uyarınca "Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini" veya "temel hak ve hürriyetleri" ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hâllerinde, olağanüstü hâl ilanına karar verebilmek için öncelikle MGK'nın toplanması ve Hükûmete bu konuda bir görüş bildirmesi; sonrasında Bakanlar Kurulunun Cumhurbaşkanı'nın başkanlığında toplanması ve yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde olağanüstü hâl ilan edilmesine karar vermesi, son olarak da bu kararın Resmî Gazete'de yayımlanması gerekir. Ayrıca olağanüstü hâl ilan edildikten sonra bunun hemen TBMM'nin onayına sunulması gerekmektedir (bkz. §§ 107-108, 111).

240. Olağanüstü hâl ilanı süreci tamamlanmadan önce olağanüstü hâlin nedenini oluşturan olaylar karşısında kamu makamlarınca başvuru tedbirlerin temel hak ve özgürlükler üzerindeki etkisinin Anayasa'nın 15. maddesi kapsamında incelenmesi söz konusu olabilir. Bu bağlamda darbe teşebbüsü gibi bütün ülkeyi etkileyen ağır bir olay karşısında olağanüstü hâl ilanına ilişkin yukarıda belirtilen usule ilişkin birtakım süreçlerin hemen tamamlanması pek mümkün değildir. 15 Temmuz darbe teşebbüsü sırasında Cumhurbaşkanlığı'nın konakladığı otele silahlı baskın yapılması, Başbakan'ın aracının bulunduğu konvoyun silahla taciz edilmesi, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının rehin alınması gibi olayların yaşanması karşısında Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan Yardımcıları, Adalet, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından oluşan MGK'nın toplanması ve görüş bildirmesi, Bakanlar Kurulunun Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanıp karar alması ve bu kararın Resmî Gazete'de yayımlanması birkaç günlük sürede (21/7/2016) ancak tamamlanabilmiştir.

241. Olağanüstü hâl ilanına neden olan olaylar yaşanırken ve bu itibarla ulusal güvenliğe ve kamu düzenine yönelen tehlike durumu sürerken olağanüstü hâl ilan süreci tamamlanmaya kadar kamu makamlarının bu tehlikeyi bertaraf etmek için hareketsiz kalmaları beklenemez. Bu nedenle olağanüstü hâlin benimsenmesini zorunlu kılan darbe teşebbüsü gibi ani gelişen ve ağır etkileri olan bir durum karşısında olağanüstü hâl ilanına dair usule ilişkin süreçler tamamlanmaya kadar kamu otoritelerinin aldığı tedbir ve önlemlerin temel hak ve özgürlükler üzerindeki etkisinin de Anayasa'nın 15. maddesi kapsamında incelenmesi gerekir (AİHM'in derogasyon bildiriminden önceki uygulamalara ilişkin benzer yöndeki kararları için bkz. § 160).

242. Bu itibarla başvurucular hakkında uygulanan tutuklama tedbirinin hukuki olup olmadığının incelenmesi Anayasa'nın 15. maddesi kapsamında yapılacaktır. Bu inceleme sırasında öncelikle başvurucuların tutuklanmasının başta Anayasa'nın 13. ve 19. maddeleri olmak üzere diğer maddelerinde yer alan güvencelere aykırı olup olmadığı tespit edilecektir.

ii. Genel İlkeler

243. Anayasa Mahkemesi tutuklamanın hukuki olmadığı iddialarını birçok kararında incelemiş ve anılan kararlarda inceleme yöntemine ilişkin ilkelerini belirtmiştir (bkz. *Mustafa Ali Balbay*, B. No: 2012/1272, 4/12/2013, §§ 71-75; *Hanefi Avcı*, B. No: 2013/2814, 18/6/2014, §§ 45-49; *Hikmet Kopar ve diğerleri*, §§ 77-84; *Günay Dağ ve diğerleri* [GK], B. No: 2013/1631, 17/12/2015, §§ 154-163; *Erdem Gül ve Can Dündar* [GK], B. No: 2015/18567, 25/2/2016, §§ 62-69; *Süleyman Bağrıyanık ve diğerleri*, §§ 203-215).

244. Anayasa'nın 19. maddesinin birinci fıkrasında, herkesin kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına sahip olduğu ilke olarak ortaya konduktan sonra ikinci ve üçüncü fıkralarında, şekil ve şartları kanunda gösterilmek şartıyla kişilerin özgürlüğünden mahrum bırakılabileceği durumlar sınırlı olarak sayılmıştır. Dolayısıyla kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının kısıtlanması ancak Anayasa'nın anılan maddesi kapsamında belirlenen durumlardan herhangi birinin varlığı hâlinde söz konusu olabilir (*Murat Narman*, B. No: 2012/1137, 2/7/2013, § 42).

245. Anayasa'da yer alan kurallara benzer şekilde AİHS'in 5. maddesinin birinci fıkrasında herkesin özgürlük ve güvenlik hakkına sahip olduğu, anılan fıkranın (a)-(f) bentlerinde belirtilen hâller dışında ve yasanın öngördüğü usule uygun olmadan hiç kimsenin özgürlüğünden yoksun bırakılamayacağı belirtilmiştir (*Mehmet İlker Başbuğ*, B. No: 2014/912, 6/3/2014, § 42).

246. Kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına yönelik müdahale, temel hak ve özgürlüklerin olağan dönemde sınırlandırılmasına ilişkin ölçütlerin belirlendiği Anayasa'nın

13. maddesinde belirtilen koşulları yerine getirmediği müddetçe Anayasa'nın 19. maddesinin ihlalini teşkil edecektir. Bu sebeple sınırlamanın Anayasa'nın 13. maddesinde öngörülen ve tutuklama tedbirinin niteliğine uygun düşen; kanun tarafından öngörülmeye, Anayasa'nın 19. maddesinin üçüncü fıkrasında belirtilen haklı sebeplerden bir veya daha fazlasına dayanma ve ölçülülük ilkesine aykırı olmama koşullarına uygun olup olmadığının belirlenmesi gerekir (*Halas Aslan*, B. No: 2014/4994, 16/2/2017, §§ 53-54).

247. Anayasa'nın 13. maddesinde temel hak ve özgürlüklerin ancak kanunla sınırlanabileceği hükme bağlanmıştır. Öte yandan Anayasa'nın 19. maddesinde kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının sınırlanabileceği durumların şekil ve şartlarının kanunda gösterilmesi kuralına yer verilmiştir. Anayasa'nın, 13. maddeyle tüm temel hak ve özgürlüklerin sınırlanmasına ilişkin getirdiği "kanunilik" şartını, kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı yönünden 19. maddede ayrıca belirttiği görülmektedir. Bu bağlamda birbirleriyle uyumlu olan Anayasa'nın 13. ve 19. maddeleri uyarınca kişi hürriyetine ilişkin müdahale olarak tutuklamanın kanuni bir dayanağının bulunması zorunludur (*Murat Narman*, § 43; *Halas Aslan*, § 55).

248. Diğer taraftan Anayasa'nın 13. maddesinde, temel hak ve özgürlüklerin yalnızca Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak sınırlanabileceği düzenlemesine yer verilmiştir. Anayasa'nın 19. maddesinin üçüncü fıkrasında, kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına yönelik bir sınırlama olarak tutuklamaya kimler hakkında, hangi hâllerde ve kimin tarafından karar verileceği açıklanmıştır. Maddede, suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişilerin ancak kaçmalarını, delilleri yok etmelerini veya değiştirmelerini önlemek amacıyla veya bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hâllerde hâkim kararıyla tutuklanabilecekleri belirtilmiştir (*Halas Aslan*, § 57).

249. Buna göre tutuklama, ancak "suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler" bakımından mümkündür. Bir başka anlatımla tutuklamada meşru bir amacın olması için ön koşul, kişinin suçluluğu hakkında kuvvetli belirtinin bulunmasıdır. Bu husus, tutuklama tedbiri için aranan olmazsa olmaz unsurdur. Bunun için suçlamanın kuvvetli sayılabilecek inandırıcı delillerle desteklenmesi gerekir. İnanırıcı delil sayılabilecek olgu ve bilgilerin niteliği büyük ölçüde somut olayın kendine özgü şartlarına bağlıdır (*Mustafa Ali Balbay*, § 72).

250. Başlangıçtaki bir tutuklama için kuvvetli suç şüphesinin bulunduğu tüm delilleriyle birlikte ortaya konulması her zaman mümkün olmayabilir. Tutmanın bir amacı da kişi hakkındaki şüpheleri teyit etmek veya çürütmek suretiyle ceza soruşturmasını ve/veya kovuşturmasını ilerletmektir (*Dursun Çiçek*, B. No: 2012/1108, 16/7/2014, § 87). Bu nedenle yakalama veya tutuklama anında delillerin yeterli düzeyde toplanmış olması mutlaka gerekli değildir. Suç isnadına esas teşkil edecek şüphelere dayanak oluşturan olgular ile ceza yargılamasının sonraki aşamalarında tartışılacak olan ve mahkûmiyete gerekçe oluşturacak olguların aynı düzeyde değerlendirilmemesi gerekir (*Mustafa Ali Balbay*, § 73).

251. Anayasa'nın 19. maddesinin üçüncü fıkrasında ayrıca tutuklamanın "kaçma" ya da "delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini" önlemek amacıyla verilebileceği belirtilmiştir. Bununla birlikte Anayasa koyucu, tutuklama nedenlerine ilişkin olarak "*bunlar gibi tutuklamayı zorunlu kılan ve kanunda gösterilen diğer hâllerde*" ibaresine yer vermek suretiyle hem tutuklama nedenlerinin Anayasa'da ifade edilenlerle sınırlı olmadığını belirtmiş hem de bunların dışında bir tutuklama nedeninin ancak kanunla düzenlenmesini mümkün kılmıştır. Anayasa'nın, tutuklamanın meşru nedenlerinin belirlenmesi bakımından kanun koyucuya takdir hakkı tanıdığı görülmektedir (*Halas Aslan*, § 58).

252. Tutuklama nedenlerinin düzenlendiği 5271 sayılı Kanun'un 100. maddesinde, kişilerin ancak haklarında suç işlediklerine dair kuvvetli şüphelerin varlığını gösteren

olguların ve bir tutuklama nedeninin bulunması hâlinde tutuklanabileceği belirtildikten sonra tutuklama nedenleri sayılmıştır. Buna göre şüpheli veya sanığın kaçması, saklanması veya kaçacağı şüphesini uyandıran somut olguların bulunması; şüpheli veya sanığın davranışlarının delilleri yok etme, gizleme veya değiştirme; tanık, mağdur veya başkaları üzerinde baskı yapılması girişiminde bulunma hususlarında kuvvetli şüphe oluşturması hâllerinde tutukluluk kararı verilebilecektir. Maddede ayrıca işlendiği konusunda kuvvetli şüphe bulunması şartıyla tutuklama nedeninin varsayılabilmesi suçlara ilişkin bir liste bulunmaktadır (*Ramazan Aras*, B. No: 2012/239, 2/7/2013, § 46; *Halas Aslan*, § 59).

253. Anayasa'nın 13. maddesinde ayrıca temel hak ve özgürlüklere yönelik sınırlamaların "ölçülülük" ilkesine aykırı olamayacağı belirtilmiştir. Anayasa'nın 19. maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan "tutuklamayı zorunlu kılan" ibaresiyle de tutuklamanın ölçülü olması gerektiğine işaret edilmektedir. Anılan Anayasa hükümlerine paralel bir şekilde, 5271 sayılı Kanun'un 100. maddesinde; işin önemi, verilmesi beklenen ceza veya güvenlik tedbiri ile ölçülü olmaması hâlinde tutuklama kararı verilemeyeceği ifade edilmiştir (*Halas Aslan*, § 72).

254. Ölçülülük ilkesinin amacı temel hak ve özgürlüklerin gereğinden fazla sınırlandırılmasının önlenmesidir. Anayasa Mahkemesi kararları uyarınca amaç ve araç arasında makul bir ilişkinin bulunmasını, diğer bir deyişle yapılan sınırlamayla sağladığı yarar arasında hakkaniyete uygun bir dengenin bulunması gereğini ifade eden ölçülülük ilkesinin sınırlayıcı önlem ile sınırlama amacı arasındaki ilişkinin denetiminde, önlemin sınırlama amacına ulaşmaya elverişli olup olmadığını saptamaya yönelik "elverişlilik", sınırlayıcı önlemin sınırlama amacına ulaşma ve demokratik toplum düzeni bakımından zorunlu olup olmadığını arayan "zorunluluk", ayrıca amaç ve aracın ölçüsüz bir oranı kapsayıp kapsamadığını, bu yolla ölçüsüz bir yükümlülük getirip getirmediğini belirleyen "oranlılık" ilkeleri olmak üzere üç alt ilkesi bulunmaktadır (AYM, E.2013/57, K.2013/162, 26/12/2013).

255. Anayasa'nın 13. maddesinde yer alan "ölçülülük" ilkesini gözetmek öncelikle tutuklama tedbirini uygulayan yargı mercilerinin görevidir. Bu nedenle bir ceza soruşturması veya kovuşturması kapsamında uygulanan tutuklama tedbirinin ölçülü olup olmadığı öncelikle tutukluluğa ilişkin kararların gerekçeleri üzerinden tespit edilebilir (*Murat Narman*, § 62). Bir kişinin gerekçeden yoksun bir yargı kararıyla tutuklanması kabul edilemez. Bununla beraber tutukluluğu meşru kılan gerekçeler gösterilerek bir şüpheli ya da sanığın tutuklanması mümkündür. Ancak aşırı derecede kısa gerekçelerle ve hiçbir yasal hüküm gösterilmeden tutuklama kararı vermek, bu çerçevede değerlendirilmemelidir (*Hanefi Avcı*, § 70).

256. Tutukluluğa ilişkin kararların gerekçelerinde, tutuklamanın ön şartı olan "kişinin suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunduğu"nun, ayrıca "tutuklama nedenleri"nin ortaya konulması gerekmektedir. Bu husus tutuklama kararlarının düzenlendiği 5271 sayılı Kanun'un 101. maddesinin (2) numaralı fıkrasında da ifade edilmiştir. Buna göre tutuklamaya ilişkin kararlarda; kuvvetli suç şüphesini, tutuklama nedenlerinin varlığını ve tutuklama tedbirinin ölçülü olduğunu gösteren deliller somut olgularla gerekçelendirilerek açıkça gösterilecektir (*Halas Aslan*, § 75).

257. Başlangıçtaki bir tutuklama için işin doğası gereği Anayasa ve Kanun'da öngörülen tutuklama nedenlerinin soyut olarak belirtilmesi yeterli görülebilir (*Halas Aslan*, § 77). Diğer yandan suç işlemekle itham edilen kişiler hakkında, "ölçülülük" ilkesi uyarınca en genel ifadeyle adaletin iyi işlemesi meşru amacının sağlanması bakımından tutuklamaya alternatif diğer koruma tedbirlerinin yeterli olup olmadığının incelenmesi gerekir. 5271 sayılı Kanun'un 109. maddesinde öngörülen adli kontrol yükümlülükleri tutuklamaya göre temel hak ve özgürlüklere daha hafif etkide bulunan koruma tedbirleridir. Dolayısıyla tutukluluğun

ölçülü olduğunun söylenebilmesi için buna ilişkin kararlarda öncelikle adli kontrol tedbirlerinin tutuklama ile ulaşılmak istenen meşru amaç bakımından neden yeterli olmadığı ortaya konulmalıdır. Bu husus tutuklama talepleri yönünden 5271 sayılı Kanun'un 101. maddesinin (1) numaralı fıkrasında ifade edilmiştir (*Halas Aslan*, § 79).

iii. İlkelerin Olaya Uygulanması

258. Başvurucular, darbe teşebbüsü kapsamında bir faaliyete katıldıkları iddiasıyla yürütülen soruşturma kapsamında "anayasal düzeni ortadan kaldırmaya teşebbüs etme" suçu dolayısıyla 5271 sayılı Kanun'un 100. maddesi uyarınca tutuklanmışlardır. Bu itibarla başvurucuların kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına tutuklama suretiyle yapılan müdahalenin kanuni bir temeli bulunmaktadır.

259. Başvurucular hakkında verilen tutuklama kararı incelendiğinde (bkz. § 81) kuvvetli suç şüphesine ve tutuklama nedenlerine ilişkin olarak Hâkimlik tarafından yapılan değerlendirmeler karşısında başvurucuların kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına yönelik tutuklama suretiyle yapılan müdahalenin Anayasa ve Kanun'un öngördüğü anlamda meşru bir amacının bulunduğu anlaşılmaktadır.

260. Kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı kapsamında ilk tutuklamaya ilişkin yargısal denetimin en önemli parçası, Anayasa'nın 19. maddesinin üçüncü fıkrasında tutuklama tedbirine başvurmanın zorunlu koşulları arasında sayılan suçun işlendiğine dair "kuvvetli belirti" bulunup bulunmadığı hususudur. Bu kapsamda bir suçun işlenmiş olabileceğine ilişkin ciddi belirtilerin varlığı ilk tutma bakımından yeterli olabilir (*Hikmet Kopar ve diğerleri*, § 84).

261. Türkiye'nin maruz kaldığı darbeler ve darbe teşebbüsleri incelendiğinde darbeciler tarafından ele geçirilen veya ele geçirilmek istenen yerler arasında kitle iletişiminin ve haberleşmenin sağlandığı yerler ilk sıralarda gelmektedir. Zira kitle iletişiminin ve haberleşmenin kontrol altına alınması bir darbe girişiminin sonuca ulaşması bakımından hayati derecede öneme sahiptir.

262. Nitekim 15 Temmuz 2016 tarihinde darbe teşebbüsünde bulunanlar tarafından da kitle iletişiminin ve haberleşmenin sağlandığı yerlerin ele geçirilmesi amacıyla birçok saldırı gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda darbeciler, bir taraftan TRT'yi işgal edip "Yurtta Sulh Konseyi" adına darbe bildirisini yayımlamış; diğer taraftan özel televizyon kanallarından bir kısmını işgal etmiş veya işgal girişiminde bulunmuş; ayrıca televizyon yayınlarının ve İnternet erişiminin sağlandığı yerlere yönelik saldırılar gerçekleştirmiştir. Nitekim TÜRKSAT ve TİB'i ele geçirmek üzere görevlendirilen darbecilerin yollarının halk tarafından kesilmesi nedeniyle söz konusu yerlere ulaşamadıkları (bkz. § 69), darbecilerin helikopterlerle sevk ettikleri askerler marifetiyle TÜRKSAT'ı işgal ettikleri ve buradaki personeli uydu yayınlarını kesmeye zorladıkları, sonuç alamayınca da TÜRKSAT yerleşkesini savaş uçaklarıyla bombaladıkları görülmektedir (bkz. §§ 70-72, 76).

263. Darbe teşebbüsü sırasında gerek televizyon yayınlarının gerekse İnternet erişiminin darbeciler tarafından kesilememiş olması, teşebbüsün başarısızlığa uğratılmasında çok büyük öneme sahiptir. Neredeyse tüm televizyon kanalları darbe karşıtı yayınlar yapmıştır. Bu yayınlar sayesinde darbe teşebbüsünün TSK içinde kümelenmiş FETÖ/PDY mensuplarınca gerçekleştirildiği ve meşru devlet otoritelerinin bu teşebbüsü bastırma çabasında oldukları geniş toplum kesimleri tarafından anlaşılmıştır. Cumhurbaşkanı, bazı haber kanallarına telefonla bağlanarak görüntülü telefon konuşması yoluyla halkı darbeye karşı koymak üzere sokağa (şehirlerin meydanlarına) çağırmış; bu konuşmayı canlı yayımlayan özel televizyon kanallarından biri, gecenin ilerleyen saatlerinde canlı yayını sürdürdüğü sırada darbeciler tarafından işgal edilmiş ve kanalın yayını durdurulmuş; Türk halkı, bu işgal girişimini ekranlarından canlı olarak izlemiştir. Öte yandan devlet

yetkililerinin darbe teşebbüsü karşısındaki tutumları ve açıklamalarına, darbecilerin gerçekleştirdikleri saldırılara, darbeye karşı koyan güvenlik görevlilerinin ve sivil halkın darbecilere karşı sergilediği kararlı tutuma ilişkin yazı, resim ve videoların sosyal medya aracılığıyla anında milyonlarca insana ulaşması, ayrıca darbeye karşı koyan insanların sosyal medya hesapları/grupları aracılığıyla haberleşerek birlikte hareket edebilmeleri bu teşebbüsün sonuçsuz kalmasında önemli ölçüde etkili olmuştur.

264. Başvurucular hakkında verilen tutuklama kararında suç şüphesinin varlığına ilişkin olarak özellikle olay yeri görgü tespit tutanağına ve başvuruçuların ifadelerine atıf yapılmıştır (bkz. § 81). Başvurucular, darbe teşebbüsünün bir parçası olarak uydu yayınlarının kesilmesini sağlamak amacıyla darbeciler tarafından işgal edilen TÜRKSAT yerleşkesine gitmekle suçlanmaktadır. Soruşturma makamlarının tespitlerine göre başvuruçular, darbeciler tarafından işgal edilmiş olan TÜRKSAT yerleşkesinin girişinde, içeriye girmek isterlerken polisler tarafından durdurulmuş; söz konusu yere gittikleri otomobilin sürücüsü olan başvuruçuru Burhan Güneş'in "*içeriden çağrıldıklarını*" söylemesi ve cep telefonundaki kayıtları silmeye çalışması üzerine yakalanmışlardır (bkz. § 75). Burada sarf edilen "*içeriden çağırılma*" ifadesinin TÜRKSAT'ı işgal eden askerler tarafından çağırılma olarak anlaşıldığı görülmektedir.

265. Öte yandan başvuruçuların Ankara dışında farklı yerlerde ikamet ettikleri ve 15 Temmuz günü akşam saatlerinde Ankara'ya gelip AŞTİ'de buldukları, olay tarihinde kullandıkları otomobili isimlerini vermedikleri birinden edindiklerini ifade ettikleri, darbeye karşı koyan konvoylara katılmak üzere hareket ettiklerini belirtmelerine rağmen şehir merkezinin onlarca kilometre uzağında (Gölbaşı ilçesinde) bulunan TÜRKSAT'a ait yerleşkeye geldikleri anlaşılmaktadır (bkz. §§ 73-74).

266. Ayrıca soruşturma makamlarınca ifadesi alınan şüphelilerden U.O. (başvuruçuların TÜRKSAT'a giderken kullandıkları otomobilin sahibi) "*olay tarihinde bir evde bulunduğu kişilerin kendi aracıyla bu evden ayrıldıkları, daha sonra bu kişilerin olay gecesi yine darbeye teşebbüs eylemleri kapsamında TRT yayınlarına müdahale etmek için baskın yapan darbeci askerlerle birlikte TRT binasına gittiklerinin basın yayın organlarında fotoğraflarıyla birlikte haber konusu olduğu*", E.U. (TÜRKSAT'ı işgal eden askerlerden biri) ise "*yayınların kesilmesi için TÜRKSAT görevlilerinin yardımcı olmaması üzerine üstlerinden kendisine telefonda, dışarıdan yayınların kesilmesine yardımcı olmak üzere sivil teknisyenlerin geleceğinin söylendiği*" yönünde anlatımda bulunmuşlardır (bkz. §§ 97, 100). Bu itibarla başvuruçular yönünden suç şüphesini doğrulayan kuvvetli belirtilerin bulunduğu görülmektedir.

267. Bunların yanı sıra başvuruçular Burhan Güneş ve Aydın Yavuz'un, FETÖ/PDY üyelerinin kendi aralarındaki iletişimi sağladığı ifade edilen "ByLock" uygulamasının kullanıcıları oldukları tespit edilmiştir (bkz. §§ 98, 103). Anılan uygulamanın özelliklerine ilişkin olarak soruşturma ve kovuşturma mercilerinde yapılan tespit ve değerlendirmeler (bkz. § 106) gözönüne alındığında kişilerin bu uygulamayı kullanmalarının veya kullanmak üzere elektronik/mobil cihazlarına yüklemelerinin soruşturma makamlarınca FETÖ/PDY ile olan ilgi bakımından bir belirti olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bu belirtinin derecesi elbette söz konusu uygulamanın ilgili kişi tarafından kullanılıp kullanılmadığı, kullanım şekli, kullanım sıklığı, haberleşme yapılan kişilerin FETÖ/PDY içindeki konumu ve önemi, haberleşmenin içeriği gibi hususlara bağlı olarak her somut olayda farklı olabilir. Bununla birlikte darbe teşebbüsüyle veya FETÖ/PDY ile ilgili olarak yürütülen soruşturmalarda, soruşturma makamlarınca veya tutuklama tedbirine karar veren mahkemelerce, "ByLock"un kullanılmasının ve/veya kullanılmak üzere elektronik/mobil cihazlara yüklenmesinin somut olayın koşullarına göre suçun işlendiğine dair "kuvvetli

belirti" olarak kabul edilmesi, anılan programın özellikleri itibarıyla temelsiz ve keyfi bir tutum olarak değerlendirilemez. Dolayısıyla "ByLock" kullanıcısı olduğu belirtilen başvuru Burhan Güneş ve Aydın Yavuz bakımından bu yönüyle de suç şüphesine ilişkin kuvvetli bir belirtinin bulunduğu sonucuna varmak gerekir.

268. Diğer taraftan yargılanmalarına devam olunan başvuru hakkında uygulanan ve kuvvetli suç şüphesinin bulunması şeklindeki ön koşulu yerine gelmiş olan tutuklama tedbirinin ölçülü olup olmadığının belirlenmesi gerekir. Bu husustaki anayasal denetim, tutuklamaya ilişkin süreç ve tutuklama gerekçeleri üzerinden yapılmalıdır (*Erdem Gül ve Can Dundar*, § 79; *Mehmet Baransu (2)*, B. No: 2015/7231, 17/5/2016, § 136; *Süleyman Bağrıyanık ve diğerleri*, § 226). Anayasa Mahkemesinin buradaki görevi, bir suç isnadı sebebiyle adaletin sağlanması meşru amacına yönelik olarak neyin en uygun tedbir veya önlem olduğunu değerlendirmek değil bireysel başvuruya konu müdahalenin (somut olayda tutuklama tedbirinin) Anayasa'ya uygunluğunu denetlemektir. Bu bağlamda, yürütülen soruşturmalarda uygulanan tutuklama tedbirinin Anayasa'nın 13. ve 19. maddeleri kapsamında ölçülü olup olmadığının belirlenmesinde tutuklama kararının verildiği andaki genel koşullar da dâhil olmak üzere somut olayın tüm özelliklerinin dikkate alınması gerekir.

269. Öncelikle terör suçlarının soruşturulması kamu makamlarını ciddi zorluklarla karşı karşıya bırakmaktadır. Bu nedenle kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı, adli makamlar ve güvenlik görevlilerinin -özellikle organize olanlar olmak üzere- suçlarla ve suçlulukla etkili bir şekilde mücadelesini aşırı derecede güçleştirmeye neden olabilecek şekilde yorumlanmamalıdır (*Süleyman Bağrıyanık ve diğerleri*, § 214).

270. Binlerce askerin katıldığı darbe teşebbüsü sırasında TBMM ve Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nin de aralarında olduğu pek çok yere savaş uçakları ve helikopterlerin de kullanıldığı bombalı ve silahlı saldırılar yapılması, Cumhurbaşkanı'nın konakladığı otele silahlı baskın yapılması, Başbakan'ın aracının bulunduğu konvoyu ateş edilmesi, Genelkurmay Başkanı'nın da aralarında bulunduğu birçok üst düzey askerî yetkilinin rehin alınması, çok sayıda kamu kurumunun silah zoruyla işgal edilmesi, TRT'de darbe bildirisinin okunması, ülke genelindeki televizyon yayınlarının ve İnternet erişiminin kesilmesi için saldırılarda bulunulması, darbeye karşı sokaklara çıkan insanların hedef alınarak öldürülmesi veya yaralanması gibi son derece ağır olaylar yaşanması sebebiyle ülkede bir süreliğine şiddet ve korku dalgası olduğu söylenebilir.

271. Darbe teşebbüsü sırasında yaşanan ağır olayların oluşturduğu korku iklimi, darbe teşebbüsünün faili olduğu belirtilen FETÖ/PDY'nin yapısının karmaşıklığı ve bu yapılanmanın arz ettiği tehlike, darbe teşebbüsüne ilişkin faaliyetler kapsamında ülke genelinde binlerce kişi tarafından icra edilen suç oluşturabilecek nitelikteki on binlerce eylemin aynı anda işlenmesi, bunun yanı sıra çoğunluğu önemli yerlerde kamu görevlisi olan on binlerce şüpheli hakkında doğrudan darbeye ilişkin ilişkili olmasa da FETÖ/PDY'ye mensubiyet nedeniyle ivedilikle soruşturma yapılması ihtiyacı birlikte dikkate alındığında soruşturma konusu olaylara ilişkin delillerin sağlıklı bir şekilde toplanabilmesi ve soruşturmanın güvenlik içinde yürütülebilmesi için tutuklama dışındaki koruma tedbirlerinin yetersiz kalması söz konusu olabilir.

272. Darbe teşebbüsüyle bağlantılı veya darbe teşebbüsüyle bağlantılı olmasa bile teşebbüsün faili olduğu belirtilen FETÖ/PDY ile bağlantılı kişilerin teşebbüs sırasında veya sonrasında ortaya çıkan kargaşadan yararlanmak suretiyle kaçma imkânı ve bu dönemde delillere etki edilmesi ihtimali normal zamanda işlenen suçlara göre çok daha fazladır. Diğer taraftan FETÖ/PDY'nin ülkedeki neredeyse tüm kamu kurum ve kuruluşlarında örgütlenmiş olması, yüz elliye aşkın ülkede faaliyet göstermesi ve ciddi seviyede uluslararası ittifaklarının bulunması, bu yapılanma ile ilgili olarak soruşturmaya tabi tutulan kişilerin yurt dışına

kaçmasını ve yurt dışında barınmasını büyük ölçüde kolaylaştıracaktır (benzer yöndeki değerlendirmeler için bkz. *Yıldırım Atas*, B. No: 2014/4459, 26/10/2016, § 60). Nitekim söz konusu soruşturmalara ilişkin birçok şüphelinin soruşturma süreçlerinde yurt dışına kaçtığı görülmektedir.

273. 15 Temmuz darbe teşebbüsü sonrası genel koşullara ilişkin bu durumun söz konusu olaylarla ilgili olarak haklarında soruşturma yürütülen tüm şüphelilerin otomatik olarak tutuklanmalarını gerektirmediği açıktır. Kaldı ki soruşturma makamları, darbe teşebbüsüyle bağlantılı olsun veya olmasın FETÖ/PDY'ye ilişkin olarak haklarında soruşturma yürüttükleri tüm şüpheliler yönünden tutuklama tedbirine başvurmamışlardır. Bu çerçevede şüphelilerin önemli bir bölümü (yaklaşık 2/3'ü) adli kontrol tedbiri tatbik edilerek veya herhangi bir koruma tedbiri uygulanmaksızın serbest bırakılmış ya da hürriyeti kısıtlayıcı bir işleme tabi tutulmamıştır. Yine binlerce şüpheli hakkında tutuklama tedbiri uygulandıktan sonra tahliye kararı verilmiştir (bkz. § 52).

274. Somut olayda Hâkimlik tarafından başvuruçuların tutuklanmalarına karar verilirken tutuklama nedeni olarak delillerin karartılması şüphesinin bulunmasına, suça ilişkin kanunda öngörülen yaptırımın ağırlığına, adli kontrol tedbirlerinin yetersiz kalacak olmasına ve tutuklamanın ölçülü olduğuna dayanılmıştır.

275. İzmir, İstanbul ve Gebze'de ikamet eden başvuruçular, beyanlarına göre 15 Temmuz günü akşam saatlerinde -darbe teşebbüsüne ilişkin icraî faaliyetlerin başlamasından bir iki saat kadar önce- Ankara'ya gelmişler; darbeciler tarafından işgal edilen TÜRKSAT yerleşkesine burada henüz sıcak çatışmaların yaşandığı sırada girmek isterken yakalanmışlardır. Başvuruçuların olay gecesinde kullandıkları otomobil kendilerine ait olmadığı gibi başvuruçular, bu otomobili aldıkları kişiye veya edinme şekline dair aydınlatıcı bir açıklamada bulunmamışlardır. Söz konusu otomobilin, darbe teşebbüsünün yaşandığı gecenin sabahında, sahibi olan sanık U.Ö. tarafından soruşturma makamlarının izni ve haberi olmaksızın -aracın yedek anahtarı kullanılmak suretiyle- olay yerinden alındığı; otomobilin, ruhsat bilgilerinden yola çıkılarak daha sonradan bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunların yanı sıra başvuruçuların tutuklanmalarına karar verilen "anayasal düzeni ortadan kaldırmaya teşebbüs etme" suçu, Türk hukuk sisteminin öngördüğü en ağır yaptırım olan "ağırlaştırılmış müebbet hapis" cezasını gerektirmektedir. İsnat edilen suça ilişkin kanunda öngörülen cezanın ağırlığı kaçma şüphesine işaret eden durumlardan biridir (*Hüseyin Burçak*, B. No: 2014/474, 3/2/2016, § 61). Ayrıca başvuruçuların Aydın Yavuz'un olay gecesinde TÜRKSAT'ın savaş uçakları tarafından bombalanması dolayısıyla ortaya çıkan kargaşadan yararlanarak içinde tutulduğu otomobilden elleri kelepçeli olduğu hâlde kaçtığı ve ertesi gün bir akaryakıt istasyonuna geldiğinde jandarma görevlilerince yakalanarak polislere teslim edildiği anlaşılmıştır.

276. Başvuruçular hakkında tutuklama kararının verildiği andaki genel koşullar ile somut olayın yukarıda belirtilen özel koşulları birlikte değerlendirildiğinde, Hâkimlik tarafından açıklanan ve delillerin karartılması ile kaçma şüphesine yönelen tutuklama nedenlerinin olgusal temellerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Başvuruçuların darbe teşebbüsünün yaşandığı gece TÜRKSAT yerleşkesine girmek isterken yakalanmaları, iki gün kadar gözaltında tutulduktan sonra Hâkimlik tarafından tutuklanmalarına karar verilmesi dikkate alındığında, soruşturma süreci bakımından tutuklamanın ölçülülük ilkesinin bir unsuru olarak "gerekli" olmadığı sonucuna varılması için herhangi bir nedenin bulunmadığı değerlendirilmiştir.

277. Açıklanan nedenlerle başvuruçuların tutuklanmalarının hukuki olmadığı iddialarına ilişkin olarak bir ihlalin bulunmadığı açık olduğundan başvurunun bu kısmının *açıkça dayanaktan yoksun olması* nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilmesi gerekir.

278. Buna göre başvurucuların kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına tutuklama yoluyla yapılan müdahalenin, bu hakka dair Anayasa'da (13. ve 19. maddelerde) yer alan güvencelere aykırılık oluşturmadığı görüldüğünden Anayasa'nın 15. maddesinde yer alan ölçütler yönünden ayrıca bir inceleme yapılmasına gerek bulunmamaktadır.

2. Tutukluluğun Makul Süreyi Aştığına İlişkin İddia

a. Başvurucuların İddiaları ve Bakanlık Görüşü

279. Başvurucular, gerekçesiz bir şekilde verilen kararlarla tutukluluğun devam ettirildiğini ve bu şekilde keyfi olarak hürriyetten yoksun bırakılmaya devam edildiklerini belirterek adil yargılanma, etkili başvuru, kişi hürriyeti ve güvenliği hakları ile eşitlik ilkesinin ihlal edildiğini ileri sürmüş; tahliye ve tazminat talebinde bulunmuşlardır.

280. Bakanlık görüşünde, başvurucuların bu bölümdeki iddialarına ilişkin bir açıklama bulunmamaktadır.

b. Değerlendirme

281. Anayasa'nın 19. maddesinin yedinci fıkrası şöyledir:

"Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır. Serbest bırakılma ilgilinin yargılama süresince duruşmada hazır bulunmasını veya hükmün yerine getirilmesini sağlamak için bir güvenceye bağlanabilir."

282. Anayasa Mahkemesi, olayların başvurucular tarafından yapılan hukuki nitelendirmesi ile bağlı olmayıp olay ve olguların hukuki tavsifini kendisi takdir eder (*Tahir Canan*, § 16). Başvurucuların tutukluluğun devamına ilişkin kararların gerekçesiz olduğuna, dolayısıyla tutukluluk süresinin uzunluğuna yönelen bu bölümdeki iddialarının Anayasa'nın 19. maddesinde güvence altına alınan kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı kapsamında incelenmesi gerekir.

i. Uygulanabilirlik Yönünden

283. Başvurucuların tutuklanmalarına neden olan suçlama, Türkiye'de olağanüstü hâl ilanına sebebiyet veren temel olay olan 15 Temmuz darbe teşebbüsü kapsamındaki bir eyleme ilişkindir. Başvurucuların tutukluluk sürecinde olağanüstü hâl devam etmiştir. Bu itibarla başvurucuların tutukluluğunun makul süreyi aşır aştığının incelenmesi Anayasa'nın 15. maddesi kapsamında yapılacaktır. Bu inceleme sırasında öncelikle başvurucuların tutukluluk süresinin başta Anayasa'nın 13. ve 19. maddeleri olmak üzere diğer maddelerinde yer alan güvencelere aykırı olup olmadığı tespit edilecektir.

ii. Genel İlkeler

284. Anayasa Mahkemesi tutukluluğun makul süreyi aştığı iddialarını birçok kararında incelemiş ve anılan kararlarda inceleme yöntemine ilişkin ilkelerini belirlemiştir (bkz. *Murat Narman*, §§ 60-66; *Mustafa Ali Balbay*, §§ 102-106; *Hanefi Avcı*, §§ 64-73; *Hüseyin Burçak*, §§ 42-61; *Halas Aslan*, §§ 51-91).

285. Anayasa'nın 19. maddesinin yedinci fıkrasında bir ceza soruşturması kapsamında tutuklanan kişilerin makul sürede yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme haklarına sahip olduğu belirtilmiştir. Anılan fıkra güvence altına alınan "makul sürede yargılanmayı" ve "serbest bırakılmayı" isteme haklarının birbirinin alternatifini değil tamamlayıcısı olarak değerlendirilmesi gerekir (*Murat Narman*, § 60; *Halas Aslan*, § 66).

286. Anayasa'nın 19. maddesinde güvence altına alınan "serbest bırakılmayı isteme" hakkı uyarınca bir ceza soruşturması veya kovuşturması kapsamında tutuklu olan kişiler, ilgili yargı mercilerinden serbest bırakılmalarına karar verilmesini talep edebilirler.

Bu hakkın bir yansıması olarak 5271 sayılı Kanun'un 104. maddesinin (1) numaralı fıkrasında, şüpheli veya sanığın soruşturma ve kovuşturma evrelerinin her aşamasında salıverilmesini isteyebileceği belirtilmiş; aynı Kanun'un 108. maddesinde de tutukluluğun soruşturma ve kovuşturma evrelerinde belirli süreleri aşmayacak şekilde resen incelenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Yargı organlarınca, tutukluluğun her aşamasında gerek kişinin serbest bırakılma talebi üzerine gerekse resen yapılan incelemelerde tutulmanın meşru nedenlerinin açıklanması Anayasa'nın 19. maddesinin yedinci fıkrasının bir gereğidir (*Halas Aslan*, § 67).

287. Anılan maddede, ayrıca tutuklanan kişilerin "makul sürede yargılanmayı" isteme hakkına sahip olduğu ifade edilmiştir. Genel olarak yargılamanın makul sürede sonuçlandırılmaması, Anayasa'nın 36. maddesi ile güvence altına alınan adil yargılanma hakkının konusudur. Kişilerin fiziksel hürriyetlerinin kısıtlanmasına ilişkin güvencelerin belirtildiği (*Galip Öğüt* [GK], B. No: 2014/5863, 1/3/2017, § 35) Anayasa'nın 19. maddesine göre öncelikle tutukluluğun makul süreyi aşmaması gerekir. Bununla birlikte maddenin, tutuklu olarak sürdürülen yargılamanın makul sürede sonuçlandırılması gerektiğine de işaret ettiği görülmektedir. Hürriyeti kısıtlanarak yargılanan kişinin yargılamanın makul sürede bitirilmesindeki menfaati, işin doğası gereği diğerlerine göre daha fazladır. Bu bağlamda Anayasa'nın 19. maddesinin yedinci fıkrasında belirtilen tutuklu kişinin "makul sürede yargılanma" hakkı, Anayasa'nın 36. maddesi ile güvence altına alınan adil yargılanma hakkı kapsamındaki makul sürede yargılanma hakkına göre daha yüksek bir koruma sağlamaktadır. Buna göre tutuklu olarak sürdürülen soruşturma ve kovuşturma süreçlerinin süratle sonuçlandırılması gerekir. Bunun için başta savcılıklar ve mahkemeler olmak üzere tüm kamu organları, tutuklu olarak sürdürülen soruşturma/kovuşturma süreçlerinin -adil yargılanma hakkının sağladığı güvencelere riayet edilmek koşuluyla- süratli bir şekilde sonuçlandırılması için özenli davranmalıdırlar. Anılan özen yükümlülüğü, kişinin hürriyetinden yoksun bırakılmaya devam edilmesinin keyfi olmadığı, dolayısıyla kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına yönelik müdahalenin meşru amacının devam ettiğinin söylenebilmesi için de zorunludur. Bu itibarla tutuklu kişiler hakkındaki soruşturma/kovuşturma süreçlerinin özenli olarak yürütülmesi Anayasa'nın 19. maddesinin yedinci fıkrasında güvence altına alınmıştır (*Halas Aslan*, §§ 68-71).

288. Diğer taraftan bir ceza soruşturması veya kovuşturması kapsamında sürdürülen tutuklama tedbirinin ölçülü olup olmadığı öncelikle tutukluluğa ilişkin kararların gerekçeleri üzerinden tespit edilebilir. Tutukluluğa ilişkin kararların gerekçelerinde, tutuklamanın ön şartı olan "kişinin suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunduğu"nun, ayrıca "tutuklama nedenleri"nin ortaya konulması gerekmektedir. Nitekim 5271 sayılı Kanun'un 101. maddesine göre de tutuklamaya, tutuklamanın devamına veya bu husustaki bir tahliye isteminin reddine ilişkin kararlarda; kuvvetli suç şüphesini, tutuklama nedenlerinin varlığını ve tutuklama tedbirinin ölçülü olduğunu gösteren deliller somut olgularla gerekçelendirilerek açıkça gösterilecektir (*Halas Aslan*, §§ 74-75).

289. Kuvvetli suç şüphesi, tutuklama için bir ön şart olup varlığını tutukluluğun her aşamasında korumalıdır. Başlangıçtaki bir tutuklama için kuvvetli suç şüphesinin bulunduğu tüm delilleriyle birlikte ortaya konulması her zaman mümkün olmasa da soruşturma/kovuşturma süreci ilerledikçe kişi hakkındaki suç şüphesini doğrulayacak ya da ortadan kaldıracak delillere erişilecektir. Bu nedenle belirli bir süre geçtikten sonraki tutukluluğun devamına ilişkin kararlarda, kuvvetli suç şüphesinin bulunduğu somut olgularla birlikte açıklanması gerekir. Tutukluluğun herhangi bir aşamasında kişinin tutuklu olduğu suç yönünden kuvvetli suç şüphesini gösteren olgular ortadan kalkmışsa artık tutulmanın meşru bir amacının bulunduğu söylenemez (*Halas Aslan*, § 76).

290. Başlangıçtaki bir tutuklama için işin doğası gereği Anayasa ve Kanun'da öngörülen tutuklama nedenlerinin soyut olarak belirtilmesi yeterli görülebilse de soruşturma/kovuşturma sürecinde deliller toplandıkça artık delillere etki edilebilmesi imkânı ortadan kalkmakta ya da zorlaşmaktadır. Ayrıca isnat edilen suç dolayısıyla belirli bir süre hürriyetinden yoksun kalan ve bu itibarla yargılama sonunda alınması muhtemel cezanın en azından bir bölümünü karşılayacak kadar tutulan kimsenin kaçma ihtimalinin başlangıçtakine göre azaldığı da söylenebilir. Bu nedenlerle belirli bir süreyi aşan tutukluluğa ilişkin devam kararlarında tutuklama nedenlerinin soyut olarak belirtilmesi yeterli değildir (*Hanefi Avcı*, § 70).

291. Bu kararlarda tutuklama nedenlerinin somut olgulara dayalı olarak açıklanması ve bu nedenlerin olayın koşullarında neden zorunlu olduğunun ortaya konulması gerekir. Tutukluluk devam ettikçe bir taraftan bireye düşen yükümlülük artarken diğer taraftan tutulmanın dayandığı meşru amaç zayıfladığından, tutukluluğun devamı kararlarında davanın genel durumunun yanında tutuklu kişinin özel durumu da dikkate alınmalı; bu anlamda tutuklama nedenleri kişiselleştirilmelidir (*Hanefi Avcı*, § 84). Yine söz konusu kararlarda, tutuklamaya göre temel hak ve özgürlüklere daha hafif etkide bulunan adli kontrol tedbirlerinin neden yetersiz kaldığının da ortaya konulması gerekmektedir. Tutukluluğun devamı ancak Anayasa'nın 38. maddesinin dördüncü fıkrasında "*Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz.*" ifadeleriyle güvence altına alınan ve esasında hukukun temel ilkelerinden biri olan "masumiyet karinesi"ne rağmen, kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına üstün gelecek şekilde tutmanın adaletin işleyişi bakımından gerekli olduğunun dayanaklarıyla birlikte açıklanması durumunda haklı bulunabilir (*Halas Aslan*, § 78).

292. Tutukluluk süresinin makul olup olmadığı konusunun genel bir ilke çerçevesinde değerlendirilmesi mümkün değildir. Bir kişinin tutuklu olarak bulundurulduğu sürenin makul olup olmadığı, her davanın kendi özelliklerine göre değerlendirilmelidir (*Murat Narman*, § 61).

293. Makul sürenin hesaplanmasında sürenin başlangıcı, başvuruçunun ilk kez yakalanıp gözaltına alındığı durumlarda bu tarih; doğrudan tutuklandığı durumlarda ise tutuklanma tarihidir. Sürenin sonu ise kural olarak kişinin serbest bırakıldığı ya da ilk derece mahkemesince hüküm verildiği tarihtir (*Murat Narman*, § 66).

294. Tutukluluğun uzun sürdüğü veya makul süreyi aştığı şikâyetiyle yapılan bireysel başvurularda, derece mahkemelerince verilen tutuklama ve tutukluluğun devamına ilişkin kararlarda açıklanan gerekçeleri inceleyerek bu gerekçelerin somut olayın özelliklerine göre ilgili ve yeterli olup olmadığını, ayrıca yukarıda belirtilen özen yükümlülüğüne uyulup uyulmadığını incelemek Anayasa Mahkemesinin görevidir. Bu denetim sonunda tutukluluğa ilişkin gerekçelerin, başvuruçuların hürriyetlerinin kısıtlanmasının meşru nedenlerinin ortaya konulması bakımından ilgili ve yeterli olmadığı veya tutuklu olarak sürdürülen soruşturma/kovuşturma süreçlerinin kamu organlarının özen yükümlülüğü ile bağdaşmayan tutumları nedeniyle tamamlanmadığı kanaatine varılırsa tutukluğun makul süreyi aştığı sonucuna ulaşılacaktır (*Halas Aslan*, §§ 82-83).

iii. İlkelerin Olaya Uygulanması

295. Başvuruçular 16/7/2016 tarihinde gözaltına alınmış ve Gölbaşı Sulh Ceza Hâkimliğinin 18/7/2016 tarihli kararı ile tutuklanmışlardır. Bireysel başvurunun incelendiği tarih itibarıyla başvuruçuların tutukluluk hâli devam etmektedir. Buna göre başvuruçuların tutukluluk süresi yaklaşık 11 aydır.

296. 15 Temmuz darbe teşebbüsü kapsamında uydu yayınlarının kesilmesini sağlamak amacıyla darbeciler tarafından işgal edilen TÜRKSAT yerleşkesine gitmekle

suçlanan başvuruçular, bu kapsamda "anayasal düzeni ortadan kaldırmaya teşebbüs etme" suçundan tutuklanmışlardır. Başvuruçuların isnat edilen suç yönünden kuvvetli suç şüphesi altında oldukları soruşturma aşamasında sulh ceza hâkimlikleri ve kovuşturma aşamasında Ankara 14. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından verilen tutukluluğa ilişkin kararlarda açıkça belirtilmiştir. Anayasa Mahkemesince de başvuruçuların tutuklanmalarının hukuki olmadığı iddiası incelenirken suç işlediklerine dair kuvvetli belirtilerin bulunduğu sonucuna varılmıştır (bkz. §§ 264-267). Başvuruçular hakkında tutuklama ve tutukluluğun devamı kararlarında atıf yapılan delillerin içeriği dikkate alındığında tutukluluğun ön şartı olan kuvvetli suç şüphesi yönünden Mahkeme kararlarının açıklayıcı ve yeterli olduğu görülmektedir.

297. Sulh ceza hâkimliklerinin ve Ankara 14. Ağır Ceza Mahkemesinin tutukluluğun devamı kararlarının gerekçelerinde yer alan tutuklama nedenlerine ilişkin açıklamalar incelendiğinde kaçma şüphesine, delillerin karartılması ihtimalinin bulunmasına, isnat edilen suça ilişkin yaptırımın ağırlığına ve suçun 5271 sayılı Kanun'un 100. maddesinin (3) numaralı fıkrasında yer alan ve Kanun gereği "tutuklama nedeni varsayılabilen" suçlar arasında olmasına, adli kontrol hükümlerinin yetersiz kalacağına ve tutuklama tedbirinin ölçülü olmasına dayanıldığı görülmektedir (bkz. §§ 83, 86, 92; 102-104). Başvuruçulara isnat edilen suçlamanın niteliği ile bir bütün olarak soruşturma/kovuşturma konusu edilen olayların özellikleri dikkate alındığında tutukluluğun devamı kararlarındaki gerekçelerin, tutukluluğun devamının hukuka uygunluğunu ve tutulmanın meşruluğunu haklı gösterecek özen ve içerikte olduğu; dolayısıyla tutukluluk hâlinin devamına ilişkin bu gerekçelerin tutukluluk süresi itibarıyla ilgili ve yeterli olduğu sonucuna varılmıştır.

298. Öte yandan soruşturma mercileri, darbe teşebbüsü kapsamında TÜRKSAT'ın ele geçirilerek televizyon yayınlarının kesilmesine yönelik saldırıya ilişkin olarak yürüttükleri soruşturmada, TÜRKSAT'ı işgal eden askerler olduğu ileri sürülen 12 asker şüpheli ile birlikte başvuruçulara ve başvuruçuların olay tarihinde kullandıkları otomobilin sahibi olan bir şüpheliye ilişkin işlemler tesis etmişlerdir. Bu kapsamda başvuruçuların yanı sıra kaçak olmayan diğer bir kısım şüphelinin savunması alınmış, şüphelilerin mesleki konumlarına ve geçmişlerine dair araştırmalar yapılmış, başvuruçular yönünden banka kayıtları ve gizli haberleşme programlarını kullanım durumlarına dair deliller toplanmış, çok sayıda müştekinin beyanı ve şikâyeti tespit edilmiştir. Ayrıca Adli Tıp Kurumundan (ATK) olayda hayatını kaybedenlere ilişkin otopsi raporları ve yaralananlara ilişkin (yaralanmalarının niteliğini gösterir) doktor raporları alınmış, olay yerinden elde edilen deliller üzerinden yapılan kriminal incelemelere ilişkin ekspertiz raporları temin edilmiş, kamera kayıtları incelenmiş, teşhis işlemleri yaptırılmış, şüphelilerin kullandıkları GSM hatlarının sinyal bilgileri tespit edilip değerlendirilmiş, olay yeri inceleme raporları düzenlenmiştir. Tüm bu soruşturma işlemlerinin darbe teşebbüsünün yaşandığı tarihten itibaren yaklaşık 5 ay 15 günlük sürede tamamlandığı ve Ankara Cumhuriyet Başsavcılığınca düzenlenen 2/1/2017 tarihli iddianameyle başvuruçular hakkında kamu davası açıldığı görülmektedir. Başvuruçuların yargılandığı davada 4/4/2017 tarihi itibarıyla duruşma aşamasına geçilmiş ve başvuruçuların savunmaları alınmış; 8/5/2017 tarihine kadar yapılan duruşmalarda deliller toplanmış ve bu tarihte Cumhuriyet savcısı esas hakkındaki görüşünü Mahkemeye bildirmiştir (bkz. §§ 103-104). Bu itibarla genel olarak soruşturma ve kovuşturma süreçlerinin yürütülmesinde bir özensizlik gösterildiği tespit edilmemiştir.

299. Başvuruçular hakkındaki tutukluluğun devamına ilişkin kararların gerekçelerinin hürriyetten yoksun bırakılmanın meşru nedenlerinin belirtilmesi bakımından ilgili ve yeterli olması ve soruşturma/kovuşturma süreçlerinin yürütülmesinde bir özensizliğin tespit edilmemiş olması dikkate alındığında yaklaşık 11 aylık tutukluluk süresinin makul olduğu sonucuna varılmıştır.

300. Açıklanan nedenlerle başvuru sahiplerinin tutukluluğunun makul süreyi aştığı iddialarına ilişkin olarak bir ihlalin bulunmadığı açık olduğundan başvurunun bu kısmının *açıkça dayanaktan yoksun olması* nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilmesi gerekir.

301. Buna göre başvuru sahiplerinin kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına tutukluluğun devam ettirilmesi suretiyle yapılan müdahalenin bu hakka dair Anayasa'da (13. ve 19. maddelerde) yer alan güvencelere aykırılık oluşturmadığı görüldüğünden Anayasa'nın 15. maddesinde yer alan ölçütler yönünden ayrıca bir inceleme yapılmasına gerek bulunmamaktadır.

3. Soruşturma Dosyasına Erişimin Kısıtlandığına İlişkin İddia

a. Başvuru sahiplerinin İddiaları ve Bakanlık Görüşü

302. Başvuru sahipleri Birol Baki, Burhan Güneş ve Salih Mehmet Dağköy soruşturma dosyasında gizlilik (kısıtlama) kararı verilmesi nedeniyle gerekçeli olarak savunma yapma imkânından yoksun kaldıklarını ve savunma haklarının kısıtlandığını belirterek adil yargılanma haklarının ihlal edildiğini ileri sürmüşlerdir.

303. Bakanlık görüşünde, AİHM'in benzer kararları hatırlatılmış ve tutuklamaya dayanak oluşturan temel öneme sahip bilgi ve belgelere şüpheli ya da sanığın veya avukatının erişme hakkının sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Bakanlığa göre somut olayda, Sulh Ceza Hâkimliği tarafından başvuru sahiplerine dosya içinde bulunan ve tutuklanmalarına esas teşkil eden bilgi ve belgeler ile soruşturma evrakı okunmuştur. Bakanlık, ayrıca başvuru sahiplerinin kendilerine yöneltilen suçlamalara dair kollukta ayrıntılı beyanda bulduklarına dikkat çekmiştir. Buna göre başvuru sahipleri, suçlanmalarına dayanak olan delillerden haberdar olduklarından bunlara karşı etkili şekilde itirazda bulunma imkânını kullanmışlardır.

b. Değerlendirme

304. Anayasa'nın 19. maddesinin sekizinci fıkrası şöyledir:

"Her ne sebeple olursa olsun, hürriyeti kısıtlanan kişi, kısa sürede durumu hakkında karar verilmesini ve bu kısıtlamanın kanuna aykırılığı halinde hemen serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla yetkili bir yargı merciine başvurma hakkına sahiptir."

305. Anayasa Mahkemesi, olayların başvuru sahipleri tarafından yapılan hukuki nitelendirmesi ile bağlı olmayıp olay ve olguların hukuki tavsifini kendisi takdir eder (*Tahir Canan*, § 16). Bu itibarla başvuru sahiplerinin bu bölümdeki iddialarının Anayasa'nın 19. maddesinde güvence altına alınan kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı kapsamında incelenmesi gerekir.

i. Uygulanabilirlik Yönünden

306. Başvuru sahiplerinin şikâyetlerine konu kısıtlama kararının, haklarında olağanüstü hâl ilanına sebebiyet veren darbe teşebbüsü kapsamında bir faaliyete katıldıkları iddiasıyla yürütülen soruşturmada verilmiş olması nedeniyle bu kararın hukuki olup olmadığının, bir başka ifadeyle kararın kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı üzerindeki etkisinin incelenmesi Anayasa'nın 15. maddesi kapsamında yapılacaktır. Bu inceleme sırasında öncelikle kısıtlama kararının ve bu kararın uygulamasının Anayasa'nın 19. maddesinde yer alan güvencelere aykırı olup olmadığı tespit edilecektir.

ii. Genel İlkeler

307. Anayasa Mahkemesi 5271 sayılı Kanun'un 153. maddesine göre verilen kısıtlama kararlarının kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı ve özellikle tutuklu kişilerin tutukluluğa yönelik itirazda bulunma hakları üzerindeki etkisini birçok kararında incelemiş

ve anılan kararlarda inceleme yöntemine ilişkin ilkelerini belirtmiştir (bkz. *Hikmet Kopar ve diğerleri*, §§ 121-122; *Günay Dağ ve diğerleri*, §§ 168-176; *Hidayet Karaca* [GK], B. No: 2015/144, 14/7/2015, §§ 105-107; *Erdem Gül ve Can Dündar*, §§ 46-48; *Süleyman Bağrıyanık ve diğerleri*, §§ 248-257).

308. Anayasa'nın 19. maddesinin dördüncü fıkrası yakalanan veya tutuklanan kişiye, yakalama veya tutuklama sebeplerinin ve haklarındaki iddiaların hemen yazılı olarak bildirilmesini, yazılı bildirimün mümkün olmaması hâlinde sözlü olarak derhâl; toplu suçlarda ise en geç hâkim huzuruna çıkarılıncaya kadar bildirilmesini öngörmektedir (*Günay Dağ ve diğerleri*, § 168).

309. Diğer taraftan Anayasa'nın 19. maddesinin sekizinci fıkrası uyarınca, hürriyeti kısıtlanan kişi kısa sürede durumu hakkında karar verilmesini ve bu kısıtlamanın kanuna aykırılığı hâlinde hemen serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla yetkili bir yargı merciine başvurma hakkına sahiptir. Fıkroda öngörülen bu usulde, adil yargılanma hakkının bütün güvencelerini sağlamak mümkün değil ise de iddia edilen tutmanın koşullarına uygun somut güvencelerin yargısal nitelikli bir kararla sağlanması gerekir (*Mehmet Haberal*, B. No: 2012/849, 4/12/2013, §§ 122-123).

310. Özellikle üçüncü kişilerin temel haklarını korumak, kamu menfaatini gözetmek veya adli makamların soruşturma yaparken başvurdukları yöntemleri güvence altına almak gibi amaçlarla soruşturma aşamasında bazı delillere erişim yönünden kısıtlama getirilmesi gerekebilir. Bu nedenle soruşturma evresinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi amacıyla müdafinin dosya inceleme yetkisinin kısıtlanmasının demokratik toplum düzeni bakımından gerekli olmadığı söylenemez. Ancak dosyaya erişim hakkına getirilecek kısıtlamanın kısıtlama kararıyla ulaşılmak istenen amaç ile orantılı olması, savunma hakkının yeterince kullanılmasını engelleyecek nitelikte bulunmaması gerekmektedir (AYM, E.2014/195, K.2015/116, 23/12/2015, § 107).

311. Yakalanan bir kişiye, yakalanmasının temel maddi ve hukuki sebepleri teknik olmayan ve anlayabileceği basit bir dilde açıklanmalı; böylece kişi, uygun görürse hürriyetinden yoksun bırakılmasının Anayasa'nın 19. maddesinin sekizinci fıkrası kapsamında kanuna uygunluğuna itiraz etmek üzere mahkemeye başvurma imkânına sahip olabilmelidir. Anayasa'nın 19. maddesinin dördüncü fıkrası, yakalama veya tutuklama sırasında verilen bilgilerin yakalanan veya tutuklanan kişiye isnat edilen suçların tam bir listesini içermesini, bir başka deyişle hakkındaki suçlamalara esas tüm delillerin bildirilmesini ya da açıklanmasını gerektirmemektedir (*Günay Dağ ve diğerleri*, § 175).

312. İfadesi ya da savunması alınırken başvurucuya erişimi kısıtlanan belgelerin içeriğine ilişkin sorular sorulmuş ve başvurucunun tutukluluk kararına yönelik itirazında bu belgelerin içeriğine atıfta bulunmuş olması durumunda başvurucunun tutukluluğa temel teşkil eden belgelere erişiminin olduğunun, içerikleri hakkında yeterli bilgiye sahip bulunduğunun ve bu nedenle de tutukluluk hâlinin gerekçelerine yeterli biçimde itiraz etme imkânını elde ettiğinin kabulü gerekmektedir. Böyle bir durumda kişi, tutukluluğa temel teşkil eden belgelerin içeriği hakkında yeterli bilgiye sahiptir (*Hidayet Karaca*, § 107).

iii. İlkelerin Olaya Uygulanması

313. Gölbaşı Sulh Ceza Hâkimliğinin 16/7/2016 tarihli kararı ile 5271 sayılı Kanun'un 153. maddesinin (2) numaralı fıkrası uyarınca, başvurucular hakkında yürütülen soruşturma dosyasına ilişkin olarak dosyayı incelemesinin veya belgelerden örnek almasının soruşturmanın amacını tehlikeye düşürebileceği gerekçesiyle müdafinin soruşturma dosyasını inceleme yetkisinin kısıtlanmasına karar verilmiştir.

314. Başvurucular Birol Baki, Burhan Güneş ve Salih Mehmet Dağköy 14/12/2016 tarihli dilekçeleriyle tahliyelerine karar verilmesini ve söz konusu kısıtlama kararının

kaldırılmasını talep etmişlerdir. Ancak Ankara 4. Sulh Ceza Hâkimliğinin 26/12/2016 tarihli kararı ile başvurucuların tahliye talepleri reddedilirken kısıtlama kararının kaldırılması taleplerine ilişkin olarak bir karar verilmemiştir (bkz. §§ 90-92). Kısıtlama kararının daha sonra kaldırılıp kaldırılmadığı hususunda herhangi bir belge veya bilgi bulunmamakla birlikte Ankara 14. Ağır Ceza Mahkemesince iddianamenin kabul edildiği 13/1/2017 tarihi itibarıyla kısıtlılık, 5271 sayılı Kanun'un 153. maddesinin (4) numaralı fıkrası uyarınca kendiliğinden sona ermiş bulunmaktadır.

315. Başvuruculara yöneltilen suçlama temelde, 15 Temmuz darbe teşebbüsü sırasında ve bu teşebbüsün bir parçası olarak darbeci askerler tarafından işgal edilen TÜRKSAT yerleşkesine uydu yayınlarını kesmek üzere gitmeleridir. Başvurucuların kolluk görevlilerince alınan ifadeleri incelendiğinde kendilerine isnat edilen suçlamalara ilişkin olarak başvuruculara açıklamada bulunulduğu ve bu suçlamalara konu eylemlerle ilgili sorular yöneltildiği, başvurucuların da isnat edilen eylem ve suçlamalara karşı müdafileriyle birlikte savunmalarını yaptıkları, başvurucuların savunmalarında suçlamaları kabul etmediklerini, uydu yayınlarının kesilmesine yardımcı olmak üzere TÜRKSAT'a gitmelerinin söz konusu olmadığını ifade ettikleri görülmektedir.

316. Diğer taraftan Gölbaşı Sulh Ceza Hâkimliğince yapılan sorgu sırasında başvuruculara, haklarındaki soruşturma belgelerinin ve soruşturma dosyasında yer alan bilgilerin okunduğu ve bu sırada başvurucuların müdafilerinin de hazır bulunduğu anlaşılmıştır. Başvurucular suçlamalara ve suçlamaların dayanaklarına ilişkin bilgi ve belgelerden haberdar olduktan sonra müdafileriyle birlikte hâkim önünde savunmalarını sözlü olarak dile getirmiş, bu savunmalarında da kolluktaki anlatımları doğrultusunda suçlamaları kabul etmemişlerdir.

317. Ayrıca başvurucuların tutuklama kararı sonrası sundukları tahliye ve/veya tutukluluğa itiraz dilekçelerinde, tutukluluğa ilişkin itirazlarını ayrıntılı olarak dile getirdikleri anlaşılmıştır. Başvurucuların 5271 sayılı Kanun'un 153. maddesinin (3) numaralı fıkrasına aykırı olarak kuralda belirtilen ifadelerini içeren tutanaklar, bilirkişi raporları ve hazır bulunmaya yetkili oldukları diğer adli işlemlere ilişkin tutanaklara erişimlerinin kısıtlandığı yönünde bir şikâyetleri de bulunmamaktadır. Dolayısıyla başvurucuların ve müdafilerinin isnat edilen suçlamalara ve tutukluluğa temel teşkil eden bilgilere erişimlerinin olduğu anlaşılmaktadır.

318. Bu itibarla suçlamalara dayanak olan temel unsurların ve tutmanın hukukiliğinin değerlendirilmesi için esas olan bilgilerin başvuruculara veya müdafilerine bildirilmiş ve başvuruculara bunlara karşı savunmalarını ileri sürme imkânı verilmiş olması dikkate alındığında birkaç ay süren soruşturma aşamasında uygulanmış olan kısıtlılık kararı nedeniyle başvurucuların tutukluluğa karşı etkili bir şekilde itirazda bulunamadıklarının kabulü mümkün görülmemiştir (benzer yönde bir değerlendirme için bkz. *Deniz Özfırat*, B. No: 2013/7929, 1/12/2015, § 91).

319. Açıklanan nedenlerle başvurucular Birol Baki, Burhan Güneş ve Salih Mehmet Dağköy'ün kısıtlama kararı nedeniyle tutukluluğa itiraz bağlamında savunma haklarının kısıtlandığı iddialarına ilişkin olarak bir ihlalin bulunmadığı açık olduğundan başvurunun bu kısmının *açıkça dayanaktan yoksun olması* nedeniyle kabul edilemez olduğuna karar verilmesi gerekir.

320. Buna göre adı geçen başvurucuların kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına yönelik olarak, soruşturma dosyasında kısıtlama kararı verilmesi suretiyle yapılan müdahalenin Anayasa'da (özellikle 19. maddenin sekizinci fıkrasında) yer alan güvencelere aykırılık oluşturmadığı görüldüğünden Anayasa'nın 15. maddesinde yer alan ölçütler yönünden ayrıca bir inceleme yapılmasına gerek bulunmamaktadır.

4. Tutukluluk İncelemelerinin Duruşmasız Olarak Yapıldığına İlişkin İddia

a. Başvurucuların İddiaları ve Bakanlık Görüşü

321. Başvurucular Birol Baki, Burhan Güneş ve Salih Mehmet Dağköy tutukluluk ve tutukluluğa itiraz incelemelerinin duruşmasız olarak yapıldığını belirterek adil yargılanma haklarının ihlal edildiğini ileri sürmüşlerdir.

322. Bakanlık görüşünde, 667 ve 668 sayılı KHK hükümleri uyarınca tutukluluk incelemeleri ile tutukluluğa itiraz ve tahliye taleplerinin dosya üzerinden karara bağlanabileceği belirtilmiştir. Bakanlığa göre Anayasa'nın 15. maddesi hükmü ile AİHS'in 15. maddesi uyarınca yapılan derogasyon bildirimini, darbe teşebbüsü sonrasında gözaltına alınan ve adli işlem yapılan kişi sayısı, çok sayıda soruşturmanın bulunması, çok sayıda yargı mensubunun FETÖ/PDY ile ilgisi nedeniyle açığa alınması ve/veya ihraç edilmesi dikkate alındığında bu düzenlemeler milletlerarası yükümlülükler uygundur ve durumun gerektirdiği ölçüdedir.

b. Değerlendirme

323. Anayasa Mahkemesi, olayların başvurucular tarafından yapılan hukuki nitelendirmesi ile bağlı olmayıp olay ve olguların hukuki tavsifini kendisi takdir eder (*Tahir Canan*, § 16). Bu itibarla başvurucuların bu bölümdeki iddialarının Anayasa'nın 19. maddesinin sekizinci fıkrası kapsamında incelenmesi gerekir.

i. Uygulanabilirlik Yönünden

324. Başvurucuların tutuklanmalarına neden olan suçlama, Türkiye'de olağanüstü hâl ilanına sebebiyet veren temel olay olan 15 Temmuz darbe teşebbüsü kapsamındaki bir eyleme ilişkindir. Başvurucuların tutukluluk sürecinde olağanüstü hâl devam etmiştir. Bu itibarla başvurucuların tutukluluk incelemelerinin duruşmasız olarak yapılmasının kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı üzerindeki etkisinin incelenmesi, Anayasa'nın 15. maddesi kapsamında yapılacaktır. Bu inceleme sırasında öncelikle tutukluluk incelemelerinin yapılış şeklinin Anayasa'nın 19. maddesinde yer alan güvencelere aykırı olup olmadığı tespit edilecektir.

ii. Kabul Edilebilirlik Yönünden

325. Açıkça dayanaktan yoksun olmadığı ve kabul edilemezliğine karar verilmesini gerektirecek başka bir nedeni de bulunmadığı anlaşılan başvurunun bu kısmının kabul edilebilir olduğuna karar verilmesi gerekir.

iii. Esas Yönünden

(1) Genel İlkeler

326. Anayasa Mahkemesi, tutukluluk ve tutukluluğa itiraz incelemelerinde uygulanması gereken usule ilişkin güvencelerle ilgili iddiaları, birçok kararında incelemiş ve anılan kararlarda inceleme yöntemine ilişkin ilkelerini belirtmiştir (bkz. *Firas Aslan ve Hebat Aslan*, B. No: 2012/1158, 21/11/2013, §§ 64-78; *Mehmet Haberal*, §§ 122-132; *Mehmet Halim Oral*, B. No: 2012/1221, 16/10/2014, §§ 50-54; *Ferit Çelik*, B. No: 2012/1220, 10/12/2014, §§ 51-52; *Hikmet Yaygın*, B. No: 2013/1279, 30/12/2014, §§ 29-36; *Emrah Oğuz*, B. No: 2013/1755, 25/3/2015, §§ 43-54; *Ulaş Kaya ve Adnan Ataman*, B. No: 2013/4128, 18/11/2015, §§ 53-73; *Süleyman Bağrıyanık ve diğerleri*, §§ 265-270).

327. Anayasa'nın 19. maddesinin sekizinci fıkrası uyarınca, hürriyeti kısıtlanan bir kimsenin kısa sürede durumu hakkında karar verilmesini ve bu kısıtlamanın kanuna aykırılığı hâlinde hemen serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla yetkili bir yargı merciine başvurma hakkı bulunmaktadır (bkz. § 309). Fıkra kısıtlama sebebi bakımından bir ayırım yapılmadığından başvuru hakkı, elbette suç şüphesine dayalı tutuklama nedeniyle özgürlüğünden yoksun bırakılmayı da kapsamaktadır (*Mustafa Başer ve Metin Özçelik*, § 165).

328. Serbest bırakılmak amacıyla yetkili yargı merciine yapılması gereken başvurudan söz edildiğinden anılan hakkın uygulanması ancak talep hâlinde söz konusu olabilecektir. Dolayısıyla burada belirtilen bir yargı merciine başvurma hakkı, suç isnadıyla hürriyetinden yoksun bırakılan kimseler bakımından tahliye talebinin yanı sıra tutuklama, tutukluluğun devamı ve tahliye talebinin reddi kararlarına karşı yapılan itirazların incelenmesi sırasında da uygulanması gereken bir güvencedir (*Mehmet Haberal*, § 123).

329. Bununla birlikte 5271 sayılı Kanun'un 108. maddesine göre şüpheli veya sanığın istemi olmaksızın tutukluluğun resen incelenmesi durumunda hürriyeti kısıtlanan kişiye tanınan yargı merciine başvurma hakkı kapsamında bir değerlendirme yapılmadığından bu incelemeler Anayasa'nın 19. maddesinin sekizinci fıkrası kapsamına dâhil değildir (*Firas Aslan ve Hebat Aslan*, § 32; *Faik Özgür Erol ve diğerleri*, B. No: 2013/6160, 2/12/2015 § 24).

330. Anayasa'nın 19. maddesinin sekizinci fıkrasında, serbest bırakılmayı sağlamak amacıyla başvurulacak yerin bir yargı merci olması öngörülmüş olduğundan işin doğası gereği burada yapılacak incelemenin yargısal bir niteliği bulunmaktadır. Yargısal nitelikteki bu inceleme sırasında adil yargılanma hakkının tutmanın niteliğine ve koşullarına uygun güvencelerinin sağlanması gerekir. Bu bağlamda tutukluluk hâlinin devamının veya serbest bırakılma taleplerinin incelenmesinde "silahların eşitliği" ve "çelişmeli yargılama" ilkelerine riayet edilmelidir (*Hikmet Yaygın*, §§ 29-30).

331. Silahların eşitliği ilkesi, davanın taraflarının usul hakları bakımından aynı koşullara tabi tutulması ve taraflardan birinin diğerine göre daha zayıf bir duruma düşürülmeksizin iddia ve savunmalarını makul bir şekilde mahkeme önünde dile getirme fırsatına sahip olması anlamına gelmektedir. Taraflardan birine tanınıp diğerine tanınmayan avantajın fiilen olumsuz bir sonuç doğurduğuna dair delil bulunmasa da silahların eşitliği ilkesi ihlal edilmiş sayılır (*Bülent Karataş*, B. No: 2013/6428, 26/6/2014, § 70).

332. Çelişmeli yargılama ilkesi ise taraflara dava dosyası hakkında bilgi sahibi olma ve yorum yapma hakkının tanınmasını, bu nedenle tarafların yargılamanın bütününe aktif olarak katılmasını gerektirmektedir. Çelişmeli yargılama ilkesi, silahların eşitliği ilkesi ile yakından ilişkili olup bu iki ilke birbirini tamamlar niteliktedir. Zira çelişmeli yargılama ilkesinin ihlal edilmesi durumunda davasını savunabilmesi açısından taraflar arasındaki denge bozulacaktır (*Bülent Karataş*, § 71).

333. Anayasa'nın 19. maddesinin sekizinci fıkrasından kaynaklanan temel güvencelerden biri de tutukluluğa karşı itirazın hâkim önünde yapılan duruşmalarda etkin olarak incelenmesi hakkıdır. Zira hürriyetinden yoksun bırakılan kimsenin bu duruma ilişkin şikâyetlerini, tutuklanmasına dayanak olan delillerin içeriğine veya nitelendirilmesine yönelik iddialarını, lehine ve aleyhine olan görüş ve değerlendirmelere karşı beyanlarını hâkim/mahkeme önünde sözlü olarak dile getirebilme imkânına sahip olması, tutukluluğa itirazını çok daha etkili bir şekilde yapmasını sağlayacaktır. Bu nedenle kişi, bu haktan düzenli bir şekilde yararlanarak makul aralıklarla dinlenilmeyi talep edebilmelidir (*Firas Aslan ve Hebat Aslan*, § 66; *Süleyman Bağrıyanık ve diğerleri*, § 267).

334. Anılan güvencenin bir yansıması olarak 5271 sayılı Kanun'un 105. maddesinde, şüpheli veya sanığın soruşturma ve kovuşturma evrelerinde salıverilme istemleri karara bağlanırken duruşmada karar verilecek ise Cumhuriyet savcısının yanı sıra şüpheli, sanık veya müdafinin görüşünün alınacağı belirtilmiş; aynı Kanun'un 108. maddesinde ise soruşturma evresinde şüphelinin tutukluluk hâlinin devamının gerekip gerekmeyeceği hususunda karar verilirken şüpheli veya müdafinin dinlenilmesi gerektiği düzenlenmiştir. Öte yandan Kanun'un 101. maddesinin (5) numaralı fıkrası ile 267. maddesine göre resen ya da talep üzerine tutukluluk hakkında verilmiş tüm kararlar, mahkeme önünde itiraza konu olabilmektedir (*Süleyman Bağrıyanık ve diğerleri*, § 269). Tutukluluğa ilişkin kararların itiraz

incelemesi bakımından, aynı Kanun'un 271. maddesinde itirazın kural olarak duruşma yapılmaksızın karara bağlanacağı, ancak gerekli görüldüğünde Cumhuriyet savcısı ve sonra müdafî veya vekilin dinlenebileceği düzenlemesine yer verilmiştir. Buna göre tutukluluk incelemelerinin ya da tutukluluğa ilişkin itiraz incelemelerinin duruşma açılarak yapılması hâlinde şüpheli, sanık veya müdafîinin dinlenilmesi gerekmektedir.

335. Ancak tutukluluğa ilişkin verilen her kararın itirazının incelenmesinde veya her tahliye talebinin değerlendirilmesinde duruşma yapılması ceza yargılaması sistemini işlemez hâle getirebilecektir. Bu nedenle Anayasa'da öngörülen inceleme usulüne ilişkin güvenceler, duruşma yapmayı gerektirecek özel bir durum olmadığı sürece tutukluluğa karşı yapılacak itirazlar için her durumda duruşma yapılmasını gerektirmez (*Firas Aslan ve Hebat Aslan*, § 73).

(2) İlkelerin Olaya Uygulanması

336. Gölbaşı Sulh Ceza Hâkimliği tarafından 18/7/2016 tarihinde başvuruçuların sorguları yapılmış, başvuruçular ve müdafileri sorgu sırasında hem kendilerine isnat edilen suçlamalara karşı hem de Savcılık tarafından yapılan tutuklama talebine karşı savunmalarını sözlü olarak ifade etmişlerdir.

337. Başvuruçuların tutuklanmasından sonra soruşturma aşamasında, gerek tahliye talebinde bulunmaları üzerine, gerekse resen yapılan tutukluluk incelemelerinin duruşmasız olarak gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Yine bu evrede başvuruçuların tutuklama ve tutukluluğun devamı kararlarına yönelik itirazlarının, itiraz mercilerince dosya üzerinden yapılan incelemeler sonunda karara bağlandığı görülmektedir. Bakanlık görüşünde de soruşturma aşamasında duruşmalı olarak tutukluluk incelemesi yapıldığına dair bir bilgiye yer verilmemiştir.

338. Bu itibarla soruşturma aşamasında, başvuruçuların tutukluluk durumları incelenirken veya tutukluluğa yönelik itirazları değerlendirilirken duruşma açılması söz konusu olmamıştır.

339. Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından başvuruçular hakkında düzenlenen 2/1/2017 tarihli iddianame, Ankara 14. Ağır Ceza Mahkemesince 13/1/2017 tarihinde kabul edilmiş ve Mahkemece aynı tarihte yapılan tensip incelemesinde başvuruçuların tutukluluk durumu resen değerlendirilmiştir. Söz konusu inceleme de dosya üzerinden yapılmıştır. Ayrıca Mahkemenin 9/2/2017 ve 9/3/2017 tarihlerinde başvuruçuların tutukluluk durumunu resen incelediği ve dosya üzerinden yapılan incelemeler sonunda tutukluluğun devamına karar verdiği görülmektedir.

340. Başvuruçuların yargılandığı davada, ilk duruşma 4/4/2017 tarihinde yapılmış; başvuruçular ve müdafileri 6/4/2017 tarihinde yapılan duruşmada tahliye taleplerini sözlü olarak bildirmişlerdir. Mahkeme, aynı duruşmada başvuruçuların tahliye taleplerini reddederek tutukluluk hâlinin devamına karar vermiştir.

341. Buna göre tutuklanmalarına karar verildiği 18/7/2016 tarihinden itibaren 6/4/2017 tarihine kadar başvuruçuların tutukluluk durumu, duruşma yapılmaksızın dosya üzerinden yapılan incelemeler sonucunda verilen kararlar ile devam ettirilmiştir. Başvuruçuların bu süreçte tutukluluğa yönelik itirazlarını, tutuklanmalarına dayanak olan delillerin içeriğine veya nitelendirilmesine yönelik iddialarını, lehlerine ve aleyhlerine olan görüş ve değerlendirmelere karşı beyanlarını, tahliye taleplerini hâkim/mahkeme önünde sözlü olarak dile getirmeleri mümkün olmamıştır. Bu itibarla başvuruçuların isnat edilen suçlar kapsamında tutukluluk durumlarının anılan tarihler arasında duruşmasız olarak incelenmesi ve 8 ay 18 gün boyunca bu şekilde devam eden bir usule göre hürriyetlerinden yoksun bırakılmaları olağan dönemde "silahların eşitliği" ve "çelişmeli yargılama" ilkeleri ile bağdaşmamaktadır.

342. Nitekim Anayasa Mahkemesi daha önce verdiği kararlarda, tutukluluğa itiraz incelemesinin başvuruçunun dinlenilmesinden 1 ay 28 gün sonra (*Mehmet Haberal*, § 128) duruşmasız olarak yapılmasının Anayasa'nın 19. maddesinin sekizinci fıkrasını ihlal etmediğini belirtirken başvuruçuların tutukluluk durumunun 7 ay 2 gün (*Mehmet Halim Oral*, § 53; *Ferit Çelik*, § 53) ve 3 ay 17 gün (*Ulaş Kaya ve Adnan Ataman*, § 61) boyunca duruşma yapılmaksızın dosya üzerinden yapılan incelemeler sonucunda verilen kararlar ile devam ettirilmesinin Anayasa'nın 19. maddesinin sekizinci fıkrasını ihlal ettiği sonucuna varmıştır.

343. Açıklanan nedenlerle başvuruçuların tutukluluk durumunun 8 ay 18 gün boyunca duruşmasız olarak dosya üzerinden yapılan incelemeler sonucunda verilen kararlar ile devam ettirilmesi, olağan dönemde Anayasa'nın 19. maddesinin sekizinci fıkrasında belirtilen güvencelere aykırı olduğundan bunun olağanüstü dönemlerde temel hak ve özgürlüklerin kullanımının durdurulmasını ve sınırlandırılmasını düzenleyen Anayasa'nın 15. maddesi kapsamında meşru olup olmadığının incelenmesi gerekir.

iv. Anayasa'nın 15. Maddesi Yönünden

344. Anayasa'nın 15. maddesine göre yapılacak inceleme, bireysel başvuruya konu müdahalenin anılan maddenin ikinci fıkrasında sayılan hak ve özgürlüklere dokunup dokunmadığı, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler aykırı bulunup bulunmadığı ve durumun gerektirdiği ölçüde olup olmadığının tespitiyle sınırlı olacaktır (bkz. § 186).

345. Kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı savaş, seferberlik, sıkıyönetim ve olağanüstü hâl gibi olağanüstü yönetim usullerinin benimsendiği dönemlerde Anayasa'nın 15. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan dokunulması yasaklanan çekirdek haklar arasında değildir (bkz. § 196). Dolayısıyla bu hak yönünden olağanüstü hâllerde Anayasa'daki güvencelere aykırı tedbirler alınması mümkündür.

346. Ayrıca anılan hakkın, milletlerarası hukuktan kaynaklanan yükümlülük olarak insan hakları alanında Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerden özellikle MSHUS'un 4. maddesinin (2) numaralı ve AİHS'in 15. maddesinin (2) numaralı fıkralarında ve bu Sözleşme'ye ek protokollerde dokunulması yasaklanan çekirdek haklar arasında olmadığı gibi somut olayda başvuruçuların kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına yapılan söz konusu müdahalenin milletlerarası hukuktan kaynaklanan diğer herhangi bir yükümlülüğe (olağanüstü dönemlerde de korunmaya devam eden bir güvenceye) aykırı olduğu da saptanmamıştır (bkz. §§ 199-200).

347. Bununla birlikte kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı devletin, bireylerin özgürlüğüne keyfi olarak müdahale etmemesini güvence altına alan temel bir haktır (*Erdem Gül ve Can Dündar*, § 62). Kişilerin keyfi olarak hürriyetinden yoksun bırakılmaması, hukukun üstünlüğüyle bağlı olan bütün siyasal sistemlerin merkezinde yer alan en önemli güvenceler arasındadır. Keyfi olarak hürriyetten yoksun bırakılmaya karşı usule ilişkin güvenceler de bu kapsamda değerlendirilmelidir.

348. Bireylerin özgürlüklerine yönelik müdahalenin keyfi olmaması, olağanüstü yönetim usullerinin benimsendiği dönemlerde de uygulanması gereken temel bir güvencedir. Bir kişinin olağanüstü dönemlerde dahi keyfi olarak hürriyetinden yoksun bırakılması veya keyfi tutuklamaya karşı usule ilişkin temel güvencelerin askıya alınması milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler aykırı bir durumdur (bkz. §§ 138-145).

349. Bunun yanı sıra başvuruçuların kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına yönelik tutukluluk incelemelerinin duruşmasız olarak yapılması suretiyle gerçekleştirilen müdahalenin, Anayasa'nın 15. maddesi kapsamında "durumun gerektirdiği ölçüde" olduğunun söylenebilmesi için öncelikle keyfi olmaması gerekir. Diğer taraftan söz konusu müdahalenin "ölçülü" olup olmadığı değerlendirilirken elbette, ülkemizde olağanüstü hâl ilanına sebebiyet veren durumun özellikleri ve olağanüstü hâl ilanı sonrasında ortaya çıkan

koşulların yanı sıra hâkim önüne çıkarılmaksızın hürriyetten yoksun kalınan süre de dikkate alınacaktır.

350. 15 Temmuz darbe teşebbüsü sırasında ve sonrasında ülke genelinde Cumhuriyet başsavcılıklarının talimatı ile darbe girişimiyle bağlantılı ya da doğrudan darbe girişimiyle bağlantılı olmasa bile FETÖ/PDY ile bağlantılı olduğu değerlendirilen yaklaşık 162.000 kişi hakkında soruşturma başlatılmış; bu kapsamda 50.000'den fazla kişi tutuklanmıştır. Yine 47.000'den fazla kişi adli kontrol tedbiri uygulanarak serbest bırakılmıştır (bkz. § 52). Soruşturma mercileri darbe teşebbüsü gibi ani gelişen bir durum üzerine bir anda on binlerce şüpheli hakkında soruşturma başlatma ve yürütme zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Teşebbüsün faili olduğu değerlendirilen FETÖ/PDY'nin özellikleri (gizlilik, hücre tipi yapılanma, her kurumda örgütlenmiş olma, kendisine kutsallık atfetme, itaat ve teslimiyet temelinde hareket etme gibi) de dikkate alındığında bu soruşturmanın diğer ceza soruşturmalarına göre çok daha zor ve karmaşık olduğu ortadadır. Bu bağlamda bilhassa yargı organları ve soruşturma mercileri, öngörülemez şekilde ağır bir iş yükünü yönetmek zorunda kalmışlardır. Ayrıca darbe teşebbüsünün savuşturulmasından hemen sonra 16 Temmuz günü HSYK, darbe teşebbüsünde bulunduğu belirtilen FETÖ/PDY ile ilgisi nedeniyle ilk etapta 2.745 hâkim ve Cumhuriyet savcısının görevden el çektirilmesine karar vermiş; daha sonra süreç içinde 4.000'in üzerinde yargı mensubu meslekten çıkarılmıştır (bkz. § 57).

351. Darbe teşebbüsü sonrasında özellikle soruşturma mercileri ve yargı organlarının karşı karşıya kaldığı bu vahim durumun düzeltilmesi ve soruşturma ve/veya kovuşturma süreçlerinin sağlıklı bir şekilde devam ettirilebilmesi için bazı tedbirler alınmıştır. Bu bağlamda hâkim ve savcı sayısının artırılmasına yönelik olarak hâkim ve savcı adaylarının stajları sonlandırılarak hemen mesleğe başlamaları sağlanmış, ayrıca çok sayıda yeni hâkim ve savcı adayı almaya yönelik idari süreç başlatılmış, yine emekli olan veya istifa eden hâkim ve savcılarının mesleğe dönmelerine imkân tanınmıştır.

352. Diğer taraftan bazı suçlar bakımından (özellikle darbe teşebbüsü, FETÖ/PDY ve terörle ilgili) yürütülen soruşturma ve kovuşturma süreçleriyle ilgili olarak olağanüstü hâl süresince geçerli olmak üzere usule ilişkin kurallarda birtakım değişiklikler yapılmıştır. Bu kapsamda olağanüstü hâl döneminde çıkarılan 667 sayılı KHK'nın 6. maddesiyle 5237 sayılı Kanun'un İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümlerinde tanımlanan suçlar ile 3713 sayılı Kanun kapsamına giren suçlar ve toplu işlenen suçlar bakımından olağanüstü hâlin devamı süresince tutukluluğun incelenmesinin, tutukluluğa itiraz ve tahliye taleplerinin dosya üzerinden karara bağlanabilmesine olanak sağlanmıştır. 668 sayılı KHK'nın 3. maddesiyle de aynı suçlar bakımından tutukluluk kararına itiraz edilen sulh ceza hâkimliği veya mahkemenin itirazı yerinde görürse kararını düzeltereği, yerinde görmezse en çok on gün içinde itirazı incelemeye yetkili olan mercie göndereceği; tahliye taleplerinin en geç otuzar günlük sürelerle tutukluluğun incelenmesi ile birlikte dosya üzerinden karara bağlanacağı düzenlenmiştir (bkz. §§ 129-130).

353. Buna göre olağanüstü hâl döneminde, tutuklu kişilerin serbest bırakılmayı sağlamak amacıyla bir yargı merciine başvurma hakları korunmuştur. Bu bağlamda ülkede olağanüstü hâl ilanına sebep olan olaylarla ilgili olarak yürütülen soruşturmalar kapsamında tutuklananlar da dâhil olmak üzere hakkında tutuklama tedbiri uygulanan herkes, 5271 sayılı Kanun'un 104. maddesinin (1) numaralı fıkrası uyarınca soruşturma ve kovuşturma evrelerinin her aşamasında salıverilmesini isteyebilecektir. Ancak belirli suçlardan tutuklu olan kişilerin tahliye talepleri, 668 sayılı KHK'nın 3. maddesi uyarınca en geç otuzar günlük sürelerle tutukluluğun incelenmesi ile birlikte dosya üzerinden karara bağlanacaktır.

354. Ayrıca bu dönemde, olağanüstü hâl ilanına sebep olan olaylarla ilgili olarak yürütülen soruşturmalar kapsamında tutuklananlar da dâhil olmak üzere tüm şüpheli veya

sanıklar yönünden 5271 sayılı Kanun'un 108. maddesi uyarınca tutukluluğun resen en geç otuzar günlük süreler itibarıyla incelenmesine devam edilmiştir. Anılan inceleme, soruşturma evresinde sulh ceza hâkimi; kovuşturma evresinde ise davanın görüldüğü mahkeme tarafından yapılmaktadır. Öte yandan olağanüstü hâl döneminde de tutuklama, tahliye talebinin reddi ve tutukluluğun devamı kararlarına karşı itiraz yoluna başvurabilme imkânı bulunmaktadır. Bununla birlikte olağanüstü hâl döneminde, belirli suçlardan tutuklu olan kişilerin resen veya talep üzerine yapılan tutukluluk incelemeleri veya tutukluluğa ilişkin kararlara yönelik itiraz incelemeleri 667 sayılı KHK'nın 6. maddesi uyarınca dosya üzerinden karara bağlanabilecektir.

355. Başvurucuların tutuklanmalarına karar verilen "anayasal düzeni ortadan kaldırmaya teşebbüs etme" suçu ve iddianamede başvuruçuların işledikleri ileri sürülen diğer suçlar (TBMM'yi ortadan kaldırmaya veya görevini yapmasını engellemeye teşebbüs etme, Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetini ortadan kaldırmaya veya görevini yapmasını engellemeye teşebbüs etme, silahlı terör örgütüne üye olma) 5237 sayılı Kanun'un İkinci Kitap Dördüncü Kısım Beşinci Bölümünde düzenlenmiş olup 667 sayılı KHK'nın 6. ve 668 sayılı KHK'nın 3. maddelerinde belirtilen suçlar arasındadır. Buna göre başvuruçuların tutuklanmaları sonrasında tutukluluk durumlarının duruşma yapılmaksızın dosya üzerinden yapılan incelemeler sonrasında verilen kararlarla sürdürülmesi, 667 ve 668 sayılı KHK'lar ile getirilen düzenlemeler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

356. Darbe teşebbüsü sonrasında soruşturma mercileri ve yargı organları bakımından ortaya çıkan öngörülemez nitelikteki ağır iş yükü, bu iş yüküyle mücadele edecek ve ülkenin hukuk sistemini işletecek hâkim ve savcılarının önemli bir bölümünün (yaklaşık 1/3'ünün) HSYK tarafından FETÖ/PDY ile iltisak ve irtibatları bulunduğu gerekçesiyle görevden el çektirilmesi ve meslekten çıkarılması, darbe teşebbüsüne veya FETÖ/PDY'ye ilişkin olanlar da dâhil olmak üzere soruşturma ve kovuşturma süreçlerinde görev alacak yardımcı adliye personeli ve kolluk görevlilerinin de önemli bir bölümünün FETÖ/PDY ile olan ilgileri nedeniyle kamu görevinden çıkarılmış olması olguları birlikte değerlendirildiğinde bazı suçlar yönünden tutuklu bulunan kişilerin tutukluluk incelemelerinin duruşmasız olarak dosya üzerinden yapılmasının durumun gereklerine uygun ölçülü bir tedbir olarak kabul edilmesi gerekir.

357. Son olarak tutukluların güvenliğini ve muhafazasını sağlamakla görevli ceza infaz koruma memurlarının ve jandarma personelinin bir kısmı, ayrıca gerektiğinde tutukluların güvenliğinin sağlanmasında görevlendirilebilecek olan emniyet görevlilerinin önemli bir bölümü FETÖ/PDY ile olan ilgileri nedeniyle kamu görevinden çıkarılmış veya uzaklaştırılmıştır. Darbe teşebbüsü ve FETÖ/PDY kapsamında yürütülen soruşturmalarda on binlerce şüphelinin tutuklanmış olması nedeniyle ceza infaz kurumlarının doluluk oranının kapasitenin üzerine çıktığı bilinmektedir. Nitekim süreç içinde açık ceza infaz kurumuna ayrılma, koşullu salıverme ve denetimli serbestlikten yararlanma sürelerinde değişiklik yapılarak çok sayıda kişinin tahliyesi sağlanmış, böylece kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan kişi sayısının azaltılması yoluna gidilmiştir. Bütün bu olgular karşısında özellikle darbe teşebbüsü, FETÖ/PDY ve terör ile ilgili suçlardan dolayı tutuklu olan ve büyük çoğunluğu il merkezlerindeki ceza infaz kurumlarında bulunan binlerce kişinin tutukluluk incelemelerinin yapılması için periyodik olarak adliyelere veya SEGBİS yoluyla dinlenebilecekleri yerlere getirilmeleri hâlinde çok ciddi güvenlik sorunları yaşanabileceği göz ardı edilmemelidir. Bu bakımdan devletin ve toplumun varlığına ve millî güvenliğe yönelik ağır bir saldırı olan 15 Temmuz darbe teşebbüsü sonrasında ilan edilen olağanüstü hâl döneminde, söz konusu suçlar yönünden tutukluluk incelemelerinin duruşmasız olarak yapılması kamu güvenliğinin sağlanması bakımından gerçek bir ihtiyaç olarak değerlendirilebilir.

358. Bu itibarla darbe teşebbüsü kapsamında bir suç işledikleri iddiasıyla tutuklanan başvuruçuların tutukluluk durumlarının 8 ay 18 gün boyunca duruşma yapılmaksızın dosya üzerinden yapılan incelemeler sonrasında verilen kararlarla sürdürülmesinin "durumun gerektirdiği ölçüde" bir tedbir olduğu anlaşılmıştır.

359. Açıklanan nedenlerle başvuruçuların kişi hürriyeti ve güvenliği hakkına yönelik Anayasa'nın 19. maddesinin sekizinci fıkrasında belirtilen güvencelere aykırı bu müdahalenin "olağanüstü hâl" döneminde temel hak ve özgürlüklerin kullanımının durdurulmasını ve sınırlandırılmasını düzenleyen Anayasa'nın 15. maddesindeki ölçütlere uygun olduğu sonucuna varılmıştır.

VI. HÜKÜM

A. 1. Başvuruçuların tamamı yönünden tutuklamanın hukuki olmaması nedeniyle kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın *açıkça dayanaktan yoksun olması* nedeniyle KABUL EDİLEMEZ OLDUĞUNA,

2. Başvuruçuların tamamı yönünden tutukluluğun makul süreyi aşması nedeniyle kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın *açıkça dayanaktan yoksun olması* nedeniyle KABUL EDİLEMEZ OLDUĞUNA,

3. Başvuruçular Birol Baki, Burhan Güneş ve Salih Mehmet Dağköy yönünden soruşturma dosyasına erişimin kısıtlanması nedeniyle kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın *açıkça dayanaktan yoksun olması* nedeniyle KABUL EDİLEMEZ OLDUĞUNA,

4. Başvuruçular Birol Baki, Burhan Güneş ve Salih Mehmet Dağköy yönünden tutukluluk incelemelerinin duruşmasız olarak yapılması nedeniyle kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlal edildiğine ilişkin iddianın KABUL EDİLEBİLİR OLDUĞUNA,

B. Anayasa'nın 15. maddesiyle birlikte değerlendirildiğinde başvuruçular Birol Baki, Burhan Güneş ve Salih Mehmet Dağköy'ün kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının İHLAL EDİLMEDİĞİNE,

C. Yargılama giderlerinin başvuruçular üzerinde BIRAKILMASINA,

D. Kararın bir örneğinin Adalet Bakanlığına GÖNDERİLMESİNE 20/6/2017 tarihinde OYBİRLİĞİYLE karar verildi.

Başkan
Zühtü ARSLAN

Başkanvekili
Burhan ÜSTÜN

Başkanvekili
Engin YILDIRIM

Üye
Serdar ÖZGÜLDÜR

Üye
Serruh KALELİ

Üye
Osman Alifeyyaz PAKSÜT

Üye
Recep KÖMÜRCÜ

Üye
Nuri NECİPOĞLU

Üye
Hicabi DURSUN

Üye
Celal Mümtaz AKINCI

Üye
Muammer TOPAL

Üye
M. Emin KUZ

Üye
Hasan Tahsin GÖKCAN

Üye
Kadir ÖZKAYA

Üye
Rıdvan GÜLEÇ

Üye
Recai AKYEL

Üye
Yusuf Şevki HAKYEMEZ